

magazin istoric

SERIE NOUĂ — NOIEMBRIE 1994

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXVIII — nr. 11 (332)
noiembrie 1994

Director — redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

București, strada Ministerului,
nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul
poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 70100, Telefon: 615.02.00, in-
terioare 406, 917

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Secretar general de redacție: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin (responsabil
de număr), Ioan Lăcustă, Dorin Matei,
Doina Pascu, Marian Ștefan

Secretar de redacție: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oproiu
Corectura: Georgeta Apreotesei,
Constanța Avram, Mădălina Albu

Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Consilier onorific: Radu Ion Popescu

Editor: Fundația Culturală Magazin
Istoric. Revistă tipărită la R.A.I. — IMPRI-
MERIA „CORESI” — București, director
general Dumitru Constantinescu; direc-
tor economic M. Vlădeanu; director
M. Soare

**Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună**

SUMAR

În România Mare: I. Agârbiceanu	2
1777. Crima din belicul de la Iași: Paul Cernovodeanu	3
1939. Dialog diplomatic București-Ankara: Vasile Stoica	9
1920. Noutăți de la Ministerul de Externe din Viena: Dumitru Hincu	15
1946. Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri: Ioan Lăcustă	19
Misterele P.C.R. — Ștefan Foriș văzut de aproape: Grigore Răceanu	25
Despina-Milița, doamna lui Neagoe Basarab: Corina Nicolescu	28
Nicolae Iorga — amintiri necunoscute: Al. Lascarov-Moldovanu	33
Arhivele militare române în război: Locotenent-colonel Alexandru Oșca	37
1906. Șalom Alehem în România: Marius Mircu	41
Cel mai secret nume din NKVD: Pavel A. Sudoplatov	44
Gulagul — deconspirat și demistificat: Nicolas Werth	51
Eroi români la Niederbühl-Rastatt (Germania): Radu Mironovici	57
Francisc I între soții și favorite: Florentina Dolghin	58
Din istoria Mafiei. Lucky și „frații” săi: Victor Alexandrov	61
Franco și Juan Carlos: J.L. de Vilallonga	65
Brazilia, 1888. „Legea de aur”: Jean de Grandsaigne	68
În vremea împăratului Kangxi: Anna Eva Budura	71
În București, acum 50 ani	76
Demostene — patriotul corupt: Claude Mossé	80
Istoria Iordaniei — „Poezie în piatră”: Dora J. Hamblin	85
Căpcăuni, ciclopi, titani și giganți: Agusti Bach i Gali	89
• Concursul Tănărului European. O săptămână la Bruxelles... 8 • Cărți sosite la redacție... 14, 50 • Rebus istoric... 75 • Istoria și școala... 93 • Dialog cu cititorii... 95	

I. AGÂRBICEANU

În România Mare

Au trecut zece ani de la războiul cel mare în care România și-a adus partea ei de luptă, de jertfă și de suferință, fără să se plângă, fără să se tânguiască, fără să-i pară rău. Tovarășii de luptă — rușii — au părăsit-o, au lăsat-o singură pe front să ia în piept atacurile dușmanilor. Apucați de-o grea nebulă, din care n-au ieșit până azi, rușii au aruncat armele și au pornit spre răsărit acasă, să se bată și să se omoare între ei, nenorocindu-și țara și pe dânșii.

Iar românii au rămas la datoria lor: și-au apărât țara și neamul, până la sfârșitul războiului, când și-au văzut împlinit visul pentru care au luptat: unirea tuturor românilor într-o singură țară, în România Mare de azi.

Mari au fost chinurile și suferințele războiului, grele au fost jertfele pe care neamul românesc a trebuit să le aducă!

Noi, pe cât am fost de îndelung răbdători în vremea războiului — care a fost un mare foc pârjolitor —, pe atâtă ne arătam de la război încoace fără răbdare. Dacă atunci aveam cu toții nădejde în mai bine, azi cei mai mulți dintre noi nu mai cred în bine...

Nenorocirea e că cei mai mulți dintre români cred că numai în țara lor e greu și prăpăd, că alte popoare înnoată în fericire, numai ei se încovoale sub poveri. Și dacă se întreabă de ce este așa, pun vina pe oamenii cei mari, pe cărmuitorii și cred că de la ei vin toate relele.

Le mai ajută să-și facă gândul așa nenorocit și alegerile cele multe și învrăjbirea cea mai politică din țară, când oamenii au carte cari ar trebui să lumineze pe țărani, pe cei mulți, nu le vorbesc decât de hoji și de tâlhari, care ar fi cărmuitorii țării, și strigă fără frică de păcat că

toate relele de după război vin de la guverne. Și strigă așa până vine partidul lor la putere, iar apoi vorba din gură le-o iau cei ce rămân în opoziție și strigă ei mai de parte.

Ne mai ajută nouă românii să credem că rău ca la noi nu-i la nime și gazetele, jurnalele cele zilnice românești, cari nu încrestează nici un lucru bun ce se întâmplă în țară, ci ne umplu capul zi de zi numai cu vești și întâmplări rele, păgubitoare și rușinoase.

Așa că de la o vreme, ne pierdem cei mai mulți firea și strigăm și noi că rău ca în România de după război nu-i nici o țară, iar mulți se clatină în nădejdea viitorului acestei țări. Mulți se întreabă de zece ani încoace: poate trăi o țară și un popor bătut de toate relele cum suntem noi?...

Dară... în toate țările viața e mai grea azi decât înainte de război, la noi se mai adaugă și altă pricină. Noi, românii, de zece ani trecuți suntem nu numai după război, ci trăim și anii în care se întemnează o țară nouă. Noi trebuie să purtăm pe umeri și greutatea începutului, care totdeauna sunt mari. De zece ani, noi zidim la casa cea nouă, la Patria cea nouă, în care să se mută acasă toți românii.

Să ne gândim: cine are mai mult de alergat, mai mult de muncit, mai multe gânduri, mai multă cheltuială? Feciorul care moștenește de la tatăl său casa, ori bătrânul care a zidit casa? Locuitorii de azi ai unui sat cari au moștenit de la părinții lor o frumoasă biserică, sau părinții care au trudă de ani de zile au zidit biserica?

De bună seamă, cel ce clădește casa nouă, biserica nouă, poartă greul cel mare. Ceilalți primesc de-a gata.

Așa stau lucrurile și cu noi, cei de azi și cu România Mare. Casa noastră cea nouă, Patria, țara cea nouă, noi am început s-o clădim și încă nu am isprăvit-o nici azi, decât pe dinafară.

În vremea războiului, cei morți în luptă, toți cei viteji de pe fronturi și din spatele frontului, toți cei harnici și de omenie au pus temeliiile, am clădit pereții și am pus coperișul casei celei nouă, a României Mari. Temelia e voința și jertfa noastră, trupurile eroilor zidite acolo; pereții sunt granițele țării celei nouă, coperișul e cărmuirea și dinastia...

Trebuie să înțelegem lucrurile, iar nu să ne plângem. Toți cei care încep și fac un lucru nou au de luptat mai greu ca alții. Așa e legea firii de la care nu ne putem abate. Și pentru biruința legii lui Hristos, creștinii cei dintâi au luptat și au suferit mai mult. Dar noi i-am pus în rândul sfinților și ne închinăm lor și azi.

Tot așa, cei ce vor veni după noi, copiii și nepoții noștri, ne vor slăvi și ne vor mulțumi că le-am lăsat, prin munca, suferința și jertfa noastră, o țară puternică și fericită.

(Urmările războiului și greutatea începutului, fragmente în România Mare. Tâlcuri și sfaturi în trei conferințe populare, București, 1929).

Culisele diplomatice ale unui rapt teritorial

1777. CRIMA DIN BEILICUL DE LA IAȘI

PAUL CERNOVODEANU

În numărul trecut am urmărit, prin intermediul rapoartelor diplomaților britanici, cum s-a ajuns la raptul teritorial din 1775, în urma căruia un teritoriu de 10 441 kilometri pătrați și o populație de 70 000 suflete au fost rupte din trupul Moldovei, prin ocuparea lor abuzivă de către Imperiul habsburgic. Tragicul sfârșit al domnitorului Grigore III Ghica n-a fost decât una din dureroasele consecințe ale acestui tipic act de injustiție prin care marile imperii absolutiste au însângerat istoria românilor.

Dar să vedem care a fost atitudinea domnitorului român și cum s-a ajuns la drama consumată în 1777. Așa cum anunțăm, întreaga noastră reconstituire se bazează pe relatările desprinse din rapoartele diplomaților englezi ai acelor vremuri.

Grigore III Ghica provenea dintr-o familie de obârșie arnăuță (albaneză) care dăduse doi domni Moldovei în veacul XVII, iar în cel următor pe Grigore II Ghica, cunoscut fiilo-turc. Tatăl celui asasinat, Alexandru Ghica „terzimanul”, mare dragoman al Porții între 1727-1740, suspectat de legături cu Habsburgii în timpul războiului austro-ruso-turc din 1736-1739, plătiese cu capul infidelitatea față de otomani. Fiul său, Grigore Alexandru Ghica, reușise să se reabiliteze în fața dregătorilor din Istanbul și, câștigându-le încrederea, devenise, la rândul său, mare dragoman al Porții (1758-1764). Turcii

l-au socotit vrednic a-l orândui domn în scaunul Țării Românești, chiar la începutul ostilităților cu rușii, declanșate la 17/28 octombrie 1768. Dovedind, la rândul său, înclinații către puternicii adversari ai Porții, s-a lăsat capturat de trupele ruse odată cu ocuparea Bucureștilor de către acestea (5/16 noiembrie 1769) și a fost dus în captivitate la St. Petersburg, unde a fost tratat de către împărăteasa Ecaterina II mai mult ca un oaspete decât ca un prizonier, jucând chiar un rol diplomatic destul de activ, cum aprecia însărcinatul francez cu afaceri la curtea țarinei, Honoré Auguste Sabatier de Cabre. Important este însă faptul că, la restabilirea păcii, la insistențele Rusiei, Grigore Al. Ghica a fost reînscăunat, la 28 septembrie/9 octombrie 1774, ca domn, dar de data aceasta la Iași.

Încă de la început, domnia sa a fost umbrită de răpirea Bucovinei de către Habsburgi, căci încercările sale de a se opune acestui rapt i-au atras antipatiile cabinetului din Viena și ale reprezentantului acestuia la Istanbul și, totodată, au indispus și Poarta, care a căutat primul prilej spre a se debarasa de el. Pretextul l-au constituit nu numai plângerile unor boieri împotriva lui adresate înaintea Divanului imperial din Istanbul, ci și vechile suspiciuni de a fi un agent al Rusiei, agravate prin unele indiscreții supărătoare.

Din Londra (gravură din 1750) diplomația britanică a ațintit priviri atente asupra Europei, inclusiv spre zona de sud-est a continentului

Capul domnului expus la Istanbul

Numeroase sunt rapoartele diplomatice engleze sosite din capitalele celor trei imperii rivale — Viena, Istanbul și St. Petersburg — care s-au aplecat cu destulă atenție asupra acestui eveniment, cuprinzând relatări uneori contradictorii, dar toate interesante și reflectând anumite stări de spirit ale celor implicați în problemă. Să începem, cum e și firesc, cu informațiile transmise de ambasadorul britanic la Poartă, Sir Robert Ainslie. Întinsul său raport înaintat lui Thomas Thynne, viconte de Weymouth, la 17 octombrie 1777, arată că „dragomanul Porții Costachi Murusi [Moruzi] a primit caftanul numirii sale ca domn al Moldovei în locul domnului Grigorio Ghica, acum înlocuit, și Nicola Caragia [Caragea], care era dragoman adjunct al Porții în timpul ultimului război, a urmat [în slujbă] lui Costachi Murusi. Cu acest prilej, Mylord, se pare că însărcinarea tainică, pe care am menționat-o mai înainte că ar fi fost dată unui oarecare Ahmed bei, se referea la maziirea domnului Grigorio Ghica, care, după cum este de temut, își va pierde viața; el este acuzat în mod public de multe crime îngrozitoare, mai cu seamă de a fi încercat să tulbure [relațiile dintre] Rusia și acest imperiu, trimițând rapoarte false și răspândind știri perfide și alarmante menite a duce la o ruptură, în scopul de a profita de pe urma acestor nenorociri, spre a-și asigura o libertate absolută. Este sigur, Mylord, că secretul Porții a fost foarte bine păstrat în această privință. Ministrul [rus la Poartă, Aleksandr Stakievici Stakiev], care a trimis un curier curții sale la 10 [ale lunii], pare să nu fi avut știre despre intenția lor. A trimis la reis-efendi [Omer Vahid Efendi] (după numirea noului domn) și a pretins că era obligat să-și informeze curtea despre un eveniment cu asemenea con-

secințe, care ar putea fi socotit ca o încălcare a articolului secret din tratatul de pace [de la Kükük Kalnardi], dar care nu conținea nici o clauză secretă privitoare la Principate], dacă n-ar exista suficiente motive spre a justifica o atare măsură; și-a luat libertatea de a cere o lămurire și de asemenea o dispoziție (care i-a fost refuzată) de a expedia un curier. Răspunsul dat de reis-efendi a fost scurt: se rezumă la [faptul] că domnul Moldovei se făcea vinovat de asemenea crime, suficiente ca să justifice maziirea [în fața] întregii lumi; dacă era necesar, trimisul rus ar trebui ca de acum înainte să se obișnuiască cu rațiunile pentru care Poarta a adoptat o asemenea măsură și dată fiind schimbarea domnului Moldovei și în dorința de a preveni izbucnirea unor tulburări în aceste provincii, nu va fi asigurată vreun curier nici unei persoane timp de trei zile la rând, după care interval trimisul [rus] putea să trimită câți curieri i-ar place; cu toată această declarație, nu s-a îngăduit trimiterea unui curier olăcar decât abia ieri”.

Într-un pasaj cifrat, ambasadorul adaugă: „Hotărârea luată aici de a maziile pe domnul Moldovei a fost cunoscută cu trei zile înaintea numirii succesorului său. Trimisul rus (dacă este tot atât de bine informat ca și ceilalți miniștri) a avut posibilitatea de a-l anunța la timp pentru ca să se retragă; este într-adevăr foarte posibil. Acum [domnul] ar trebui să fie la ruși, al căror protejat este, și prin a căror influență a fost reinstalat în principatul său la pace, după ce a stat atâta vreme la ei în timpul ultimului război.

Ipoteza lui Ainslie s-a dovedit complet greșită, deoarece ministrul rus nu numai că n-a știut de complotul împotriva lui Grigore III Ghica, dar nici nu avea cum să-l prevină. Într-adevăr, în raportul următor, din 4 noiembrie 1777, ambasadorul britanic anunța că „un mesager trimis de Ahmed bei a sosit din

Moldova la 20 ale lunii cu capul lui Grigorio Ghica. S-a pretins, Mylord, că acest nefericit domn și-ar fi luat măsurile de retragere, dar a fost împiedicat și luat prin surprindere. Capul său a fost expus timp de trei zile în curtea serailui cu o înștiințare scrisă alături, în care se spunea că, în pofida faptului că [domnul] a mai fost odată iertat pentru greșelile sale și a fost reinstalat în principatul lui cu condiția expresă ca timp de doi ani supușii săi să fie scutiți de dări, el a continuat însă să comită tot felul de stoarceri de bani și abuzuri. Și, astfel, în urma repetatelor plângeri, sultanul (care avea pe lângă acestea și alte motive ca să fie nemulțumit de purtarea lui) a hotărât maziirea sa și a trimis porunci ca să fie readus la Constantinopol, unde ar fi putut trăi în siguranță în mijlocul familiei; dar, departe de a se supune poruncii imperiale, [Ghica] a refuzat să asculte și chiar a tratat-o în chip nedemn, care, ultim act de răzvrătire, l-a forțat pe Ahmed bei să-l dea morții”.

Adevărul amănat „din motive de delicatețe”

Urzeala era desigur inabilă, chiar grosolană, dar Poarta trebuia să-și justifice într-un fel actul sanguinar, fără a dezvălui adevăratele motive (descoperirea, cum vom vedea, a corespondenței secrete a voievozului în favoarea Rusiei). Între timp, „în aceeași zi [cu expunerea capului celui ucis la Istanbul], Mylord, doi agenți principali [capukehaile] ai Moldovei au fost puși sub pază și interogați asupra bunurilor sale [domnului ucis], presupuse a se ridica la o sumă considerabilă. Este probabil că răspunsul a fost satisfăcător, deoarece li s-a dat drumul după câteva ore. Două case aparținând domnului decedat au fost puse sub sechestru. Câteva zile mai târziu, noul

domn a primit scrisori de bune urări de la boierii Divanului din Moldova și în același timp a apărut o declarație generală (Arzmahzar) acuzându-l pe precedentul lui de crimele conforme cu acuzațiile aduse împotriva lui.

Încercările Rusiei de a crea o anume atmosferă la Poartă în legătură cu asasinarea lui Ghica, în intenția de a o face mai temătoare și mai conciliantă în problemele Crimei, care sub masca independenței cădea tot mai mult sub influența Ecaterinei II, n-au avut rezultatul dorit. Situația internațională complicată și lipsa de mijloace a Rusiei au făcut imposibilă începerea unor noi ostilități și acest fapt era cunoscut de către otomani. „Oamenii de aici — raporta ambasadorul englez — încep să creadă că Rusia nu este în stare să împingă lucrurile până la soluții extreme, parte din lipsă de bani, parte din teama unei intervenții a puterilor învecinate, dacă teatrul de război s-ar extinde până la hotarele noilor ei posesiuni din Polonia”.

Spre a nu învenina și mai mult atmosfera, la rândul său, Poarta a procedat cu o anume decență la ceremonia instalării în scaun a lui Constantin Moruzi, după cum relatează Ainslie la 18 noiembrie 1777: „Noul domn al Moldovei a fost primit de sultan, care l-a investit cu însemnele [puterii] la 11 ale lunii. Dar nu s-a făcut nici o înștiințare, după cum era obiceiul, către miniștrii străini, probabil de teamă ca nu cumva trimisul rus să nu refuze a-i prezenta complimente pentru numirea sa”.

Într-un raport din 3 ianuarie 1778, ambasadorul englez făcea cunoscut că „soția [Ecaterina, fiica lui Iakovaki Rizo, aflat sub protecție britanică] fostului domn al Moldovei a sosit aici sub escortă, în același timp cu o parte a averii confiscate de la răposatul ei soț, zvonindu-se că [averea] s-ar ridica la 80 000 de lire sterline în banii noștri. I-a fost fixată ca reședință o

căsuță așezată pe Canal [Bosfor] și se spune că nu se va mai bucura de nici o altă favoare”.

Adevăratul motiv care duse la uciderea lui Grigore III Ghica era dezvăluit de ambasadorul Sir Robert Ainslie abia într-un raport din 3 februarie 1778 și în care dă la iveală fricțiunile intervenite între ambasadorul rus la Poartă și rezidentul prusian din Istanbul în legătură cu descoperirea transmiterii corespondenței secrete a domnitorului Moldovei către ruși: „Trimisul [Stakiev] a înaintat curții sale o plângere în toată regula și acuză pe rezidentul prusian și pe dragomanul său [Ienachi Frangopulo] ca fiind adânc implicați în catastrofa [pricinuită] domnului Ghica, deoarece au trădat pentru bani o corespondență ce trecea prin mâinile lor, ceea ce se crede în general a fi adevărat; n-am menționat aceasta mai devreme din motive de delicatețe”.

Șirul informațiilor lui Sir Ainslie despre oribilul asasinat se încheie cu un ultim raport, datat 17 martie 1778, în care îl pune la curent pe lordul Weymouth cu soarta lui Ahmed bei, cel care fusese însărcinat cu uciderea domnului: „La 12 ale lunii, generalul de artilerie a fost destituit și locul său a fost luat de Ahmed bei, dregătorul care a fost folosit la înălțurarea răposatului domn al Moldovei. Cu toate acestea, Mylord, Poarta nu i-a mai dat vreun alt semn de favoare, deoarece, după cum se spune, există bănuiala că și-a depășit poruncile, dând morții pe acest om nefericit”.

Trei monarhi, trei lumi, trei moduri de a gândi asupra destinelor omenirii. Frederic II cel Mare, regele Prusiei (1740-1786), mereu la pândă, pregătit să tragă maximum de profit din disputele iscate între vecinii săi austrieci și ruși...

...Ecaterina II cea Mare, dincolo de aparențe, a rămas o permanentă primădie pentru libertatea popoarelor vecine...

...și George III (1760-1820), gata oricând să „arbitreze” aprigele dispute de pe continent, nu însă fără a căuta a influența hotărâtor în favoarea Angliei deznodământul acestora

„Un act flagrant de despotism“

„Știri amănunțite despre asasinarea domnului Moldovei sunt cuprinse și în rapoartele ministrului britanic în capitala Austriei, Sir Robert Murray Keith, fără a avea însă aceeași acuratețe ca cele ale colegului său de la Istanbul. Deși conțin unele erori și confuzii, ele sunt importante prin atenția pe care Curtea imperială din Viena a acordat-o evenimentului. În raportul din 8 noiembrie 1777 către Henry Howard, conte de Suffolk, ministrul amintit raporta: „Circulă prin oraș scrisori asigurând că nefericitul domn al Moldovei Grigorie Ghica (menționat în alăturatele scrisori de la Sir Robert Ainslie) a fost strângulat[!] din porunca Porții și capul său trimis la Constanța, în timp ce soția sa s-a refugiat în Transilvania, iar fiul său a fugit la ruși, punându-se sub protecția lor [informație inexactă]. Acest act de violență este considerat de multă lume ca *pregătit* al unei rupturi cu Curtea din Petersburg, deși sordidele patimi care domnesc în Serai ar putea să ofere suficiente motive pentru această catastrofa“.

Sesizând implicațiile neplăcute și efectele negative pe care acest act sângeros le-ar fi putut avea asupra relațiilor turco-ruse, și așa destul de încordate datorită litigiilor și frământărilor din Crimeea, Murray Keith a găsit prilejul să aibă o înțelegere cu cancelarul austriac, principele Wenzel Anton von Kaunitz, în cursul căreia au discutat această problemă. În raportul pe care l-a înaintat lordului Suffolk la 12 noiembrie 1777, ministrul Keith preciza: „De îndată ce știrea despre moartea violentă a domnului Moldovei a ajuns aici, m-am gândit să-mi reînnoiesc conversația cu principele Kaunitz asupra subiectului litigiului dintre Poartă și Rusia. Lunea trecută am găsit acest prilej și am început să spun principelui că ținând seama că fap-

tul ar fi adevărat (ceea ce mi-a fost imediat confirmat de însuși principele), trebuie să privesc asupra acestui act flagrant de despotism exercitat asupra unei persoane, nu numai aflată sub protecția Rusiei, ba chiar una în favoarea căreia s-au stipulat anumite avantaje în ultimul tratat de pace [inexact, cum am mai precizat], ca o confirmare a insistenței știți despre o inevitabilă ruptură între aceste două puteri; că într-o asemenea situație, propunerea pe care el [principele] a dorit atât de recent s-o împărtășească la Petersburg și, dacă este posibil, prin intermediul Curții mele, cred în umila mea părere a nu mai putea fi făcută cu acuratețe din partea noastră, tici primită în siguranță de aceea a Rusiei; de aceea, m-am gândit că este cinstit să-l înștiințez [pe principe] în ce fel acest nou eveniment m-a șocat și că poate îmi va spune drept dacă am interpretat greșit sau am exagerat, după propriile mele păreri, efectele mai sus amintitei catastrofe. Prințul, cu uzuala sa franchețe, mi-a replicat în felul următor: «Turcii se comportă ca niște nebuni și ar fi o treabă foarte grea pentru d-voastră sau pentru mine să tragem o concluzie valabilă din măsurile lipsite de noimă ale acestui entuziasm orb. Vreau să vă mărturisesc că, cu oricare națiune, în afară de turci, m-aș îndoi foarte mult că după o asemenea măsură, la care ați făcut aluzie, s-ar mai putea găsi vreo porțiță pentru negocieri, dar turcii se vor căi probabil mâine de violența lor sângeroasă de astăzi; și problema care trebuie pusă în acest moment este nu până la ce punct merită turcii a fi pe depsiți, ci dacă într-adevăr concordă cu interesele Rusiei ca să înceapă un război iminent, sau până în cele din urmă să convingă acele puteri, care sunt la fel de interesate în acest eveniment, că n-a omis nimic din ceea ce putea să facă ea pentru a nu lăsa turcilor nici o umbră de scuză, dacă [Rusia] ar fi ho-

tărâtă să procedeze la o ruptură“.

Tocmai în această idee, Kaunitz a insistat pe lângă ministrul britanic pentru a sugera guvernului său să îndrume Rusia spre moderație, în primul rând să evacueze Crimeea. Dacă turcii vor continua provocările și se va ajunge la o ruptură, atunci Anglia și Austria vor fi obligate „să adopte o poziție oarecare“.

Conversația celor doi a fost întreruptă de sosirea împăratului asociat Iosif, care s-a retras cu cancelarul Kaunitz într-un salon în care se afla și ambasadorul rus la Viena, cneazul Dmitri Nicolaevici Golitin. Știind cât de puțin era ținut la curent ambasadorul rus de către curtea sa cu problemele politice, ministrul britanic a bănuț că acesta fusese chemat să se transmită știri privind urmările uciderei lui Grigorie III Ghica, so-site la Viena de la comandantul imperial al Transilvaniei.

Despre reluarea, a doua zi, a conversației cu principele Kaunitz, Keith raporta: „...După moartea ultimului domn, fiul său cel mai vârstnic a fugit la ruși, soția și copiii mai mici au fost aruncați în temniță de turci și averea sa confiscată, care, spre surpriza tuturor, se ridică, în bani lichizi ca și în efecte publice pentru sume împrumutate Rusiei sau depuse în alte bănci din Europa, la nu mai puțin de 20 milioane de piaștri. Ministrul austriac mi-a spus după aceea că a primit un alt raport de la hotare care pare a nu fi atât de autentic și într-adevăr de o natură stranie spre a afirma că, în pofida rațiunii, rușii, după primirea primelor vești despre moartea domnului Moldovei, ar fi trimis un detașament din avanposturile lor, ce ar fi intrat în București [!] și ar fi eliberat pe văduva [domnului] din închisoarea ei“.

Ingrijorări la Londra

După aceste informații cu totul neconfirmate, la 15 noiembrie, Murray Keith îi aducea la cunoștință lordului Suffolk o copie după relatarea întrevederii ce avusese loc între reis-efendi și dragomanul ambasadei ruse din Istanbul, Pisani, conținând „răspunsul dat de turci d-lui Stakiev la observațiile acestuia în legătură cu răsturnarea din Moldova”. Copia primită de Murray Keith din Istanbul fusese redactată în limba franceză și preciza că reis-efendi precizase dragomanului rus faptul că „domnul Ghika s-a făcut vinovat față de Poartă prin delictul pe care ea, Poarta, era în stare să le dovedească tuturor curților [străine] și că în același timp și loc ar putea face același lucru [să dovedească] față de Excelența Sa dl. trimis al Rusiei, dacă va fi nevoie, că printre capetele de acuzare privind vinovăția zisului domn e și acela de a fi încercat să încurce [a înrăutăți relațiile dintre] cele două imperii prin trimiterea de știri alarmante pentru conducerea [otomană], anume că Rusia s-ar gândi să intre în Moldova cu trupele sale și a invada această provincie și alte lucruri de asemenea natură, care ar fi putut îndemna Poarta să întreprindă câteva manevre în privința Crimeii, unde turcii nu făcuseră pe noul han sprijinit de ruși”. Cât privește împiedicarea plecării curierului, reis-efendi „a spus că Poarta nu se opune niciodată liberei circulații a curierilor, dar cum orice stat este stăpân să adopte în cadrul său anumite măsuri, și ea a considerat necesar pentru propria ei decizie privitoare la schimbarea domnului Moldovei să împiedice drumul spre aceste ținuturi timp de trei zile consecutive, pentru ca știrea numirii unui nou domn să nu ajungă în Moldova înaintea persoanelor trimise de Poartă, dar că de poimăine dl trimis era

stăpân să trimită oricâți curieri ar dori, Poarta neputând pune nici o piedică, așa cum, de altfel, n-a făcut-o niciodată”.

În aceeași zi, pe un ton alarmat, ministrul Murray Keith a mai expedit un raport în care exagera mult consecințele asasinării lui Grigore III Ghica în privința deteriorării relațiilor ruso-turce în Crimeea. Despre ce era vorba? În peninsula Crimeea, declarată „independentă” prin tratatul de pace de la Kükük Kainardji, dar intrată în realitate în zona de influență rusă, noul han Șahin Ghfrai, susținut de ruși, nu era recunoscut de către Poartă. Această încordare a relațiilor ruso-turce, impusese măsuri de prevedere din partea Austriei. Dar iată ce raporta ministrul Murray Keith la 15 noiembrie 1777: „Știrea pe care am menționat-o — prin ultimul curier — că rușii ar fi trimis un detașament din trupele lor atât de departe, la Iași (care oraș, în graba cu care am scris raportul precedent, a fost denumit din greșeală București) n-a fost confirmată de nici un alt raport ulterior. Cu toate acestea, pericolul unei apropiate rupturi [ruso-turce] pare foarte puțin îndoielnic, deoarece am auzit în această dimineață dintr-o sursă particulară (totuși nu de mai mică importanță ca aceea a informării mele obișnuite) că la începutul săptămânii trecute au fost date ordine trupelor austriece din Polonia și Transilvania să fie neîntârziat pregătite pentru mobilizarea în tabere la primăvară”.

Alarmat de știrile transmise de ministrul din Viena, secretarul de stat al departamentului Nord din Londra, lordul Suffolk, care urmărea ca regele George III să încerce o mediere între ruși și turci în chestiunea Crimeii, l-a înștiințat la 10 decembrie 1777 pe Murray Keith despre măsurile luate: „Chiar acum am completat instrucțiunile pe care am poruncă de la Maiestatea Sa să le pregătesc pentru d. [James] Harris [conte de Halmesbury, ce urma să

plece ca ambasador în Rusia] în conformitate cu tot ceea ce ați fost autorizat să asigurați cabinetul austriac în depeșa mea no [loc alb] prin slujitorul dvs., când a sosit scrisoarea dvs. secretă din 12 noiembrie, conținând o dare de seamă a săngeroasei acțiuni executate de turci împotriva domnului Moldovei. Curierul trebuia să plece la Petersburg chiar în noaptea când am primit știrile. Dar cu tot raționamentul prințului Kaunitz (la a cărui opinie mă raliez în mare parte) momentul nu mai apare acum favorabil pentru o propunere directă de evacuare a Crimeii [de către ruși]. Plecarea curierului a fost întârziată. Și acum rămâne să considerăm în ce fel ideea, fără a suferi vreo modificare, ar putea fi reluată cu vreo perspectivă de succes, dacă Maiestatea Sa poate să rămână încă receptiv și înclinat s-o adopte și să nu facă să transpire din ce sursă a venit inspirația. Sunt încredințat că va fi o sarcină agreabilă din partea d-voastră de a o comunica în mod confidențial prințului Kaunitz”.

Crima soră cu minciuna

N-a mai fost însă nevoie de o mediație engleză, deoarece, în mod aparent surprinzător, rușii nu au exploatat, așa cum se așteptau toate celelalte puteri, momentul de criză prin care trecea Poarta, ba chiar au dovedit o moderație aproape suspectă. Cabinetul țarinei Ecaterina II n-a considerat necesar să forțeze nota în Crimeea proclamată „independentă” (așteptând vremuri mai prielnice pentru ea, Rusia a anexat-o în 1783), temându-se să nu dea naștere unui nou război, exact în momentul în care relațiile dintre Prusia și Austria erau extrem de încordate pentru succesiunea Bavariei (în 1778 a și izbucnit războiul între cele două țări), iar Anglia era angajată în războiul împotriva coloniilor americane, pe care

Franța le sprijinea direct. Rusia s-ar fi găsit singură în fața Imperiului otoman și obligată să plătească scump neutralitatea Austriei și Prusiei, ambele averse de recompense teritoriale — prima în Principatele dunărene, cea-laltă în Polonia. Pentru moment, Rusia a renunțat la stăpânirea de facto a Crimeii, menținând relații rezonabile cu Poarta. Așa se explică reacția ei la asasinarea lui Grigore III Ghica de către turci, nu în modul în care se aștepta întreaga lume diplomatică prin declanșarea unui conflict, ci printr-o atitudine determinată de rațiuni dictate de „Real Politik”. Pielea domnului Moldovei se datorase nu numai afișării prea ostentative a relațiilor sale de amicitie cu Rusia, îndeosebi cu generalissimul Rumianțev, ci și imprudenței de a fi încredințat corespondența sa secretă dragomanului Ambasadei Prusiei la Istanbul, pe care turcii l-au cumpărat cu bani, trădându-l pe domnul moldovean.

Că lucrurile au stat așa și că Rusia a simulat dezintere-

sul pentru soarta domnului Grigore III Ghica, rezultă și din manevrele de „intoxicare” la care a fost supus reprezentantul diplomatic britanic la St. Petersburg. În acel moment, nu exista un titular (Sir Robert Gunning părăsise postul la 6 februarie 1776) și până la venirea lui Sir James Harris (31 decembrie 1777) treburile curente au fost girate de însărcinatul cu afaceri Richard Oakes. Bine „prelucrat” de cercurile conducătoare din St. Petersburg, acesta a transmis un raport aberant la 31 octombrie / 11 noiembrie 1777, în care făcea cunoscută o versiune complet falsă a asasinării domnului din Iași. „Sir — scrie el —, veștile despre decapitarea domnului Moldovei au neliștinit mult pe împărăteasă; dar se pare că Poarta a avut motive întemeiate spre a justifica această încălcare a stipulațiilor făcute în tratatul de pace în favoarea acestui nefericit domn. În afara faptului că a existat un număr de plângeri ale moldovenilor împotriva lui, a fost suspectat (și sunt asigurat dintr-o sursă

foarte bună că aceste bănuieli erau bine întemeiate) de a fi favorizat prea mult Viena [!] în afacerea dezmembrării acestui principat [Moldova] și că avea de gând să se retragă curând să-și petreacă restul zilelor vieții pe teritoriul austriac”.

Iată cum, din adversar ferm al răpirii Bucovinei și prieten al Rusiei, Grigore III Ghica devenise prieten credincios al Casei de Austria și mijlocitor al dezmembrării propriiei sale patrii !!! Dar în acest fel, imobilismul Rusiei față de asasinarea domnului moldovean devenea logic. Ghica a fost sacrificat în mod conștient de către ruși, iar Poarta a riscat înălțurând un domn, nesigur pentru ea.

Sursele diplomatice engleze necunoscute până acum, prezentate de noi, pentru prima oară în *Magazin istoric*, n-au făcut decât să întărească prin aportul lor inedit informații cunoscute, uneori doar intuite, dezvăluind momente dramatice din istoria românilor, de nenumărate ori victime ale politiciii agresive a marilor imperii. ■

Concursul Tănărului European

O SĂPTĂMÂNĂ LA BRUXELLES

● 31 octombrie 1994, ultima zi de expediere a scrisorilor de participare la Concursul Tănărului European, a trecut, dar concursul nu s-a încheiat.

● Acum, când citiți aceste rânduri, este în plină desfășurare operațiunea de triere a scrisorilor primite pe adresa Delegației Comisiei Europene în România, Intrarea Armașului, nr. 14, sectorul 1, București.

● Cine va fi câștigătorul marelui premiu — O SĂPTĂMÂNĂ LA BRUXELLES?

● Care vor fi ceilalți câștigători ai premiilor constând din obiecte cu însemnele Uniunii Europene?

ASIGURAȚI-VĂ DIN TIMP PRIMIREA NUMERELOR VIITOARE ALE REVISTEI ȘI VEȚI FI PRIMII CARE VEȚI CUNOAȘTE NUMELE CÂȘTIGĂTORILOR. VEȚI FI, POATE, PRINTRE EI.

● Concursul Tănărului European — o săptămână la Bruxelles, concurs lansat de Delegația Comisiei Europene în România, în colaborare cu revista *Magazin istoric*, este doar un început al cunoașterii realității și istoriei Unității Europene prin *Magazin istoric*.

1939.

DIALOG
DIPLOMATIC
BUCUREȘTI -
ANKARA

VASILE STOICA

● 8-9 aprilie. Ministrul de externe român, Grigore Gafencu, aflat la Ankara, are convorbiri cu Sükrü Saracioglu, omologul său turc, evidențindu-se comunitatea de interese dintre cele două țări. Turcia se angajează să sprijine politica României de apărare a granițelor sale ● 17 aprilie. Guvernul român aprobă un proiect al guvernului turc privind primirea Bulgariei în înțelegerea Balcanică ● 11-14 iunie. Grigore Gafencu în vizită oficială la Ankara, unde sunt abordate chestiuni privind unitatea de acțiune a statelor din înțelegerea Balcanică ● 15 august. La Istanbul, regele Carol II și președintele Ismet İnönü analizează situația politică internațională și, cu precădere, din zona Mării Negre; între altele, se stabilește ca guvernul turc să medieze în vederea ajungerii la un aranjament româno-sovietic privind recunoașterea de către guvernul sovietic a granițelor dintre cele două țări.

Iată, succint, câteva repere din cronica relațiilor româno-turce în lunile de mare tensiune politică și diplomatică din Europa care au premers declanșarea celei de-a doua conflagrații mondiale la 1 septembrie 1939. Ca de atâtea ori în istoria lor — și cu precădere în anii de după primul război mondial — România și Turcia au acționat solidare, apărându-și nu numai propriile interese, dar și pe cele ale vecinilor lor.

Relevând rolul important pe care Turcia îl deținea în configurația politică din zonă, Grigore Gafencu scria în cartea sa *Les derniers jours de l'Europe*: „Din cauza poziției sale avantajoase, Turcia putea servi securității balcanice nu numai prin legăturile pe

care voia să le strângă cu occidentali, ci și prin raporturile de prietenie foarte intime pe care le întreținea cu Uniunea Sovietică... Turcia se preta cu mult mai bine decât Polonia la posibilitatea de a deveni punctul de racordare între Occident și Rusia”.

Ce se discuta în cercurile guvernamentale și diplomatice de la Ankara în prezluia războiului? Care erau mesajele trimise spre București? Care erau preocupările diplomaților din cele două capitale? Să ne amintim că aici erau la post diplomați ca germanul von Papen, fost cancelar și vicecancelar al Germaniei, rusul Terentiev, reprezentant strălucit al școlii sovietice, francezul René Massigli, englezul sir Hughes Montgomery Knatchbull-Hugessen ș.a.

Vom afla urmărind câteva dintre rapoartele trimise la Ministerul afacerilor străine din București de către V. Stoica, ministrul României la Ankara (între 1 februarie 1939 și 4 martie 1940; o prezentare a personalității și activității sale a apărut în nr. 12/1992 al revistei noastre).

La Arhivele statului din București se păstrează un bogat fond de documente V. Stoica, relevante atât pentru istoria luptei pentru unitate națională a românilor, cât și pentru cunoașterea acțiunilor diplomației românești în anii '20-'40, altfel spus, între cele două conferințe de pace care au consfințit configurația Europei după primul și, respectiv, cel de-al doilea război mondial.

Am selectat și transcris din acest Fond V. Stoica (dosarul I/72 vol I-II) fragmente din rapoartele diplomatice expediate începând cu 22 august 1939, la aflarea știrilor privind

iminenta încheiere a acordului sovieto-german (Magazin istoric, nr. 12/1989) și continuând cu cele din zilele și săptămânile următoare, când războiul incendia Europa, răspândind îngrijorare și nesiguranță în toate părțile. Vechile înțelegeri și alianțe au fost zdruncinate sau chiar anihilate, iar noi aranjamente diplomatice erau tot mai dificil de definitivat (este cazul tratatului de amicitie sovieto-turc, despre care se vorbește și în rapoartele diplomatului român).

Trebuie făcută precizarea că rapoartele diplomatului român se păstrează și în Arhiva Ministerului de externe de la București, Fond înțelegerea Balcanică, și ele au fost consultate și citate, fragmentar, de dl. Cristian Popișteanu în volumul România și Antanta Balcanică. Momente și semnificații de istorie diplomatică, București, 1968, ed. a II-a, 1971.

În acest cadru de tensionate divergențe între statele europene, inclusiv dintre cele balcanice, relațiile româno-turce, așa cum sunt consemnate și în documentele diplomatice emise pe relația București-Ankara, sunt extrem de semnificative pentru înțelegerea și colaborarea dintre cele două țări.

Aflate într-o permanentă conlucrare, ministerele de externe, guvernele român și turc, căutau cele mai realiste soluții pentru aplanarea tensiunilor din zonă, pentru menținerea păcii și a integrității teritoriale a statelor din bazinul Mării Negre.

Politica statelor totalitare, agresoare și revanșarde, compromisurile acceptate de țările democratice occidentale au dus, în cele din urmă, după cum se știe, la extinderea conflictului armat și în sud-estul Europei, cu toate consecințele resimțite de aceste țări și popoare și acum, după 55 de ani de la declanșarea celui de-al doilea război mondial.

Pentru completarea imaginii dialogului diplomatic București-Ankara am transcris și câteva fragmente din scrisorile ministrului de externe român, G. Gafencu, către colaboratorul și subordonatul său acreditat pe lângă guvernul turc.

Pentru cursivitatea lecturii, nu am mai marcat prin trei puncte intreruperile de text. Titlul, notele de subsol și precizările din paranteze drepte ne aparțin.

Ioan LĂCUSTĂ

1939.

22 august. Știrea despre călătoria lui Ribbentrop la Moscova a ajuns aici dimineață și a provocat mare senzație. Abia sosit cu aeroplanul de la Smirna, unde duminică seară am inaugurat pavilionul nostru la Târgul internațional de mostre, am cerut să văd pe Saracioglu spre a mă informa și spre a cunoaște opiniunea guvernamentală turcă despre evenimentele anunțate. Saracioglu m-a primit acum la orele 15 și jumătate.

Guvernul turc n-are până acum decât știrea scurtă publicată de agențiile de presă și confirmată totodată de agenția sovietică.

D-sa nu ascunde nici surpriza, nici neplăcerea ce a încercat la primirea ei. Crede că de vină sunt îndelungatele târăgănări ale englezilor și francezilor în a cădea de acord cu rușii¹.

Poate că o cauză a acestor

târăgănări a fost și atitudinea Poloniei și României care, refuzând să admită trecerea trupelor ruse prin teritoriile lor, făceau în mare parte imposibilă utilizarea eficace a armatelor rusești. În orice caz, înțelegerea s-a tratat deodată cu convențiunea comercială. În ultimele zile, rușii s-au arătat tot mai rezervați cu privire la posibilitățile unui tratat cu Franța și Anglia.

D-sale i-a făcut o impresie ciudată faptul că acum patru zile, noul ambasador turc, Haydon, arătând lui Molotov mahnirea sa că tratativele cu Franța și Marea Britanie n-au dus încă la un acord, acesta s-a mulțumit să-i răspundă: „Nu suntem noi de vină”, fără a-și exprima nici regretul că tratativele n-au reușit, nici speranța că ele vor ajunge la un rezultat satisfăcător.

Saracioglu crede că încheierea unei înțelegeri, măcar principiale, bazată pe principii neagresiunii, între Germania și Rusia este sigură: Ribbentrop nu s-ar duce la Moscova dacă prin conversații anterioare succesul tratativelor sale n-ar fi asigurat. Cât de departe va

merge această înțelegere?

Acestea sunt întrebările care astăzi nu pot fi lămurite. Nu trebuie însă să ne alarmăm. Tratativele cu delegațiunea militară anglo-franceză au continuat în Moscova și ieri. Nu este exclus ca rușii să creadă că pot încheia o alianță defensivă cu Franța și Marea Britanie și în același timp un pact de neagresiune cu Germania și că astfel servesc cauza păcii.

Saracioglu consideră pactul anunțat ca o mișcare foarte abilă a Germaniei pentru zădărnicierea acțiunii Franței și Angliei în Europa Orientală și pentru paralizarea frontului oriental construit de ele; Polonia și România nu vor mai putea fi sigure că la spate au un amic și vor fi obligate a ține trupe la frontierele lor răsaritene. Evident, o părere precisă este greu de avut astăzi, întrucât nu știm ce condițiuni va pune Rusia.

În ce privește Turcia, încheierea unui pact ruso-german nu-i poate modifica linia de conduită. Acordurile pe care ea le-a încheiat cu diferite state, acum recent cu Franța și Anglia, sunt dictate

¹ Între 12 și 22 august 1939, la Moscova, s-au desfășurat tratative ruso-anglo-franceze în vederea încheierii unui tratat de asistență între cele trei state (Magazin istoric, nr. 8/1989).

de interesele sale permanente și ea nu înțelege să se abată de la calea sa de până acum. Guvernul turc deocamdată urmărește cu toată atențiunea evenimentele germano-ruse din Moscova. D-sa este sigur că între Ribbentrop și ruși va fi vorba și de Turcia și de relațiunile turco-ruse, deoarece Rusia nu poate pierde din vedere că drumurile ei pe mare trec prin Strâmțori.

Saracioglu așteaptă mâine știri mai precise de la Moscova.

În altă ordine de idei, d-sa mă informează că Bulgaria va primi în scurt timp o sută de avioane din Germania.

27 august. Ambasadorul Uniunii Sovietice s-a prezentat în 24 crt. la Saracioglu spre a-i da explicațiuni cu privire la pactul ruso-german și spre a discuta cu d-sa posibilitatea unui pact turco-rus.

Cu privire la pactul ruso-german, ambasadorul a zis că acesta e rezultatul dorinței ferme a guvernului sovietic de a face toate eforturile pentru asigurarea păcii europene. Prin tratativele cu Franța și Anglia, guvernul sovietic a urmărit același scop. Pactul ruso-german nu e îndreptat contra nimănui, iar eliminând posibilitățile de conflict armat între două state mari, cu concepțiuni profund opuse, cum ar fi Uniunea Sovietică și Germania, el e un puternic instrument de pace. Uniunea Sovietică speră că-i va fi posibil să încheie și alte înțelegeri — indiferent de forma lor — cari să înlăture conflictele și să creeze o apropiere și o colaborare între națiunile europene.

Saracioglu, fără a intra în discuțiunile asupra conținutului și efectelor pactului, a replicat că totul depinde de loialitatea cu care sensul lui va fi respectat și că rămâne să se vadă dacă acest pact, liberând Germania de grija unei intervențiuni rusești contra ei, nu cumva constituie o încurajare la agresiune. D-sa speră că va fi posibil ca el să servească pa-

cea...

Ambasada sovietică își dă de altfel silința să arate că Rusia se va opune agresiunii, de oriunde ar veni ea și asupra oricui s-ar produce, și că relațiunile turco-sovietice rămân amicale și strânse ca și până acum. Simpatii pentru ruși sunt însă în scădere.

27 august. Von Papen reîntr-o în 23 crt. din Germania, unde asistase la înmormântarea mamei sale, a fost primit de dl. Saracioglu în 24, apoi de președintele înouă, în prezența d-lui Saracioglu, ieri în 26 crt.

În ambele cazuri conversațiunea a fost aceeași.

Ambasadorul german a explicat înversunarea conflictului cu Polonia și a declarat că după opiniunea cercurilor conducătoare din Berlin situațiunea este extrem de gravă. Marea vinovată pentru eventuala catastrofa mondială este Marea Britanie, care, prin angajamentele și încurajările sale secundate de Franța, împiedică pe poloni să cedeze justelor pretențiuni germane. În fața încăpățănării polone și relei voințe engleze, izbucnirea unui război se poate produce dintr-un moment în altul. Germania ar fi mulțumită dacă Turcia, împreună cu celelalte state balcanice, n-ar participa la el, ci ar rămâne neutră. Dacă acest lucru ar fi posibil, Germania ar face toate eforturile ca războiul să nu coboare în aceste regiuni.

I s-a răspuns că Turcia nu vrea decât respectarea teritoriului ei și al țărilor cu care ea se găsește în alianță în sud-estul Europei și n-are nicidecum intențiunea de a face război Germaniei. Cât timp atacuri germane sau atacuri de-ale aliaților Germaniei nu se vor produce în Balcani sau în Mediterana contra Turciei sau aliaților ei, Turcia se va abține de a participa la acțiunea militară contra Germaniei. Dacă însă astfel de atacuri vor avea loc, Turcia, care totdeauna își respectă obligațiunile, va participa cu toate forțele sale. Dar și în cazul în care Turcia n-ar intra în război, guvernul

turcesc nu ascunde că simpatii sale sunt cu Marea Britanie și Franța.

Von Papen a declarat atunci că înțelege punctul de vedere turcesc, că Germania va căuta să evite întinderea războiului în statele balcanice și că dacă aceasta nu-i va fi cu puțință vina va fi a altora.

D-sa a explicat apoi dorința — a sa sau a guvernului său? — ca Bulgaria să nu fie atacată.

I s-a răspuns că nici Turcia, nici România, cu atât mai puțin Iugoslavia și Grecia, n-au intențiunea de a ataca Bulgaria. Totul însă depinde de dânsa. Dacă Bulgaria împinsă de patimă nesocotită va întreprinde vreo acțiune contra vreunui din vecinii săi, va găsi în fața ei întreaga înțelegere Balcanică.

Țin deci să relev că von Papen n-a propus Turciei nici un pact de neagresiune, dându-i seama de refuzul cu care ar fi fost întâmpinat, ci a exprimat o dorință în a cărei realizare n-a crezut nici dânsul.

29 august. [Gr. Gafencu către V. Stoica] Am citit cu interes raportul dvs. [din 27 august].

Veți urmări de aproape această chestiune pentru a vă da seama dacă propunerea ambasadorului sovietic corespunde unor intențiuni posterioare încheierii pactului ruso-german.

Ne interesează îndeosebi pasajul după care „U.R.S.S. speră că îi va fi posibil să încheie și alte înțelegeri — indiferent de forma lor — care să înlăture conflictele și să creeze o apropiere și o colaborare între națiunile europene”.

29 august. [Gr. Gafencu către V. Stoica]. Domnul Markovici¹ a vorbit d-lui am-

¹ Alexandru Cinkar Markovici, ministrul Afacerilor externe al Iugoslaviei. Într-o întâlnire din 28 mai 1939 de la Orșova cu Grigore Gafencu, și-a exprimat nemulțumirea față de negocierile anglo-franco-turce de la Ankara, în vederea încheierii unui pact tripartit între Turcia, Franța și Marea Britanie. Un astfel de pact, în viziunea iugoslavă, ar fi subrezit unitatea și independența înțelegerii Bal-

basador V. Cădere despre necesitatea de a se păstra un contact strâns și o acțiune solidară între statele balcanice, îndeosebi între Iugoslavia și România. El a stăruit asupra necesității de a nu intra neprovocată într-un eventual război european și de a ne feri de a duce împotriva Bulgariei un război „preventiv”. Domnul Markovici crede că neutralitatea Bulgariei este asigurată.

Am răspuns d-lui Markovici potrivit politicii noastre de a apropia și de a strânge laolaltă toate statele balcanice, înlesnind îndeosebi un mai strâns contact între Iugoslavia și Turcia.

canice. El stărnește, de asemenea, nemulțumirile puterilor Axei.

Referindu-se la aceasta, Grigore Gafencu nota în memoriile sale: „Putem slăbi încrederea Berlinului și Romei în politica noastră, schimbând cuvinte bune cu turcii, tocmai în tolu mult discutatelor negocierii anglo-franco-turce. Totuși, nu era cu puțință, într-o politică de cumpănă dreaptă, să nu sprijinim independența țării pe temelia firească a unei înțelegerii, care pentru noi se exprimă îndeosebi printr-o strânsă prietenie cu stăpânii Strămtorilor. Faptele ce s-au întâmplat în urmă au îndreptățit în total grija pe care am purtat-o prieteniei turcești și bunele cuvinte pe care le-am schimbat la Ankara și Istanbul cu atât de lealii cărmuitori ai statului prieten.”

Bolșevismul și nazismul își dau mâinile; Stalin și von Ribbentrop după semnarea Pactului de la 23 august 1939; copertă a revistei l'illustration; în p. 9: Istanbulul în toamna lui '39

1 septembrie 1939. În fața atacului german asupra Poloniei, guvernul turc stă calm și hotărât în atitudinea sa arătată Excelenței Voastre. În opinia publică, sentimentul antigerman este în creștere.

Germanii din diferitele întreprinderi și instituții au plecat în mare parte; restul se grăbește să plece acum. Vasele germane au părăsit porturile turcești. Von Papen, care abia de câteva zile sosise la Ankara, unde e guvernul, spune că pleacă mâine înapoi la Istanbul, unde nu mai e nimeni. Aflu că a dat ordin să se împacheteze și tablourile și obiectele de preț ale ambasadei, spre a le duce cu dânsul, ceea ce e semn că se pregătește a părăsi Turcia.

Ambasada Italiei tace și nu se arată. Vasele italiene au plecat și ele. Cetățenii italieni încă nu au primit nici un ordin de a se întoarce în Italia; nici chiar ofițerii de rezervă.

Cercurile diplomatice turce și străine dau deosebită atenție atitudinii Italiei. Neutralitatea ei, care reiese din discursul lui Hitler, e interpretată ca un refuz al lui Mussolini de a se angaja într-un război în care Italia n-are interese directe. Cercurile militare turce și aliate consideră însă neutralitatea italiană ca un ajutor foarte important adus Germaniei.

2 septembrie. Am avut la amiază o lungă întrevedere cu Saracioglu. Am examinat împreună situațiunea ce s-a creat țărilor noastre și în general sud-estului Europei prin noul război.

Saracioglu mi-a repetat că Turcia va respecta deplin acordurile ce le are cu Franța și Marea Britanie, precum și tratatul înțelegerii Balcanice. Cum din acesta rezultă că ea este obligată să intre în acțiune numai dacă războiul se poartă în Mediterana sau în Balcani, ea stă în expectativă, bineînțeles veghind cu toată atențiunea.

Despre intențiunile Rusiei, Saracioglu nu are încă decât informațiunile de ordin general, cari i-au sosit cu mai multe zile înainte de începe-

rea ostilităților și cari erau favorabile menținerii unor relațiuni amicale între U.R.S.S. și Turcia și ceilalți vecini ai săi. D-sa nu știe însă cum vor fi evoluat păreriile; știe doar că germanii lucrează în Moscova din toate puterile. N-are încă lămuriri nici cu privire la propunerea pactului de asistență și la întrebările pe care i le-a prezentat ambasadorul sovietic în 24 și 25 august.

A dat alaltăieri instrucțiuni noului ambasador Haydor (fost ministru la Belgrad) să stea în strâns contact cu Comisariatul externelor spre a putea obține lămuriri despre această propunere și, totodată, spre a putea stabili eventualele noi direcțiuni spre care s-ar îndrepta Kremlinul.

Amintindu-i că din cauza flotei germane din Marea Baltică și a comunicațiilor nordice complicate Polonia nu se va mai putea aproviziona de acum decât prin Strămtori, ca și România, și cerându-i părerea cu privire la libertatea trecerii prin Strămtori a materialelor necesare, Saracioglu mi-a declarat textual:

„Cu ocaziunea întrevederii mele cu Gafencu în Istanbul, i-am declarat că pentru aliata sa, România, Turcia va ține Strămtorile totdeauna deschise. Polonia este aliata aliata noastră România și totodată aliata aliatelor noastre Franța și Anglia. Turcia va lăsa deci vaselor destinate a aproviziona Polonia aceeași libertate deplină de a trece prin Strămtori ca și vaselor aliatelor sale directe”.

2 septembrie. Cu ocaziunea întrevederii de astăzi cu Saracioglu i-am arătat păreriile lui Markovici și răspunsul pe care l-a dat Excelența Voastră [Gr. Gafencu].

D-sa este de acord să păstrăm cea mai strânsă legătură și să ne consultăm cât de des în împrejurările actuale. Nu-i pare însă destul de clar principiul de a nu intra în război „neprovocată”. Depinde de sensul pe care-l dăm cuvântului „neprovocare”.

Ce ar fi dacă Iugoslavia s-ar vedea atacată, deci „pro-

vocată" de Germania, iar România și Turcia, nefiind atacate, deci nefiind „provocate” ar rămâne neutre? Să luăm deci seama și să ne strângem rândurile, să nu ne pomenim mâncați de lup unul după altul.

D-sa este de acord să nu facem „război preventiv” contra Bulgariei. Pentru aceasta însă trebuie ca Bulgaria însăși să dea dovezi reale de buna ei credință. Declarațiunile ei pacifice sunt contrazise de măsurile militare pe cari le ia. Nici unul din vecini n-o amenință. Cu toate acestea, ea continuă a chema sub arme noi și noi contingente.

Guvernul bulgar a anunțat acum câteva zile că a licențiat două contingente. Guvernul turc este informat că în locul acestor două au fost concentrate alte trei și după unele știri în curs de verificare nici cele două contingente n-au fost licențiate, ci au fost trimise la vatră doar câteva elemente răzlete spre a induce în eroare reprezentanții străini.

Guvernul turc a informat despre aceste măsuri bulgare și guvernul român, ale cărui informațiuni însă nu par a fi aceleași. Convinș de exactitatea informațiunilor sale, guvernul turc a luat și la toate măsurile pentru a preîntâmpina vreo surpriză. Aseară chiar, Consiliul de Miniștri, la care a participat și mareșalul Fevzi Ciakmak, a decis ultimele dispozițiuni.

Armata turcă este treptat ridicată la efectivel de război și concentrată în zonele stabilite de Marele Stat Major. Unitățile din Turcia și cele din regiunea Strămtorilor, gata și acestea a trece în orice clipă în Tracia — patru corpuri de armată complete — se găsesc astăzi pe picior de război, atât ca efective, cât și ca armament. Turcia preferă să fie gata pentru orice eventualitate. Nu vrea să atace Bulgaria, dar în asigurările Bulgariei n-are încredere.

Adaog că n-am căutat de loc să potolesc zelul anti-bulgar al d-lui Saracioglu.

Pe câmpul de manevre al armatei turcești din Anatolia, în septembrie 1939: Saracioglu, ministrul de externe (1), Refik Saydam, președintele Consiliului de Miniștri (2), președintele Ismet İnönü (3) și generalul Vorin, atașatul militar francez (4).

6 septembrie. Am văzut astăzi din nou pe Saracioglu.

M-am interesat întâi de atitudine Rusia. Știrile pe care le-a primit d-sa de la Haydar din Moscova sunt liniștitoare; acestuia i s-au dat, în termeni generali însă, informațiuni că guvernul sovietic nu dorește să ia parte la acest război.

Ambasadorul sovietic de aici, pe de altă parte, s-a prezentat ieri la Saracioglu, rugându-l să-i obțină o audiență la președintele Ismet İnönü, căruia are să-i facă o comunicare.

În convențiunea sa cu Saracioglu, ambasadorul i-a declarat că are mandat din partea guvernului său să-i arate că Uniunea Sovietică vrea să întrețină cu Turcia aceleași raporturi amicale ca și în trecut și chiar să le intensifice.

De aici, Saracioglu deduce că U.R.S.S. nu poate avea intențiuni agresive nici față de aliații Turciei, între cari se găsește România, sau față de Polonia. Audiența ambasadorului sovietic va fi mâine sau poimâine. Dacă acesta va comunica ceva mai mult președintelui İnönü, Saracioglu care va fi prezent nu va lipsi să mă informeze.

12 septembrie. Referitor la atitudinea U.R.S.S. am informațiuni cari provin din partea ambasadorului sovietic, a președintelui Ismet İnönü și a

d-lui Saracioglu.

Cu ambasadorul sovietic Terentieff am avut două lungi conversațiuni în 9 și 11 curent. D-sa mi-a explicat întâi motivele cari au îndemnat U.R.S.S. să încheie pactul de neagresiune. Lămuririle sale au fost o reproducere a discursului lui Molotoff rostit cu ocaziunea ratificării pactului.

Ambasadorul a ținut să accentueze însă că pactul este un instrument de pace, rezultat al politicii pacifice a Rusiei, nicidecum o alianță în vederea unei politici de agresiune. Că între Germania și Polonia s-a ajuns la război este regretabil, U.R.S.S. însă nu poartă nici o vină. Ea vrea pace atât la frontierele ei, cât și în restul Europei. În actualul conflict ea nu se amestecă și ar dori ca războiul să nu se întindă spre Est și Sud-Est. Nu vrea să atace pe nimeni, dar nici nu admite să fie atacată. De altfel, ea n-are nici un interes să intre în vreun război. Are destul de lucru la ea acasă cu dezvoltarea vieții sale economice și cu ridicarea poporului său.

Concentrările de trupe pe cari le-a făcut în ultimele zile la frontiera de vest au ca scop numai să preîntâmpine eventualele dificultăți cari în mod firesc se pot ivi în urma retragerii trupelor polone și apropierii războiului de zona

acestei frontiere. În orice caz, d-sa poate afirma cu toată energia că U.R.S.S. nu are nici o intenție agresivă față de nimeni. D-sa personal consideră foarte justă politica României de a se feri să intre în actualul conflict cât timp interesele ei nu sunt periclitate; politica U.R.S.S. în fond este aceeași.

Președintele Inönü a vorbit despre U.R.S.S. ieri generalului Weigand și ambasadorului [Franței] Massigli, cu ocazia audienței ce le-a acordat. D-sa a declarat că are asigurări de atitudine pacifică a acestui stat în fața actualului război și că nu se îndoieste că aceste asigurări sunt sincere și vor fi respectate.

Rusia, după părerea sa, vede cu ochi buni actualul

În 1932, René Massigli făcea parte din delegația Franței la Societatea Națiunilor, mijlocind discuțiile preliminare româno-sovietice în vederea încheierii unui pact de neagresiune între România și U.R.S.S. (*Magazin istoric*, nr. 7/1994).

război care slăbește Polonia, Germania, Franța și Anglia — poate n-a încheiat pactul de asistență cu Franța și Marea Britanie tocmai pentru că acesta ar fi împiedicat ivirea războiului — ea însă nu doarește și n-are nici un interes să participe la el și să-și consume forțele, expunându-se eventual și unor dificultăți interne. D-sa crede deci că deocamdată nici Turcia, nici alte țări n-au motive să se teamă de o agresiune rusescă.

Cu Saracioglu am vorbit despre Rusia așară cu ocazia comunicării ce i-am făcut privitor la atitudinea noastră. După informațiile d-sale și declarațiile ce i s-au făcut, U.R.S.S. vrea să evite a fi atrasă în război și n-are nici o intenție agresivă, cel puțin pentru moment, față de nici unul din vecinii săi.

D-sa crede că deocamdată nici Turcia, nici România n-au motiv să se teamă de

vreo mișcare dușmănoasă a Rusiei. Evident, nu se poate ști ce evoluție vor lua evenimentele în viitor. Impresiunea d-sale însă este optimistă.

La acestea adaug următoarele observații:

1. Din expunerea pe care mi-a făcut-o ambasadorul sovietic reieșea un regret că tratatul cu Franța și Marea Britanie nu s-a realizat.

2. Saracioglu în fundul sufletului său nu crede în sinceritatea rușilor, are însă convingerea că realitățile și interesele de viață ale U.R.S.S. și ale regimului obligă guvernul sovietic să adopte o atitudine neutră față de beligeranți și pacifică față de vecini.

3. Pactul turco-rus, dacă se va înfăptui, va fi foarte bine privit și de Franța și de Marea Britanie, el constituind, chiar și în forma sa res-trânsă, o legătură prin mijlocul Turciei, între grupul franco-britanic și U.R.S.S. ■

CARTI SOSITE LA REDACTIE

• Dinu C. Giurescu — DIS-TRUGEREA TRECUTULUI ROMÂNIEI.

Editura Muzeion, București, 1994, 95 pp.: versiunea în limba română — apărută cu sprijinul fundațiilor Samuel Kress Foundation și World Monuments Fund din New York — a lucrării *The Razing of Romania's Past*, tipărită în 1988 în S.U.A. (*Magazin istoric* a prezentat, primul, această carte în Ediția specială din decembrie 1989 și în nr. 1/1990); autorul a gândit acest volum și ca pe „o invitație adresată specialiștilor de a întocmi monografiile-document pentru fiecare centru urban distrus aproape în întregime sau în mare parte în anii '70 și '80".

• **MEMORANDUL 1892-1894. IDEOLOGIE ȘI ACTIUNE POLITICĂ ROMÂNEASCĂ** (autori: Pompiliu Teodor, Liviu Maior, Nicolae Bocșan, Șerban Polverejan, Doru Radosav, Toader Nicora; Cuvânt înainte de Ion Rațiu), Ediția II.

Editura „Progresul românesc”, București, 1994, 345 pp., 1 500 lei: un moment important al luptei

de emancipare națională a românilor, analizat sub multiple aspecte.

• **CARTEA NEAMULUI. MAREA UNIRE DIN 1918. DOCUMENTE ISTORICE** (volum alcătuit de: Vasile Arimila, Ion Ardeleanu, Constantin Botoran).

Editura Globus, București, 1993, 288 pp.: documente din intervalul 1916-1920, ce ilustrează activitatea de excepțională însemnată desfășurată atunci în vederea realizării României Mari.

• **Stelian Vasilescu — CALVARUL BIHORULUI (NOIEMBRIE 1918-APRILIE 1919).**

Editura Galant, Oradea, 1994, 159 pp., 1 000 lei: peste 350 mărturii despre drama urii și neînțelegerii petrecute în intervalul anunțat în titlul lucrării, dar și despre buna înțelegere dintre români și unguri, care au acționat, de multe ori, uniți.

• **Mihai Drăgănescu — ESEURI.**

Editura Academiei Române, București, 1993, 303 pp., 880 lei: contribuții la elaborarea unor principii structural-fenomenologice ale spiritului, opinii despre rosturile

instituției academice, pledoarii pentru adevărul istoric.

• **RELĂȚII ROMÂNIO-AMERICANE ÎN TIMPURILE MODERNE** (volum editat de Gheorghe I. Florescu; cu un Cuvânt înainte de Al. Zub).

Editura Universității „Al.I. Cuza”, Iași, 1993, 384 pp.: apărut sub egida Institutului de istorie „A.D. Xenopol”, cu sprijinul Societății pentru studii românești din S.U.A. și al Inspectoratului pentru cultură al județului Iași, reunește contribuții prilejuite de cel de al doilea Congres internațional de studii românești.

• **ȚIGANI ÎNTRE IGNORANȚĂ ȘI ÎNGRIJORARE** (coordonatori: Elena Zamfir, Cătălin Zamfir).

Editura Alternative, 1993, 254 pp., 850 lei: problema romilor analizată din perspectivă etnică și socio-economică.

• **CODEX, VOL. II.**

Editura Romfrel, București, 1994, 285 pp.: culegere de legi și acte normative apărută în anul 1994.

Rapoartele diplomaților străini despre situațiile întâlnite în misiunile lor se constituie totdeauna în importante izvoare pentru istoria țărilor în care ei sunt acreditați. Mai întâi, pentru că însăși rațiunea lor de a fi este să fie cât mai bine informați, ceea ce le impune să cultive, în afara cercurilor oficiale care le oferă versiunile pe care acestea doresc a le face cunoscute despre evenimentele curente, și relații cu reprezentanți cât se poate mai calificați a ceea ce astăzi numim societatea civilă, de la care pot dobândi interpretări adesea mai nuanțate, dacă nu chiar total divergente față de cele oficiale sau oficioase. În plus, de foarte multe ori diplomații beneficiază și de surse inavuate sau chiar inavuabile, care le completează informațiile.

Nu trebuie, totuși, să ne imaginăm că rapoartele diplomatice sunt neapărat și de fiecare dată oglinzi absolut fidele ale realităților pe care le descriu. Pentru bunul motiv că diplomatul nu poate fi infailibil în judecățile sale mai mult decât marii savanți, politicienii versați, medicii, generalii ori magistrații. Iar ceea ce, cu un nume generic, definim drept obiectivitate este, mai degrabă, intenția de a fi cât se poate de obiectivi. În calea acestei intenții se poate ridica însă frecvent prejudecata care, ca orice prejudecată, este înconștientă sau chiar o doză de adevărului, dictată de rațiuni partizane de o natură sau alta ori, pur și simplu, de simpatii sau antipatii inerente naturii umane. Din această cauză, judecățile diplomaților pot fi, de multe ori, infirmate de posteritate și înregistrate doar ca mărturii ale subiectivității lor. Toate aceste sumare remarci restrictive nu scad însă defel din importanța rapoartelor diplomatice, care contribuie nu de puține ori decisiv, la definirea politicii, a atitudinii guvernelor față de țara din care ele provin.

Cititorii care vor lua cunoștință de rapoartele miniștrilor plenipotențieri austrieci ce s-au perindat în post la București, în răstimpul 1920-1938 (când Austria a fost — se știe — invadată și anexată de Germania nazistă) — studiate de semnatarul acestor rânduri în arhiva Ministerului de Externe din Viena, grație unei burse acordate de Fundația Elias a Academiei Române — își vor putea face desigur o idee mai completă despre viața politică, economică și culturală din România interbelică, imagine ce o va întregi pe cea oferită de izvoarele interne publicate până acum¹. În același timp, ei vor putea înțelege mai exact și unele mecanisme ce reglează imaginea țării peste hotare, problemă de mare actualitate și larg dezbătută în ultimii ani.

¹ Reamintesc aici că *Magazin istoric* a publicat și documentele reluării relațiilor politico-diplomatice și economice româno-germane după primul război mondial (*Magazin istoric*, nr. 1/1993).

Noutăți din arhivele

Ministerului de Externe

din Viena

„AM FOST PRIMIT

CUM NU SE POATE

MAI AMICAL“

DUMITRU HÎNCU

Take Ionescu

Vizite la Derussi, Mișu și Take Ionescu

Reluarea relațiilor diplomatice dintre România și Austria a fost decisă de guvernele celor două țări la începutul toamnei anului 1920. Dar primul ministru plenipotențiar al proaspetei republici, pe nume Storck, a sosit la București abia la 18 decembrie, însoțit de consilierul de legație Vollgruber. Cei doi diplomați plecaseră din Viena cu opt zile mai devreme, astfel încât au ajuns la destinație frânți de oboseală, în ciuda bunăvoinței arătate de autoritățile române, care, de la Oradea, le puseseră la dispoziție o locomotivă și un vagon-salon. Dar așa erau vremurile; urmările războiului, nu demult încheiat, se făceau încă simțite pe toate planurile. Iar o deraiere de trenuri, care subliniaseră parcă și mai puternic dezorganizarea transportului feroviar, făcuse ca drumul prin Transilvania să dureze nu mai puțin de cinci zile. Și totuși, prima legătură feroviară directă București-Buda-pesta-Viena n-avea să mai întârzie mult; ea va fi inaugurată la 15 ianuarie 1921. Până una-alta însă, Storck trebuise să facă o lungă întrerupere în capitala Ungariei, unde fusese, de altfel, bine primit de foștii săi colegi din Ministerul

de Externe austro-ungar, contele Ceaky și Kanya, și unde constataseră că „situația Ungariei e la fel de dezolantă ca a noastră”.

Oricum, odată ajuns la București, Storck și-a început vizitele protocolare de rigoare, iar la 21 decembrie 1920 a și expediat la Viena primul său raport, din care cităm:

„La Ministerul de Externe am fost primit cum nu se poate mai amical. Secretarul general, domnul Derussi, și ministrul, domnul Take Ionescu, s-au arătat foarte prietenoși. Deși Take Ionescu este sută la sută francofil, el a părut să sesizeze imposibilitatea menținerii statutului creat Austriei la Paris, sau, în orice caz, să nu creadă în durată lui. Ba chiar a evocat diverse posibilități, ca Anschluss-ul Austriei cu Bavaria și alte asemenea. Mai mult, m-a întrebat dacă o unire a Austriei cu Ungaria ar spori șansele noastre de supraviețuire. Amintesc de acest lucru, întrucât și domnul von Kanya m-a întrebat dacă, după părerea mea, în Austria există vreun partid care s-ar pronunța în favoarea fostei unități. A treia vizită am făcut-o domnului Mișu, cu care sunt în relații amicale, dat fiind că timp de mai mulți ani am funcționat în aceleași posturi în străinătate și care acum, ca ministru al Casei Regale și prin poziția sa la curte, exercită o înrăurire preponderentă asupra schimbării guvernelor și asupra partidelor. Prin rangul lui, domnul Mișu are preeminență asupra tuturor miniștrilor de resort. Multumită informațiilor pe care le-a furnizat despre mine, datorez, în special, amicala primire de la București. Mi-a comunicat că regele mă va primi în audiență în cursul acestei săptămâni și m-a asigurat formal că voi fi repus în posesia palatului ambasadei de aici. După care mi-a oferit, fără rezerve, sprijinul și sfatul său și mi-a făcut numaidecât cunoștință cu domnii de la „Curte”.

Afirmatia din această

scurtă expunere a primelor demersuri întreprinse de cel dintâi ministru plenipotențiar al tinerei republici austriece, cum că Take Ionescu a evocat cu el, printre altele, posibilitatea unui Anschluss cu Bavaria poate stârni, desigur, cititorului de astăzi o oarecare nedumerire. Dar dacă o plasăm în contextul epocii, ea devine perfect plauzibilă. Într-adevăr, derutată de involuția produsă în situația țării de războiul pierdut de la un mare imperiu la o mică republică și îngrijorată de o acută criză economică și de un viitor ce se anunța incert, la 19 martie 1919 populația Austriei se rostise masiv pentru o uniune cu Reichul german. Dar puterile învingătoare respinseseră categoric această eventualitate. Pentru România însă, un Anschluss cu Bavaria — unde se manifestau, în schimb, tendințe separatiste față de Reich — și prin urmare evitarea unei reuniri a Austriei cu Ungaria, putea deveni, la rigoare, o soluție de luat în considerare.

În trăsura de gală la Palat

Storck a fost, în genere, plăcut surprins de afabilitatea cu care a fost primit la București, de lipsa oricărei semn de animozitate, la care s-a așteptat, poate, după un război care pentru România fusese atât de devastator și în care monarhia habsburgică fusese inamică. Așa se explică, poate, și minuțiozitatea cu care a ținut să informeze Cancelaria Vienei despre toate detaliile ceremoniei de prezentare a scrisorilor de acreditare suveranului român. O ceremonie care parcă amintește de o piesă de teatru. Dar să-l lăsăm pe ministrul austriac s-o relateze, printr-un raport întocmit la 29 decembrie 1920:

„Un aghiotant al Majestății Sale m-a luat de la hotel și m-a condus la trăsura de gală care, într-un tempo rapid, m-a depus la Palatul re-

gal. Secretarul de legăție Vollgruber mă însoțea într-o altă trăsură de Curte.

În curtea de onoare a Palatului luase poziție o companie de infanterie cu drapel și fanfară. În locul imnului nostru național, care nu parvenise încă oficial guvernului român, a fost intonat și acompaniat la tobe onorul la general.

În capul scării eram așteptat de maestrul de ceremonii domnul Stârcea și de Casa militară a regelui, iar ministrul Casei regale, domnul Mișu, și ministrul de externe, d. Take Ionescu, m-au însoțit în salonul mare de la etajul întâi, unde se aflau Majestatea Sa și prințul moștenitor Carol. La discursul meu în limba franceză, al cărui text îl anexez alăturat, Majestatea Sa mi-a răspuns tot în franceză, mulțumind pentru urările domnului cancelar federal, subliniind misiunile de ordin economic care mă așteaptă și făcându-mi cele mai binevoitoare urări de bun venit. După care a cerut să-i fie prezentat secretarul de legăție Vollgruber cu care, de asemenea, s-a întreținut în modul cel mai binevoitor.

Apoi, Excelența Sa Mișu m-a informat că eram așteptat și de Majestatea Sa regină, de principesele Elisabeta și Maria, precum și de doamnele de la Curte. Audiența la regină a urmat imediat celei de la rege. Majestatea Sa s-a informat cu cel mai mare interes despre situația aprovizionării cu alimente a Vienei și a subliniat acțiunea de ajutorare americană, îngăduindu-mi să mă retrag numai după ce l-am prezentat și pe domnul Vollgruber.

Și raportul continuă pe același ton și la fel de amănunțit până la clipa înapoierii la hotel, întrucât sediul ambasadei fusese rechiziționat în timpul războiului, urmând să fie eliberat peste puțin timp.

Considerații pripite

N-a fost, totuși, singurul raport din ziua aceea, întrucât a mai urmat un altul — clasat de destinatar, Ministerul federal de externe (secția politică) ca „secret” — privitor la „viitoarele noastre relații cu România”.

De astă dată, ministrul plenipotențiar Storck, lăsând deoparte canavaua protocolului, s-a referit la primele sale impresii după întrevederile avute cu „aproape toți bărbații politici” importanți din România, cu care discutase atât despre viitorul curs al relațiilor româno-austriece, cât și despre probabila evoluție a Austriei.

„Am fost în plăcuta situație să constat — menționa mai întâi și cu vădită satisfacție ministrul — nu numai că nu există nici o adversitate față de noi, ci dimpotrivă dorința de a relua relațiile cordiale din vremea lui Lueger și a uita cu desăvârșire anii războiului. Așa cum a ținut să-mi amintească în mod deosebit generalul Averescu, la București mai există și acum o stradă care poartă numele neuitatului primar al Vienei”.

Pe de altă parte, afirma Storck, după părerea bărbaților ei politici, România avea acum numai doi dușmani: „Ungaria și bolșevismul”. În ce o privea pe cea dântăi, după numai zece zile de ședere în țară, el conchidea:

„cu excepția politicienilor care, ca Take Ionescu, sunt în solda Franței”, toți „patrioții români” se temeau de o confederație dunăreană sau de alte „asemenea proiecte franceze”, dorind, în schimb, unirea Austriei cu Germania, care ar „condamna Ungaria la o stare de slăbiciune perpetuă”. De aceea, mai afirma diplomatul austriac, dar fără a preciza la cine anume se referea, „politicienii români serioși mizau mai puțin pe Mica și Marea Antantă”, iar o renaștere a puterii Germaniei le-ar conveni mai mult decât o „Franță excesiv de puternică, care ar fi tentată să exploateze fără cruțare bogata Românie”. Pentru ca, în paragraful imediat următor, să remarce că, spre a se asigura împotriva „Ungariei care arde de dorul răzbunării”, atât România, cât și Iugoslavia căutau să se apropie cât mai mult, cum rezulta și din alegerea respectivelor miniștri plenipotențiar. În rest, conchidea Storck: „Despre valoarea unei alianțe cu instabila Polonie și cu cehii bolșevici, respectiv țariști, n-am auzit aici decât remarci disprețuitoare.”

Și în lunile imediat următoare, în miezul rapoartelor legației austriece s-a aflat tot problema relațiilor româno-ungare, care era de maxim interes și pentru cancelaria vieneză. Astfel, în raportul din 19 martie 1921, clasat tot „Strict confidențial”, însărcinatul cu afaceri semnala: „În

Vechea clădire a Palatului Regal

ultimele săptămâni s-a putut remarca o puternică campanie de presă împotriva Ungariei. Ea a fost cu deosebire pricinuită de festivitatea de la Budapesta, în cadrul căreia patru statui, reprezentând provinciile despărțite acum de Ungaria, au fost solemn purtate de colo până colo, rostindu-se cele mai sfinte jurăminte de redobândire a teritoriilor pierdute."

Cu toate acestea, mai comunica superiorilor săi, autorul aceluiași raport „o personalitate foarte bine informată asupra politicii oficiale ungare” — căreia îi trecea, însă, sub tăcere numele — îl asigurase că Ungaria era străină de astfel de mișcări care țineau la o imediată rupere a Transilvaniei de România, întrucât era convinsă de imposibilitatea schimbării stărilor de lucruri existente. „Politica oficială ungară — specifică, însă, mai departe raportul — se străduiește să sprijine cât mai puternic mișcarea care dorește să obțină o autonomie a Transilvaniei. Autonomia este considerată ca o primă etapă pe calea redobândirii Transilvaniei”.

Carol de Habsburg la Szombathely

La sfârșitul lui martie 1921, chiar ministrul plenipotențiar austriac expedia ministrului federal de externe din Viena un raport asupra ecoului negativ stârnit în opinia publică românească de prezența la Budapesta a ultimului împărat al Austro-Ungariei, Carol de Habsburg. Iar pentru a-și întări afirmațiile, anexa și răspunsul dat în camera deputaților din București de ministrul de externe Take Ionescu la o interpellare pe aceeași temă a lui G. Caranfil. Un răspuns care merită reamintit măcar parțial, atât pentru că evocă împrejurări mai puțin cunoscute astăzi, dar care în epocă au stârnit multe îngrijorări și comentarii, cât și pentru că a fost o autentică mostră de elocință parlamentară de cea mai înaltă clasă.

lată dar declarația lui Take Ionescu, așa cum a fost ea transmisă la Viena (în limba franceză):

„Domnilor, e cât se poate de regretabil că afirmația făcută de d. Caranfil este adevărată. Cu atât mai mult cu cât abia acum câteva zile ministrul cehoslovac de externe d. Beneš, a avut la Brück a.d. Leyta, o convorbire cu cinci miniștri unguri care, între altele, l-au asigurat că cel puțin în următorii 5 ani această problemă nu va fi luată în considerare. Cu toate acestea, duminică dimineața, la ora 9, fostul Kaiser Karl a sosit la Szombathely, un oraș unguresc de la hotarul cu Austria. Acolo, el a declarat colonelului Lehrer, comandantul armatei ungare de vest: „Eu sunt regele legitim al Ungariei și cer să mă recunoașteți drept comandantul suprem al trupelor.” Colonelul Lehrer i-a replicat că nu poate face acest lucru fără aprobarea guvernului. O coincidență curioasă a făcut ca tocmai atunci primul ministru al Ungariei să participe la o vânătoare lângă Szombathely. De acolo, primul ministru a plecat cu fostul împărat, în automobil, la Budapesta. Aici s-au dus direct la Palat, unde fostul Kaiser a avut cu primul ministru și cu amiralul Horthy, acum rege, o întrevvedere care a durat trei ore. Amiralul a cerut Kaiserului să părăsească Budapesta, întrucât momentul nu este propice. După această întrevvedere, de trei ore, Kaiserul a părăsit Budapesta, dar luni mai era încă la Szombathely, încât în momentul de față nu pot să afirm că el nu se mai află pe teritoriul ungar. Reprezentantul Angliei, pofit luni dimineață în audiență de amiralul Horthy, a declarat în modul cel mai categoric că Marea Britanie nu va tolera o revenire a Habsburgilor. Spre seară a fost invitat și ministrul plenipotențiar italian care a făcut, cu siguranță, o declarație similară, cu atât mai mult cu cât între Italia și Iugoslavia există o înțelegere în acest sens. Ieri trebuia să

fi făcut o declarație și ministrul nostru, precum și acela ai Cehoslovaciei și Iugoslaviei, întrucât știu că au solicitat să fie primiți tocmai pentru asta. Acestea sunt știrile pe care le-am primit astăzi și numai deocă am dat ministrului nostru, printre alte instrucțiuni, și pe aceasta: dacă în pofida tuturor, lucrul se va întâmpla, misiunea noastră va părăsi imediat Budapesta. Aceasta este, domnilor, prima măsură a guvernului, care va fi apoi urmată și de altele. Sper că nu vom fi, totuși, nevoiți să apelăm la ele.

...Repet încă o dată, domnilor, sper că nu va fi nevoie să luăm aceste măsuri și că rațiunea va presupăni asupra politicienilor din Ungaria care nu înțeleg situația din Europa și se dedau unui joc atât de primejdios.

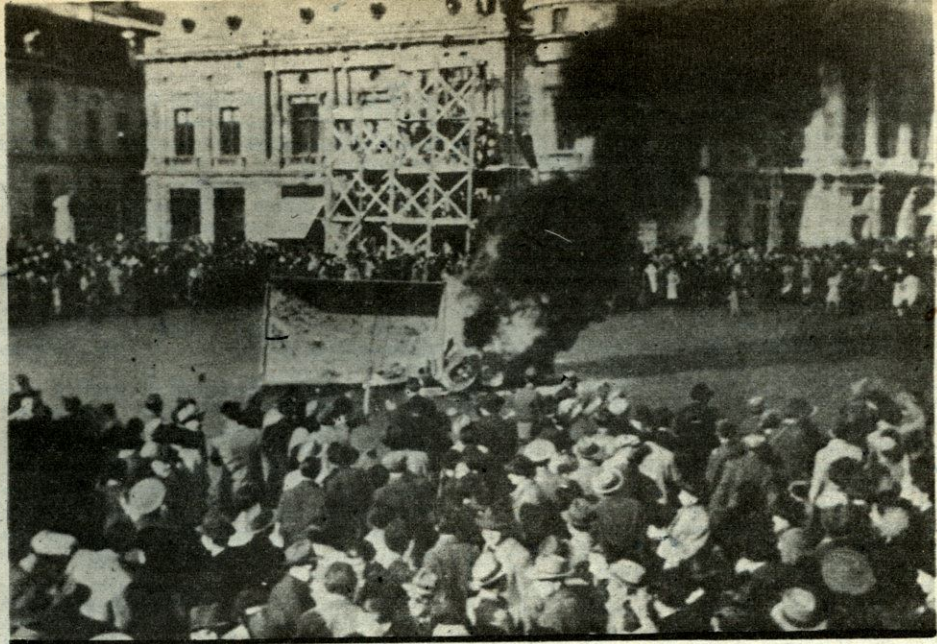
Doresc sincer să avem cele mai bune relații cu Ungaria vecină și suntem gata să-i ușurăm situația economică, dar nu putem asista indiferenți la sabotarea rezultatelor biruinței noastre atât de scump plătite sub pretext că e vorba de treburi interne.

Nici noi, nici aliații noștri n-am dorit războiul mondial. El ne-a fost impus de două dinastii rapace și de națiuni ce și-au imaginat că erau destul de puternice spre a introduce o sclavie generalizată în folosul lor...” (Aplauze).

Cum spuneam, evoluția relațiilor româno-magiare a rămas și ulterior un obiect de cel mai mare interes pentru ministrul austriac la București. Astfel, la numai două săptămâni după anterioara relatare, mai precis la 14 aprilie 1921, un alt raport „Strict confidențial”, comunica la Viena că pentru moment nu existau perspective de ameliorare a legăturilor dintre cele două țări întrucât:

„În ciuda înfrângerii, Ungaria care a învățat prea puțin și n-a uitat nimic, se menține neclintită pe poziția integrității imperiului milenar. Regimul monarhic nu este decât un simbol al acestui principiu”.

(Va urma)

**1946. STENOGRAMELE ȘEDINȚELOR
CONSILIULUI DE MINIȘTRI**

IOAN LĂCUSTĂ

Sunt documente ale istoriei noastre contemporane care, până în decembrie 1989, erau inaccesibile nu numai cititorului obișnuit, dar în general chiar și cercetătorilor. O astfel de categorie de documente o constituie cele privind viața politică de după 23 august 1944 și, în special, activitatea P.C.R.

Abia după decembrie 1989, în condițiile reorganizării și începutului modernizării arhivelor, au devenit (sau sunt pe cale de a deveni) accesibile și fonduri documentare (i-nute până atunci sub obroc. În acest cadru, Arhivele Statului din București au preluat și sunt în curs de a pune la îndemâna cercetătorilor importante colecții arhivistice, deosebit de valoroase pentru studierea și cunoașterea istoriei atât a regimului comunist în România, cât și a celorlalte partide, a confruntărilor politice, a destinului unor personalități politice de prim plan, a conexiunilor istoriei românești cu istoria altor popoare în a doua jumătate a secolului nostru. Între ele, și arhiva istorică a fostului C.C. al P.C.R. Aceasta, după cum precizează dl. Ion Scurtu, director general al Arhivelor Statului, a fost dusă la Pitești în contextul evenimentelor din decembrie 1989-ianuarie 1990. În baza unui acord încheiat cu Ministerul Apărării naționale, acest fond arhivistic trece acum la Arhivele Statului. O parte din documente au fost microfilmate și pot fi deja consultate, altele — din lipsa de spațiu de depozitare — se află încă la Pitești (vezi și Magazin istoric, nr. 12/1992).

În buna colaborare a revistei Magazin istoric cu Arhivele Statului din București și cu alte instituții arhivistice din Capitală sau din provincie, cititorii noștri au fost, în multe prilejuri, beneficiarii actualei deschideri a arhivelor, putând lua contact cu prioritate cu numeroase documente inedite, memoria-listică necunoscută sau iconografie pentru prima dată pusă în circulație.

Vom pătrunde acum în universul unui astfel de fond arhivistic interzis până nu demult: cel al stenogramelor ședințelor Consiliului de Miniștri de după 6 martie 1945 când, după cum se știe, a fost instaurat guvernul prezidat de dr. Petru Groza, în care majoritatea portofoliilor era deținută de partidul comunist și formațiunile aflate sub influența sa (mulțumim colegilor de la Arhivele Statului din București pentru sprijinul acordat). Practic, era imposibil din punctul de vedere al P.C.R. ca astfel de stenograme să fie făcute publice până la 22 decembrie 1989. Parcurgându-le acum pentru prima dată, pătrundem în cercurile cele mai înalte ale puterii, luând contact cu dezbaterile relevante ale mecanismului luării unor decizii, ale confruntărilor de interese dintre forțele politice aflate la guvernare, în care predominante apar graba comunistilor de a prelua puterea și lipsa oricărei posibilități de acțiune a reprezentanților opoziției, când aceștia au fost acceptați în guvern. Totuși se remarcă încercarea acestora de a menține

echilibrul politic în cadrul dezbaterilor guvernului, prin respectarea normelor unei activități democratice. În stenogramele inedite consultate de noi — și din care vom prezenta câteva — constatăm că au fost abordate foarte puține probleme de stat, într-o perioadă când țara se afla practic sub dominația sovietică, obligată să plătească conform acordului de armistițiu grele despăgubiri de război Uniunii Sovietice și se confrunta cu grave dificultăți economice generate de situația grea a industriei, de sărăcia populației, de o serie de calamități naturale etc.

Se cuvine, de asemenea, precizat că asupra autorităților românești se exercita un control permanent și împovărat al Comisiei Aliate (sovietice) de Control care, practic, în virtutea Convenției de armistițiu încheiată la 12 septembrie 1944 la Moscova controla toate sectoarele vieții românești: de la supravegherea activității în industrie sau agricultură, până la cenzura presei și a publicațiilor.

Regimul sever al armistițiului și povara „reparațiilor” (despre care radio Moscova afirma la 6 august 1944 că „a fost atât de blând”) își puneau pecetea și asupra deliberărilor din Consiliul de Miniștri, însuși președintele Consiliului, dr. Petru Groza, apelând — după cum vom vedea — în repetate rânduri la respectarea clauzelor Convenției de armistițiu, invocând autoritatea Comisiei Aliate (sovietice) de Control.

Iată de ce, parcurgând acum unele din stenogramele ședințelor guvernului prezidat de dr. Petru Groza, nu trebuie uitat momentul istoric respectiv, când dominantă în Europa centrală și de sud-est devenise U.R.S.S., după cum nu trebuie ignorat nici faptul că, odată ajunși la putere, comunistii aveau ca principal obiectiv firesc al acțiunii lor consolidarea dominației și eliminarea adversarilor de pe scena politică.

Pentru început, vom lua cunoștință cu dezbaterile unei ședințe restrânse a guvernului¹ Petru Groza din ziua de marți, 15 ianuarie 1946. Participă: primul-ministru împreună cu M. Romniceanu, ministru de stat din partea P.N.L.—Brătianu, Emil Hațieganu, ministru de stat din partea P.N.T.² (ambii

¹ De regulă, ședințele Consiliului de Miniștri aveau loc joia sau vineri, cu participarea tuturor miniștrilor, secretarilor și subsecretarilor de stat. În cursul săptămânii aveau loc reuniuni restrânse ale cabinetului, pe anumite probleme la care participau doar miniștrii de resort. Ședințele erau prezidate de primul-ministru dr. Petru Groza sau, în absența acestuia, de vicepreședintele Consiliului, Gh. Tătărescu; pe lângă aceștia, guvernul avea în componența sa 16 miniștri, 2 miniștri fără portofoliu și 13 subsecretari de stat.

² Între 16 și 26 decembrie 1945, la Moscova a avut loc o sesiune a Conferinței miniștrilor afacerilor externe ai U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii care, printre altele, a luat și o serie de hotărâri privind România: recunoașterea guvernului dr. Petru Groza, includerea în guvern a câte unui reprezentant al P.N.L. și P.N.T., organizarea în cel mai scurt timp de alegeri generale legislative. La 31 decembrie, o comisie interaliată compusă din A.I. Vișinski (U.R.S.S.) și ambasadorii la Moscova, A. Harriman

fără portofoli), L. Pătrășcanu, ministrul Justiției, Teohar Georgescu, ministrul Afacerilor Interne, Petre Constantinescu-Iași, mi-

(S.U.A.) și A.C. Kerr (Marea Britanie), sosește la București pentru a comunica guvernului aceste hotărâri, urmând transpunerea lor în practică.

Pentru locurile în guvern cele două partide i-au desemnat pe Ion Mihalache (P.N.T.) și C.I.C. Brătianu (P.N.L.), neacceptați însă de Consiliul de Miniștri, drept pentru care au fost propuși M. Romniceanu (P.N.L.) și

ministrul propagandei. Sedința s-a deschis la orele 17.45 și s-a încheiat la orele 19.00.

Să urmărim și noi, așadar, câteva secvențe din filmul acestor dezbateri, cum ni le-au păstrat înregistrările stenograficilor Alfred Ionescu și V. Brânză.

Em. Hatieganu (P.N.T.), acceptați la 7 ianuarie 1945 ca miniștri fără portofoliu.

● Scânteia, puțin clandestină ● Gh. Tătărescu vinde Viitorul pe Calea Victoriei ● Ce aprobă și ce nu aprobă Comisia Aliată de Control ● Nu scrieți despre dictatura lui Fedeleș Vodă ● Dr. Petru Groza și floarea ● Sfatul specialiștilor în greve — hohote de râs ● Spectacol la Curtea Marțială

Sedința este deschisă de primul-ministru care prezintă atribuțiile celor doi miniștri fără portofoliu, după care urmează o discuție asupra localurilor pentru unele partide politice. M. Romniceanu arată că imobile ale partidului său, P.N.L., au fost rechiziționate pentru unele instituții sovietice (la Brăila) sau pentru o popotă a armatei roșii (la Galați). La Brașov, situația e mai limpede: „Am împărțit locul pe din două cu domnul Tătărescu: noi stăm în bucătărie și domnul Tătărescu în salon”. După cum se știe, Gh. Tătărescu se desprinsese din vechiul partid liberal, rămas sub conducerea lui Constantin (Dinu) I.C. Brătianu.

Este adusă apoi în discuție chestiunea apariției unor publicații ale opoziției, liberale sau național-tărăniste.

Printre acestea Viitorul, organul P.N.L.: suspendat la cererea Comisiei Aliate de Control. „Acuzația care s-a adus ziarului Viitorul — explică M. Romniceanu — nu este prea mare. Ziarul Viitorul a publicat o carte postală în care erau trecute niște inițiale și s-a crezut că este vorba de un limbaj cifrat. Comisia Aliată de Control, în luna aprilie anul trecut, a ordonat suspendarea ziarului Viitorul”.

Dar publicația este disputată atât de P.N.L.—Constantin Brătianu, cât și de grupa-

rea dizidentă a lui Gh. Tătărescu. În această situație, „Comisia Aliată de Control a găsit cu cale că nu e locul să se aprobe reparația acestui ziar în mâinile domnului Tătărescu. Maiorul Leovin l-a chemat pe domnul Constantin Brătianu și a discutat această chestiune”. Comisia... imparțială a comunicat că „nu vrea să se bage în discuțiile dintre cele două ramuri ale partidului liberal și că, prin urmare, nu dă autorizație de reparație a ziarului Viitorul nici pentru această nouă formațiune, nici pentru vechea formațiune și că înțelege să fie absolut neutră în această chestiune”.

P. Constantinescu-Iași sugerează să se facă diligente pentru reparația ziarului liberal, eventual cu alt nume, pentru că „Viitorul are, ca să zic așa, două pete care apasă asupra lui”.

M. Romniceanu ripostează: „Insist pentru ziarul Viitorul — el poate fi o gazetă ca oricare alta; se poate scoate o altă gazetă cu oricare alt nume — insist pentru că Viitorul datează în istoria partidelor, a ziarelor de partid de 30-40 ani. Eu știu interesul pe care dvs. l-ați pus când ați scos organul dvs. comunist cu numele de Scânteia, care era organul clandestin al partidului”.

Dr. Petru Groza, președintele Consiliului: — Nu clandestin, dar ilegal.

D. L. Pătrășcanu, ministrul Justiției: — Era puțin clandestin, dar n-are a face.

D. prof. Constantinescu-Iași, ministrul propagandei: — Și Viitorul a fost ilegal.

D. dr. P. Groza, președintele Consiliului: — Îl vindea domnul Tătărescu pe Calea Victoriei”.

În continuare se discută cererea depusă de P.N.T. prin N. Penescu, secretar general al partidului, de reparație a gazetelor național-tărăniste suspendate. Dr. P. Groza precizează că nu toate publicațiile menționate în lista prezentată au fost interzise după 6 martie 1945. „Domnul Penescu în adresa d-sale a sărit peste cal și se vede acolo tendința de a prezenta lucrurile fals. Îmi atribuie lucruri care nu-mi aparțin. Cred că acest fel de a corespunde nu duce la bune rezultate. Și iată de ce: eu, văzând din conținutul textului falsificarea datelor, eu pur și simplu pun cererea la dosar și nu răspund.

Am vrut să se știe — continuă primul ministru — că dacă se va continua în acest fel și în stil de acuzator public, punând în sarcina mea lucruri care nu-mi aparțin deloc și afirmațiuni care nu se potrivesc cu realitatea sau care pot fi greșite, în acest caz eu pur și simplu accept cereri le trec la dosar”.

Din lista de gazete națio-

A.C. Kerr, ambasadorul britanic la Moscova, în p. 19 (sus) în timpul manifestărilor de la 8 noiembrie 1945; (jos) Gh. Tătărescu (stânga), A.I. Vișinski (centru) și dr. Petru Groza

nal-tărăniste, se constată că 8 au fost suspendate de Comisia Aliată de Control, altele „au dispărut în negura vremurilor înainte de 23 august 1944” (P. Constantinescu-Iași), în fine altele „au dispărut într-un mod neclar” (același) sau „le-au dispărut cititori” (L. Pătrășcanu).

La insistența lui Em. Hațieganu, „ne interesează să avem ziare”, ministrul propagandei precizează: „Nu vom da aprobare pentru ziarele care au propagat fascismul, antisemitismul și ale căror directori au avut o atitudine vădit antidemocratică. De exemplu, Bocșa Mălin a fost subvenționat de Antonescu, de Marcu [Al. Marcu, ministrul propagandei în timpul lui Antonescu] și nu-i vom da aprobare pentru a-și scoate ziarul. Vă rog să nu susțineți astfel de ziare. Este un act pe care nu vreau să-l definesc, care este puțin cam primejdios pentru dv. Vă rog să nu susțineți nici o gazetă pro-fascistă, care a fost stipendiată de guvernul Antonescu de la 1941-1944”.

Și totuși cum să se procedeze pentru reaparitia măcar a unora dintre publicațiile partidelor istorice? „Prin urmare — sustine M. Romniceanu — pentru ziarele care

au fost suprimate de Comisia Aliată de Control urmează ca proprietarii sau giranții lor să se adreseze direct Comisiei Aliate de Control sau Direcției Presei, care la rândul ei va face intervenții la Comisariatul de Control”.

Nu-i chiar așa, intervine P. Groza: „Procedura este ca directorii de ziare să se adreseze guvernului, pentru că noi guvernăm și nu Comisiei Aliate de Control, care are dreptul de a controla activitatea noastră, conform dispozițiilor din Convenția de armistițiu. Ne privește pe noi cum vom lucra cu Comisia Aliată de Control. Cred că vom hotărî concomitent, pentru că n-aș vrea să dau o hotărâre pe care Comisia Aliată de Control s-o dezaprobe”. Atât de puternică era dorința de „colaborare” cu Comisia Aliată de Control, încât, într-un acces de sinceritate, primul ministru mărturisește: „Nimănui nu-i convine să dea o hotărâre care ulterior să fie dezaprobată de Comisia Aliată de Control”.

Se pune problema care va fi de aici înainte regimul cenzurii, intervine M. Romniceanu.

La care primul-ministru face o scurtă disertație asupra cenzurii în condițiile începutului de an 1946, „Există o cenzură politică exercitată de Comisia Aliată de Control și există o cenzură a noastră, în sensul democrat” (care „trebuie să apere democrația”, întărește P. Constantinescu-Iași).

Dar ce este cenzura democratică? „Tot ce este democrat — arată P. Groza — are libertate, tot ce este antidemocrat este interzis. Dacă cineva va scrie ceva despre dictatura lui Fedeleș Vodă, acesta sigur va fi cenzurat, sau dacă va face propagandă împotriva democrației”.

Trecând peste interdicția de a scrie despre Fedeleș Vodă, M. Romniceanu — în consens cu E. Hațieganu — insistă asupra faptului că „guvernul trebuie să dea asigurări asupra libertății presei”.

„Ce mi se cere? ripostează primul-ministru. Să desființez total cenzura”.

„Nu putem să vă cerem desființarea cenzurii, fiindcă suntem încă sub armistițiu”, precizează M. Romniceanu. Trebuie însă lăsată libertatea exprimării „punctului de vedere al partidelor politice, al partidelor politice de la guvern — și poate chiar și mai larg — expunerea ideilor acestor partide”.

Dar — continuă reprezentantul P.N.L.-Brătianu — să se facă un distinguo: pe eternele definițiuni, asupra cărora nu ne putem pune de acord — ce este democrația, ce nu este democrația, ce este fascismul și ce nu este fascismul”.

Primul ministru vrea să răspundă, dar Teohari Georgescu, ministrul de interne, intervine: „proces de intenție”. Și Petru Groza acceptă. „Este un proces de intenție”.

Totuși este de acord că „în interiorul acestor cadre” (Convenția de armistițiu) „să se miște toată lumea liber. N-am spus că nu voi admite ca partidele celelalte să-mi critice actele mele de guvernământ sau chiar linia mea politică”.

„Va să zică — insistă M. Romniceanu — sunteți de acord că expunerea ideilor politice ale partidelor care fac parte din guvern să fie liberă? Am înțeles bine?”

Așa este, continuă P. Groza, „dacă însă aceste idei se mențin pe linia democrației pe care o apăr”.

Le-am spus și domnilor Kerr și Harriman: Poate să devină cineva din alb roșu și din roșu alb; același grup de oameni poate să se schimbe și din democrat cum era până acum să devină antidemocrat; după cum un antidemocrat poate să devină democrat. Există textul acesta în declarațiile ce le-am făcut, în conversațiile avute cu

¹ Prin articolul 16 al Convenției de armistițiu, se instituia cenzura de tip comunist în România postbelică, îngrădindu-se accesul și libera circulație a informației (înființarea Fondurilor „S” din bibliotecă, arhive, muzee etc., desființate abia în primele zile de după decembrie 1989; vezi și Magazin istoric, nr. 12/1992).

dumnealor. Mi-a și spus domnul Kerr: „Du bist wie eine Blume” [Ești ca o floare], și i-am răspuns: „Auch eine Galatee kann erröten” [Și o galatee se poate înroși]. Este de la sine înțeles”.

Cum M. Romniceanu este nesatisfăcut și de această declarație a primului ministru, acesta continuă: „Dacă partidele istorice cu program avansat din guvern se mențin pe linia democrației, se poate. Dar mâine se poate schimba și Frontul plugarilor. Mâine se poate să mă pomenesc cu o schimbare internă și s-o iau razna și să fac bunăoară o politică antisemită sau antimaghiară. Dar atunci nu mai este Frontul plugarilor pe linia democrației”.

În cele din urmă, ministrul justiției, Lucrețiu Pătrășcanu, închide discuția cu concluzia: „Rămâne declarația domnului prim-ministru că expunerea ideilor politice ale partidelor politice este liberă”.

Totuși problema cenzurii nu este pe deplin lămurită. În finalul ședinței, M. Romniceanu revine: „Mai am o chestiune delicată. Desigur că aici nu se pot lua măsuri de guvern. Mă adresez dv. în special acelora din dv. care sunt membri ai partidelor muncitorești pe chestiunea cenzurei, pe care din când în când o exercită comitetele din întreprinderile tipografice. Chestiunea este foarte delicată”.

Primul ministru cunoaște problema. Dar se menține pe poziția sa: „Eu nu pot garanta că nu se face grevă, o grevă mică parțială; dar pot garanta că nimeni altcineva nu cenzurează decât autoritatea competentă. În afară de autoritățile competente, nimeni nu cenzurează în această țară. Dar dacă vin câțiva tipografi și fac o grevă parțială? Până acum noi n-am avut nici o grevă. I-am întrebat și pe Marii Aliați și le-am spus: dumnealor, cari sunt specialiști în grevă — învățați-mă cum putem preveni grevele? Au răs și mi-au spus că n-au soluția”.

În cadrul aceleiași ședințe din 15 ianuarie este discutată și situația celor arestați în urma incidentelor din 8 noiembrie 1945. După cum se știe, în acea zi, a Sfinților arhangheli Mihail și Gavril, ziua onomastică a regelui Mihai I, P.N.T. și P.N.L. au organizat o manifestație de simpatie față de suveran (aflat la Sinaia) la care au participat zeci de mii de bucureșteni (tineri, muncitori, funcționari). „Manifestația — scrie Victor Frunză în *Istoria stalinismului în România*, București, 1990 — a fost concepută ca o demonstrație și s-a transformat în răscoală de stradă”. A fost înăbușită prin intervenția forțelor de ordine și a unor detașamente înarmate din rândul contramanifestanților, care au tras orbește în mulțime. „În istoria partidului comunist — scrie autorul citat — va rămâne ca momentul când mase de oameni, cu precădere tineri, i-au negat dreptul de a dispune de destinul țării și al lor. Și va mai rămâne ca întâia răscoală în estul european, în curs de satelizare de Kremlin”.

Intr-un comunicat al P.N.T.

din 10 noiembrie 1945, referitor la evenimentele din București, se menționează: „Am cerut Comisiei Aliate de Control să instituie o anchetă asupra tuturor împrejurărilor în care s-a petrecut asasinarea și rănirea cetățenilor pașnici — se vorbește de zeci de morți, sute de răniți — și asupra schingiuirilor la care sunt supuși mii de arestați, fără nici o formă legală”.

Guvernul care este acuzat de aceste crime, nu poate fi anchetator și judecător. Țara cere să fie dovediți și pedepsiți adevărații vinovați” (cf. *Istoria Partidului Național-Tărănesc. 1926-1946*, volum alcătuit de Vasile Arimă, dr. Ion Ardeleanu, dr. Alexandru Cebuc, București, 1994).

Primul ministru, dr. Petru Groza declară: „Am examinat această chestiune. Mi-am dat toată silința să cunosc materialul. Am chemat persoanele competente pentru că am vrut să aflu realitatea”.

Cu precizarea că cei vinovați de incidentele din acea zi vor fi cât mai repede judecați, dr. Petru Groza continuă: „Acolo sunt două categorii de oameni. Sunt unii cari au tras cu armele și cari sunt vi-

A. Harriman (x) la o recepție în timpul vizitei sale la București în 1946

noiați, cari vor suferi pedeapsa. Am cerut să se aplice legile în vigoare. Sunt alții însă, cari n-au fost angajați în acțiuni cu armele". Acestora se hotărăște să li se dea drumul.

„Ce faceți cu Ilie Lazăr? — întreabă E. Hațieganu, ministru de stat din partea P.N.Ț. — Este secretarul general al partidului nostru din Ardeal". „El suferă puțin de ideea persecuției", răspunde Petru Groza. La precizarea ministrului de interne, Teohari Georgescu — cel care, de fapt, organizează reprimarea manifestanților — că trimiși ai Curții Martiale s-au prezentat la domiciliul lui I. Lazăr, primul ministru precizează: „A fost Curtea Martială aici: îl citează ca să-l asculte. Am chemat pe domnul comandant suprem al Curții Martiale și procurorii competenți și am văzut și cazul lui Ilie Lazăr. Am fost sesizat că vor fi dat mandat de arestare în contra lui. Dar nu este adevărat. Nu s-a emis mandat de arestare în contra lui Ilie Lazăr pentru că n-am vrut să fac erou din acest om, care vrea să devină erou.

Am intervenit și la domnul ministru Teohari să nu se mai amestece". Și discuțiile continuă:

Teohari Georgescu: „Nu mă mai amestec, dar este implicat în proces".

Em. Hațieganu: „Va fi ascultat, dar să nu-l arestați".

Dr. P. Groza: „Va fi ascultat, dar nu va fi arestat. Ești mulțumit?"

Em. Hațieganu: „Cum să nu".

Dr. P. Groza: „Dar să nu fie nici citat, nu se poate".

L. Pătrășcanu: „Pe cât este de curajos la vorbă, pe atât este de fricos la fapte".

În continuare, M. Romniceanu, ministru de stat din partea P.N.L.-Brătianu, declară că „după informațiile mele nu avem nici unul din membrii partidului nostru arestat". Sunt însă vreo 6-8 simpatizanți („partizani") care n-au nici o vină să stea în arest.

Vinovația celor care au participat la demonstrația din

8 noiembrie este aceea că nu au avut „autorizație de întru-nire în stradă, evident dând deoparte pe acei cari au tras cu armele și care au comis crime de drept comun.

Pe aceștia — arată M. Romniceanu — declar în numele Partidului Național Liberal, nu înțelegem, să-i susținem. Toți cei care au comis crime de drept comun urmează să-și primească pedeapsa cuvenită".

În ceea ce-l privește pe ceilalți, continuă ministrul liberal, „care sunt implicați pentru asociere și întrunire în stradă cu scopul de a aduce un omagiu M.S. regelui, eu vă rog să binevoiți a vedea că, în momentul de astăzi, un astfel de rechizitoriu, pentru astfel de vini, este nepolitic".

Nepolitic, deoarece ar putea afecta imaginea guvernului și a colaborării dintre partidele reprezentate. „Odată cu venirea noastră în mijlocul dvs., trebuie să inaugurm o atmosferă de destindere și să nu dăm ocazia unui spectacol la Curtea Martială, cu martori, cu litanii, cu presă etc., care a dat naștere la crearea unei atmosfere de nimeni dorită astăzi.

Avem un precedent istoric — continuă M. Romniceanu — atunci când am făcut Blocul democratic defunct de la 23 august 1944, domnul Pătrășcanu ca ministru de justiție a întocmit un decret-lege de amnistie în această privință pentru ca să șteargă acest trecut care ar umbri colaborarea dintre noi. Nu cred că este bine ca să apară un astfel de rechizitoriu [care, trebuia să fie semnat chiar în acea zi de 15 ianuarie] dat pentru asociere și întrunire în stradă pentru omagierea M.S. regelui. Acest rechizitoriu ar trebui să fie acoperit de o ordonanță de neurmărire, pentru a nu veni cu un decret de amnistie, pentru a șterge astfel acest trecut care ar putea să umbrească căsuși de puțin colaborarea noastră."

Cu alte cuvinte, prin pledoaria sa, ministrul liberal solicita, în numele unei aparente bune colaborări între partidele de stânga și de

opозиție, ștergerea oricărei conotații politice a evenimentului. Să fie sancționate doar crimele „de drept comun, indiferent de cine le-a comis. Acolo însă unde nu dătează interesele ordinii publice, unde este un substrat politic, toate aceste acuzațiuni urmează să dispară. Cred că este bine să facem și cu această ocazie un compliment M.S. regelui, închizând acest capitol. Cred că este bine să se facă acest lucru în vederea concordiei între partide".

Primul ministru nu este însă de acord cu un astfel de „compliment" și o astfel de „concordie" soldate cu morți. „Această manifestare — arată P. Groza — a avut rezultate tragice, a dus la uciderea unui număr de muncitori, a unui polițist și a unui jandarm. O astfel de acțiune nu poate fi pusă la dosar fără nici o altă procedură. Cei care sunt responsabili de actele săvârșite la 8 noiembrie, când au căzut atâtea jertfe omenesti, trebuie să răspundă. Toți cei care s-au dus la această manifestare cu pistoalele în buzunar vor trebui să răspundă de faptele lor".

Ministrul de interne, Teohari Georgescu, intervine: „Sau care au pregătit această manifestare".

La insistența lui M. Romniceanu de a fi judecați numai cei „care sunt criminali de drept comun", iar ceilalți, „care sunt implicați numai în acțiunea cu substrat politic urmează să fie eliberați", primul-ministru stăruie asupra faptului că vor fi judecați atât cei „cari au săvârșit crime, au venit la manifestare cu arme și sticle de benzină", cât și „acei care i-au pus la cale, autorii morali".

După ce ministrul de interne precizează că din „220 de arestați au mai rămas vreo 30", cel de justiție amintește că „sunt 14 victime", primul-ministru continuă: „Sunt dator să vă fac o precizie. Astăzi am examinat încă, o

(Continuare în p. 27)

ȘTEFAN FORIȘ

VĂZUT DE APROAPE

GRIGORE RĂCEANU

Semnatarul acestor amintiri (unul dintre cei ce au semnat scrisoarea celor 6 membri ai P.C.R. din 1989 contra-dictatorului Nicolae Ceaușescu) este prezent pentru a treia oară în paginile revistei (nr. 1 și 4/1994). Paginile reproduse din amintirile sale, dincolo de caracterul lor personal, au darul de a ne introduce în intimitatea concepțiilor și acțiunilor, a vieții comuniștilor și a partidului lor în deceniile patru și cinci, evidențiind stări de spirit, practici și atitudini altfel greu de surprins din alte surse documentare ale epocii. Și cum o istorie obiectivă a partidului

lui comunist și a regimului comunist în România rămâne o prioritate a istoriografiei noastre, suntem convingeți că și acest fragment referitor la relația dintre autor și Ștefan Foriș, secretarul general al partidului comunist înlăturat în condiții încă neelucidate până la capăt la 4 aprilie 1944, merită să vadă lumina tiparului. Sunt în aceste pagini destule elemente de natură a profilei o imagine mai exactă a unor acțiuni ale partidului comunist din țara noastră în anii celui de al doilea război mondial. Titlul fragmentului aparține redacției Magazin istoric.

Relațiile mele cu o serie de cadre, din conducerea partidului comunist, inclusiv cu secretarul general al acestuia, Ștefan Foriș — nume conspirativ „Marius” —, le-am stabilit în 1942, mai concret în luna februarie 1942, când am fost adus la București de la Timișoara.

La Timișoara fusese trimis la începutul anului 1941 pentru întărirea organizației de partid de acolo, destrămată din cauza arestărilor. Întrucât nu m-am putut acomoda și nici împăca cu modul sector în care își desfășurau activitatea membrii organizației din acest oraș, m-am angajat ca muncitor calificat la întreprinderea „Electrobanat” — fabrica „Dura”, unde am lucrat în meseria mea.

La începutul anului 1942, în cadrul politicii de îmbunătățire a componenței partidului, am fost adus la București. La început am fost încadrat la școala conspirativă de partid, iar după aceea am lucrat sub îndrumarea directă a lui Ștefan Foriș, chiar în sediul conspirativ al acestuia. Ștefan Foriș era un om voinic, înalt, inteligent și în ace-

lași timp foarte șiret. Deși în general manierat, era doar în aparență calm, deoarece atunci când era contrazis se aprindea ușor, momente în care devenea de multe ori dur și chiar cu unele manifestări agresive ca, de exemplu: bătea cu pumnul în masă și arunca cărțile, împrăștiindu-le prin toată camera. Tot atunci am avut posibilitatea să cunosc și pe unii din colaboratorii lui, printre care: Constantin Părvulescu, Costanța Crăciun, Iosif Rângheț, Victoria Sârbu (nume conspirativ „Mira”), Remus Kofler, E. Farcaș, Davidovici și alții. Menționez că, în perioada respectivă, conducerea partidului trecea prin momente dificile, pe de o parte, datorită căderilor repetate ale diferitelor organizații, iar pe de altă parte datorită refuzului, din diferite motive, a unor membri de a-și continua activitatea.

În timpul pregătirii, dar mai ales în cadrul conlucrării directe, am ajuns până la urmă să am discuții contradictorii cu Ștefan Foriș, uneori chiar aprinse, într-o serie de probleme. Totul a pornit de la

insistența lui Foriș asupra necesității ca toate cadrele de partid să se încadreze și să respecte întocmai linia Partidului Comunist din România (atenție, nu Partidul Comunist Român, ci „din România”), așa cum aceasta era trasată de la Moscova, pentru că partidul era privit nu ca un partid de sine stătător, ci ca o secție a celei de a III-a Internaționale Comuniste de la Moscova.

În contextul acestor discuții m-am contrazis în repetate rânduri cu Ștefan Foriș asupra activității partidului în România. De asemenea, am avut păreri diferite cu privire la formarea și unitatea statului român, precum și în chestiunea Basarabiei și a Bucovinei de Nord, ca urmare a încorporării acestora la U.R.S.S. în iunie 1940. Astiei, de multe ori, în cadrul discuțiilor, Ștefan Foriș exprima nemulțumirea sa față de faptul că, spre deosebire de alte țări din zonă, România continua să rămână în urmă în organizarea luptei de partizani. La repetatele mele întrebări, dacă partidul are suficiente forțe pentru declanșarea unei

operațiuni de masă, Ștefan Foriș răspundea invariabil că existau asemenea forțe și că era momentul pentru începerea acțiunilor. Personal, cunoscând forțele partidului, care la timpul respectiv nu depășea o mie de membri aflați în evidența Comitetului Central (aproximativ 700 de membri în libertate și cca 200 de membri în lagăre și închisori), evidentă la care am avut acces, precum și influența limitată a partidului în rândul populației, aveam serios rezerve față de capacitatea acestuia de a declanșa o astfel de acțiune, rezerve pe care le-am împărtășit lui Ștefan Foriș. El însă nu ceda din pozițiile sale. Atunci, pentru a-l pune la încercare, i-am prezentat într-o zi o schiță-plan în care sugeram formarea unor grupe de partizani din membri de partid aflați în libertate. Spre surprinderea mea, Ștefan Foriș, enervat, a tipat la mine, afirmând că eu prin propunerea respectivă urmăresc de fapt lichidarea cadrelor de bază ale partidului. În context, m-a calificat drept „lichidatorist”, expresie folosită în acea vreme împotriva celor care aveau păreri diferite față de cele ale conducerii de partid. De asemenea, în cadrul discuțiilor, eu susțineam că în 1918, în urma prăbușirii imperiilor rus și austro-ungar, ca rezultat al primului război mondial, s-a realizat unitatea națională a poporului român pe baza principiului autodeterminării popoarelor, recunoscut la timpul respectiv de toate puterile democratice din lume: Anglia, Franța, S.U.A. și altele. Am evocat în acest sens votul Sfatului Țării din martie 1918 și cel al Consiliului național din noiembrie 1918, din Basarabia și, respectiv, Bucovina, precum și rezoluția adunării populare de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918 care au hotărât unirea acestor teritorii locuite de români cu România. Am subliniat că aceste acte istorice nu numai că au permis consolidarea statului național unitar român, dar i-au deschis și largi perspective pen-

tru a-și desfășura activitatea sa pe baza principiilor democratice și în conformitate cu propriile interese. Cunoșteam bine aceste probleme și ca urmare a discuțiilor avute în acea perioadă cu Iuliu Maniu (*Magazin istoric*, nr. 4/1994), Ștefan Foriș a căutat să mă convingă că poziția mea era total greșită, susținând — conform directivelor primite de la Moscova — teza potrivit căreia, după 1918 România a devenit un stat multinational.

In mod deosebit, Ștefan Foriș m-a combătut în chestiunea Basarabiei și Bucovinei de Nord, datorită opoziției mele față de anexarea, în iunie 1940, a celor două teritorii românești de către U.R.S.S. Am apreciat că în această privință comportarea guvernului sovietic nu a fost mai diferită de cea a „țarilor ruși” în trecut. Potrivit argumentelor prezentate de Foriș, evident reflectând poziția Cominternului, în iunie 1940 nu a avut loc încorporarea forțată a Basarabiei și Bucovinei de Nord la U.R.S.S., ci eliberarea celor două provincii românești de sub exploatarea burgheză-moșierească, un act pe care el l-a apreciat ca fiind calitativ superior celui de autodeterminare din 1918, pentru că în ultimă instanță — cum afirma el — „prin trecerea la U.R.S.S., Basarabia și Bucovina de Nord urmau să beneficieze de superioritatea sistemului sovietic”. De fapt, în concepția sa, care reflecta teza Moscovei, mai devreme sau mai târziu, întreg teritoriul României, de la Nistru până la Tisa, trebuia să fie transformat într-o republică sovietică, eliberându-se pentru totdeauna de sub jugul puterii capitaliste.

În toamna anului 1942 Ștefan Foriș m-a pus să expun în scris pozițiile mele în legătură cu problemele menționate, îndeosebi cele referitoare la cele două provincii românești anexate la U.R.S.S., ceea ce am făcut în cadrul unei scrisori-memoriu pe care i-am adresat-o. Ștefan Foriș a prezentat docu-

mentul respectiv conducerii partidului, cu propunerea privind excluderea mea din rândurile acestuia. Propunerea a fost aprobată în unanimitate, considerându-se că eu m-am abătut grav de la linia partidului trasată de Comintern, care era în permanență informat de poziția mea. În consecință, la sfârșitul anului 1942 am fost exclus din partid.

Nu am crezut atunci că voi mai avea de a face în viața mea cu memoriul respectiv. Evenimentele prin care am trecut în următorii ani m-au făcut aproape să uit de el. Nu a fost să fie așa. Astfel, în ianuarie 1953, când ocupam funcția de director general la Casa Autonomă a Monopolului Statului, am fost chemat de Diaconescu, ministrul industriei alimentare, care mi-a comunicat că sunt eliberat din funcție, deoarece eram pe lista celor ce urmau a fi promovați în muncă. Nu mi-a spus despre ce funcție era vorba, dar mi-a precizat că noua funcție pe care urma să o primesc intra în categoria celor care, conform practicii din vremea respectivă, era condiționată de verificarea la care urma să fiu supus de către o comisie superioară de partid, condusă de Iosif Chișinevski, pe atunci membru în Biroul Politic. Întrucât, de la anunțarea lui Diaconescu trecuseră mai mult de două luni, timp în care rămăsesem fără serviciu și, deci, fără plată, i-am spus soției mele Ileana, să se intereseze la Iosif Chișinevski, pe care îl cunoștea foarte bine, în legătură cu situația mea. Chișinevski a primit-o și, după ce a auzit despre ce este vorba, a izbucnit într-un râs disprețuitor, spunându-i: „Apoi, tu Ileana, ai venit să intervii pentru apărarea unui dușman de clasă, un dușman al poporului, cu o poziție criminală împotriva liniei partidului, Cominternului și chiar a tovarășului Stalin!”

Intrucât, soția mea a spus că nu înțelege despre ce este vorba, Iosif Chișinevski s-a îndreptat spre un dulap care se afla

lângă birou, l-a deschis și a scos de acolo un dosar. l-a spus Ilenei că este dosarul meu de cadre, după care a scos din el un document care de fapt nu era altceva decât Memoriul pe care eu îl înaintasem lui Ștefan Foriș în 1942, Afirmând că documentul respectiv reprezintă de fapt un act de trădare a liniei partidului, i-a dat de înțeles soției că, în aceste condiții, nu putea fi vorba de nici o avansare. Mai mult, referindu-se la gravitatea celor conținute în document, Iosif Chișinevski a sfătuit-o pe Ileana chiar să divorțeze de mine. De atunci, cariera mea pe linie de stat a fost terminată.

Conținutul memoriului a revenit și cu ocazia anchetării la care am fost supus de către Colegiul de partid în primăvara anului 1958, anchetă care s-a soldat cu excluderea mea din partid, în urma Plenei C.C. al P.M.R. din iunie 1958, arestarea și

trimiterea la închisoare. Cred că scrisoarea-memoriu se mai găsește și astăzi în dosarul meu de cadre, care în toată această perioadă, ca și multe alte dosare, s-a aflat în Arhiva C.C. al P.C.R.

Revenind la perioada 1942, menționez că încă înainte de excluderea mea din partid, preocupat de întorsătura pe care o luaseră relațiile mele cu Ștefan Foriș și ceilalți, ca urmare a divergențelor apărute în cadrul discuțiilor și care prefigurau ruptura mea cu partidul, am început în mod serios să mă gândesc la situația mea. În context, am renunțat să mai stau în locuințele conspirative indicate de partid, rezolvându-mi această problemă fără știrea partidului.

Am făcut apel în acest sens la unii prieteni de ai mei refugiați din Cluj, cum a fost cazul lui Nicolae Metea care locuia în cartierul Rahova, și Neagu Ioan, care locuia în cartierul Dămăroaia... ■

STENOGRAMELE CONSILIULUI DE MINISTRI

(Urmare din p. 24)

dată lista arestaților. Am chemat procurorii militari la mine și m-au informat personal, fiindcă s-a susținut în fața celor Trei Mari că sunt morți și din partea cealaltă [a opoziției]. S-a susținut că sunt 22 morți. Am cerut să mi se arate o singură victimă căzută din partea partidelor istorice. Nă s-a putut preciza nimic, pentru că partidele istorice n-au avut nici o victimă. Am cercetat să văd dacă este vreun dispărut. Am întrebat pe procurorii militari și toți mi-au răspuns: domnule președinte, am căutat, am cercetat și nu există nici un mort din partea partidelor istorice. A fost un singur student care se spune că ar fi dispărut cu 2 zile în urmă după această manifestație.

Dacă mi s-ar arăta un singur caz az dispărute cele mai severe cercetări".

„Morții au un singur defect — ripostează M. Romniceanu — că sunt morți”. La replica primului-ministru, „Nu poate să moară cineva fără să se afle”, ministrul liberal conchide: „Mortul nu mai poate să spună din ce partid a făcut parte”.

Și totuși ai cui sunt morții? M. Romniceanu: „Vă mărturisesc că dintre membrii partidului nostru [P.N.L.] n-am găsit nici unul”.

Em. Hăteganu, ministru din partea P.N.T.: „Nici eu nu știu vreun caz”.

După aceste declarații, primul-ministru poate conchide: „Partidele istorice n-au avut nici o victimă. Cei care au fost omorâți sunt din rândurile noastre”. Iar ministrul justiției, Lucrețiu Pătrășcanu, comunist, întărește: „Uitați-vă la originea socială a celor cari au fost omorâți, pentru ca să vedeți imediat din ce partide au făcut parte”.

Și așa, cel puțin pentru câteva decenii, „apartenența politică” a victimelor demonstrației din 8 noiembrie 1945 a fost tranșată. ■

Al doilea simpozion național „CIVILIZAȚIA BANCARĂ ROMÂNEASCĂ”

Sub egida Băncii Naționale a României, a Asociației Române a Băncilor și a Fundației Culturale Magazin Istoric, în zilele de 22, 23 și 24 noiembrie 1994, are loc la București al doilea simpozion științific consacrat civilizației bancare românești, care va avea tema Sistemul bancar în refăcerea economică a României.

În numărul viitor al revistei noastre, 12/1994, veți putea cunoaște ce s-a discutat la această reuniune.

Asigurați-vă din timp procurarea numărului.

Veți afla astfel — de la sursa cea mai competentă și cea mai autorizată — cum se implică băncile în procesul de trecere a țării noastre de la un sistem economic centralizat la unul bazat pe legile pieței, cea care le supune permanent unui riguros examen.

DESPINA-MILIȚA,

DOAMNA LUI NEAGOE BASARAB

CORINA NICOLESCU

În trecutul mai îndepărtat al țărilor române, izvoarele scrise oferă știri relativ sărace privind viața și activitatea politică, socială și culturală a doamnelor și jupânilor¹. În cele mai multe cazuri, le cunoaștem doar numele și chipul zugrăvit, alături de ale soților și copilor, în tablourile votive din biserici, brodat în fir și perle sau calligrafiat în filele vreunui manuscris. Există însă și (rare) excepții.

Despina-Milița, principesă de origine sârbă, devenită, prin căsătoria cu Neagoe Basarab, „prima doamnă” a Țării Românești, mamă a unui domn și a două doamne, ne-a lăsat măturile vieții ei zbuciumate pentru aproape o jumătate de veac.

Pribeagă din neam de viță veche

Cucerirea de către turci (1459) a celei mai mari și mai vestite cetăți dunărene, Smederevo, a însemnat și prăbușirea ultimului stat sârb, cel al Sremului. Printre nobilii sârbi care și-au găsit salvarea la vecinii lor din nordul Dunării a fost și despotul Gheorghe Brankovici, devenit, prin călugărire, Maxim; ajuns mitropolit al Țării Românești, el a jucat un important rol politic și cultural la curtea lui Radu cel Mare (1495-1508). Odată cu el, au sosit la Târgoviște și tinerele principese Despina și Elena, descendente a două mari familii de viță veche, Brankovicii și Iakșicii. Ele au scăpat,

astfel, de soarta care, poate, le-ar fi așteptat, ca roabe în haremul vreunui sultan; dar și ca doamne ale țărilor române — Despina ca soție a lui Neagoe Basarab, iar Elena ca soție a lui Petru Rareș — au avut o viață zbuciumată, plină de griji și amărăciuni.

Deși date directe și explicite despre înrudirea Despinei-Milița cu despoții Gheorghe (Maxim) și Ioan Brankovici (tatăl Elenei) nu există, apartenența ei la această familie este indiscutabilă. Pomelnicul de la Argeș (ctitoria lui Neagoe Basarab), publicat integral relativ recent, în cele trei copii păstrate din secolele XVII și XVIII, înregistrează cu toată precizia numele membrilor familiei Brankovici, începând cu despotul Lazăr, din secolul XIV. Exactitatea datelor sugerează concluzia că Despina-Milița a fost aceea care l-a întocmit, numai ea putând cunoaște atât de bine pe toți membrii acestei familii. Numele ei apare în două rânduri: mai întâi, în lista principilor români, ca *Despina*, între cel al lui Neagoe și cel al lui Teodosie, fiul lor, și, a doua oară, la sfârșitul pomelnicului principilor sârbi, ca *Platonida*

¹ Acest articol a fost scris acum 25 de ani pentru revista *Magazin Istoric*. Practici de cenzură acum apuse au împiedicat, însă apariția sa. Autoarea — regretata Corina Nicolescu (1922-1977) — a rescris textul, articolul fiind tipărit într-o revistă străină. Am scotit, însă, o datorie de onoare publicându-l, în forma sa inițială și în revista pentru care fusese scris. Subtitlurile aparțin redacției.

(numele de călugărie de la sfârșitul vieții), alături de cel al fiicei sale mai mari, Stana (călugărită *Sofronia*). În aceste pomelnice, știrile despre părinții Despinei lipsesc;

În tabloul votiv al bisericii episcopale Curtea de Argeș, Neagoe Basarab și Despina sunt înfățișați împreună cu copiii lor: Teodosie, Petru, Ioan, Stana, Roxanda și Anghelina.

doar despre mama sa, Donca, ne lămuresc (sumar) două mențiuni scrise: prima se află într-un izvor sârbesc, care o arată ca soacră a lui Neagoe Basarab; a doua e cuprinsă într-o notiță, recent descoperită, a istoricului Grigore Tocilescu (1850-1909), care a copiat o inscripție de pe un vâl de tâmplă aflat într-o capelă a mănăstirii Lavra de la Muntele Athos, vâl „făcut de Despina, doamna domnitorului Ioan Basarab [Neagoe] și de mama sa, doamna Donca”.

De ce nu apare acest nume în pomelnicul redactat de Despina pentru mănăstirea Argeș? O explicație ipotetică ar putea fi aceea că Donca era soție nelegitimă a unui principe (foarte probabil Ioan) din familia Brankovici. La acestea, se mai adaugă observația că Despina nu poartă în nici o inscripție numele de familie Brankovici, așa cum el apare frecvent lângă cel al Elenei, soția lui Petru Rareș.

Despina-Milița s-a căsătorit foarte tânără, cu un nepot al banului Barbu Craiovescu, ambițiosul pretendent la tronul Țării Românești, anume boierul Neagoe, pe atunci vătat de vânători. Căsătoria a avut loc, probabil, către 1504-1506, fiind celebrată în bogata mănăstire de curând înălțată de Craiovești la intrarea în cheile râului Bistrița. Primii ani în noua sa familie au fost tulburi, din pricina persecuțiilor îndreptate de Mihnea vodă cel Rău (1508-1509) împotriva boierilor Craiovești. Dar în ianuarie 1512 ea a urcat, alături de Neagoe, treptele tronului Țării Românești. Urmând anilor de prigoană, când Neagoe fusese nevoit să se refugieze în Transilvania, acest început de domnie se arată încă plin de nesiguranță.

Doamnă respectată

La înscăunare, Despina era deja mama unui fiu — Teodosie, nefericit succesor vremelnic pe tronul tatălui său — și a unei fiice, Stana (devenită, mai târziu, doamnă a Moldovei). Doi fii, Ioan și Petru, și o fiică, Roxanda*, s-au născut înainte de 1517, când Despina apare zugrăvită, alături de soțul ei și de cei cinci copii, pe icoana Sfântului Nicolae, dăruită paraclisului cu acest hram de la mănăstirea Argeș. Anghelina, cea din urmă fiică, s-a născut după această dată și a murit înainte de 1522, când Despina, îndoliată, rămăsese doar cu două fiice (Stana și Roxanda), așa cum apare pe două icoane de la Argeș.

Două broderii, realizate în anii 1517-1522, reproduc portretele Despinei și ale familiei sale: *epitrahilul* păstrat la mănăstirea Xenofon din Muntele Athos, care s-ar putea să provină de la Argeș, și *vâlul de tâmplă*, de o valoare artistică deosebită, care înfățișează „Coborârea de pe Cruce” și este păstrat în Sala Armelor din Muzeul Kremlinului. În ambele broderii, donatorii sunt reprezentați în cele mai fastuoase costume de ceremonie: Neagoe poartă granața imperială bizantină, iar Despina — caftanul greu, de catifea, brodat cu fir și îmblănit cu samur.

Ca doamnă a Țării Românești în anii 1512-1521, Despina-Milița s-a bucurat de toate onorurile, de tot fastul și bogăția vieții de curte dusă cu tată strălucire de Neagoe vodă. Ea a trăit în vechiul palat al curții domnești de la Târgoviște, construit cu un veac în urmă de Mircea cel Bătrân; mai rar a stat la București și la Pitești, unde

* Numele existent în inscripții și documente este *Roxanda*, nu *Ruxanda* sau *Ruxandra*, cum greșit apare în unele manuale și tratate de istorie.

existau reședințe mai recente, de pe la mijlocul secolului XV, petrecând, în răstimpuri, și la ctitoriile familiei sale de la Bistrița și Argeș. Chiar înainte de a fi doamna Țării Românești, Despina dispunea de o importantă avere personală, în bani și în „scule”, adică obiecte de poadoabă, din aur și pietre prețioase; astfel, ea a putut cumpăra, în vremea lui Radu cel Mare, moșia Găneasa de la Pârnu Craiovescu, dând acestuia banii necesari pentru a-și achita datoriile față de turci. Mai târziu, după zidirea mănăstirii de la Argeș, doamna Despina a dăruit jumătate din venitul acestei proprietăți paraclisului domnesc cu hramul Sf. Nicolae, întemeiat în cadrul noii ctitorii.

Neagoe și Despina au dat Țării Românești o faimă pe care nu o mai cunoscuse în trecut, prin două acțiuni importante: preocuparea de a sprijini, cu foarte importante ajutoare în bani, construcții și opere de artă, mănăstirile de la Sfântul Munte, cele din Serbia, de la Constantinopol etc. și înălțarea deosebit de fastuosului monument de la Argeș. Sub acest aspect, domnia lui Neagoe poate fi asemuită cu cea a lui Ștefan cel Mare în Moldova — păstrând, desigur, proporțiile impuse de grelele condiții politice și de activitatea mai limitată în timp a domnului Țării Românești. Ca și Ștefan cel Mare, Neagoe a fost un păstrător al culturii bizantine, pe care a respectat-o, încercând s-o salveze în Țara Românească și în alte locuri, unde mai supraviețuia: în focarele culturale și artistice de la Athos și Muntele Sinai, în Serbia, Dalmația etc. În același timp, el a cunoscut și a beneficiat de cultura și de arta occidentală a Renașterii, atâta cât acestea au putut pătrunde în Țara Românească dinspre Transilvania și Venetia.

Mândră de originea ei, ambițioasă și întreprinzătoare — așa cum ne apare dacă îi urmărim activitatea — Despina a contribuit, desigur, într-o

largă măsură la strălucirea curții lui Neagoe. Crescută între despoții din familia Brankovici, ea cunoscuse, ca și Neagoe, de mică, atmosfera artistică și culturală a strălucitei lumi bizantine, care mai supraviețuia, după căderea Constantinopolului, în unele centre din sud-estul Europei, păstrată de meșteri zugravi, miniaturisti, iconari etc. Există indicii destul de sigure că această doamnă era o femeie instruită; știind să scrie, cel puțin în limba slavă. În arhiva orașului Sibiu, s-a păstrat o scrisoare a Despinei, din jurul anului 1513, cu sigiliul personal, și care poate fi considerată autografă. Cu mulți ani mai târziu, la 17 noiembrie 1541, Despina-Milița va trimite de la București o scrisoare si-bienilor, iscălită latinește de *Despyna, relicta quondam spectabilis et magnifici domini Bazarab Woyvode Regni Transalpinensis*. Judecând după cărțile manuscrise, în mare parte sârbești, aflate în biblioteca mănăstirii Bistrița, din secolele XIV și XV, putem presupune că multe dintre ele au fost aduse și lăsate aici chiar de Despina, devenită — prin înrădirea cu Craioveștii — ctitoră a acestui lăcaș. Pe unul din aceste manuscrise (copia slavă a unei cărți de legiuiri bizantine), învâțatul Udrște Năsturel va consemna că lucrarea fusese dăruită mănăstirii de însăși doamna.

Continuând politica culturală a predecesorilor săi, Vlad Călugărul și Radu cel Mare, Neagoe s-a preocupat, încă de la începutul domniei, de înzestrarea unor mănăstiri mai vechi din Țara Românească și de sprijinirea materială a celor de la Muntele Athos. Îndemnat desigur de Despina, prin care se înrădea cu despoții Brankovici, Neagoe a ajutat o serie de ctitorii ale acestora din Serbia, în primul rând pe aceea a lui Maxim de la Krusedol, apoi pe cele de la Deceani și Sopociani, precum și Sf. Prohor.

La 15 august 1517, cu prilejul terminării construcției

de la Argeș — așa cum po-vestește un martor ocular, Gavril „protul” Muntelui Athos — Neagoe a așezat el însuși icoanele împăratești și alte obiecte prețioase dăruite noii ctitorii. Alături de el p-șea Despina, însoțită de copii. După festivități, Neagoe și Despina, împreună cu marii boieri, au participat la un mare ospăț. Imaginea perechii domnești, în atitudine de ctitori, participând la slujba tărnosirii în veșmintele lor cele mai scumpe de ceremonie, s-a păstrat în pictura Argeșului, realizată mai târziu de zugravul Dobromir. Chipul Despinei, cu ovalul regulat, plin, nasul mic și fin, cu arcadele ochilor adânci, a fost ușor alterat de restaurările succesive care au transformat pictura din veacul XVI. Peste părul prins într-o rețea de aur, doamna poartă o coroană înaltă, bătută cu pietre prețioase, decorată cu siluete și animale în stilul Renașterii; de sub coroană atarnă, în dreptul urechilor, încadrându-i figura, „pandeloc”-uri grele de aur. Deasupra cămășii cu mâneci largi, cusute ca o ie cu râuri în roșu și negru, ea poartă o rochie cu decolteu larg răscoit, tivit cu aplicații de aur și fusta plisată, de culoare roșie. Un brâu lat, albastru, îi încinge talia înaltă, după moda Renașterii. Pe umeri are un caftan greu de brocat italian, țesut cu fir de aur, dublat cu blană de samur. Pictura aceasta — începută în vremea ginerelui ei, Radu de la Afumați, și continuată de urmași — a fost supraviețuită de doamna însăși.

Durerea mamei dintr-o icoană

Trei ani după această mare festivitate de la Argeș, Despina va participa la inaugurarea celei de-a doua mari ctitorii a Țării Românești — mitropolia de la Târgoviște — la care Neagoe a invitat și pe reprezentanții orașului Brașov. Un an după aceea, la în-

ceputul lunii septembrie 1521, ea veghea la căpătaul soțului ei, grav bolnav; stins curând din viață, Neagoe a fost îngropat în biserica mănăstirii Argeș, ctitoria lui, alături de copiii care-l precedaseră în veșnicie. Conștient de nestatornicia vremurilor și întrevăzând felurile greutăți care puteau să urmeze după moartea sa, Neagoe adresa fiului său, la sfârșitul celebrilor *Învățăături*, o chemare directă: „Vino la mine, fătu meu Teodosie, vino și te apropie către învățătură și sfatul cel bun...”, recomandându-i — mai presus de toate — blândețea, bunătatea și dreptatea. Presimțind, poate, încercările de uzurpare, amintindu-și și de propria-i faptă din vremea înscăunării (uciderea lui Vlad cel Tânăr), Neagoe pare să-și prevină fiul și să-l mângâie pentru cazul unei nereușite, de se va întâmpla să fie „domn gonit și pribeag și necăutat”. Toate aceste prevederi s-au adevărit, din păcate.

Neagoe vodă murind la 15 septembrie 1521, i-a urmat la tron fiul, Teodosie — un copil, după unele izvoare, un adolescent de 13-14 ani după altele — sub tutela unchiului său, Preda. Impotriva lor s-a ridicat Dragomir Călugărul, venind cu oaste la Târgoviște. Plină de îngrijorare pentru soarta fiului ei va fi urmărit doamna Despina, din foisorul curții domnești, lupta care s-a dat în oraș sau în preajma lui. Preda a murit în această luptă, nu înălnite, însă, de a fi chemat în ajutor pe Mehmet-beg, sangeacul de Nicopole, același care, cu nouă ani în urmă, ajutase și pe Neagoe să ocupe tronul. Mehmet a venit cu întârziere în sprijinul lui Teodosie, nu trind și gândul de a păstra pentru el tronul muntean.

Evenimentele din Țara Românească erau urmărite cu înfrigurare la Sibiu, la Brașov, la Buda. Câștigând o victorie efemeră și aparentă, la Târgoviște, Mehmet, ajuns adevăratul stăpân al țării, a permis lui Bădica (o rudă a lui Teodosie) să-l taie capui lui Dragomir Călugărul. Că-

Despina, ținând în brațe și plângându-și fiul, pe Teodosie, așa cum a fost imortalizată într-o icoană pictată la porunca ei imediat după 1521

teva luni mai târziu, în ianuarie-februarie 1522, Teodosie scria brașovenilor, invitându-i să-și trimită ca și mai înainte neguțatorii la Târgoviște — deși el se afla în sudul țării, la Slatina, din cauza unui alt rival — unde lăsase doi boieri „ca să păzească scaunul domniei mele”. Curând, tânărul domn a trebuit să ia calea Stambulului, însoțit doar de câțiva boieri; rămasă la Târgoviște, doamna Despina scria brașovenilor despre soțul pe care-l trimisese regelui Ungariei „încă pe când mi-era Teodosie voievod în țară”, amintindu-le să se roage pentru întoarcerea fiului său întreg și sănătos.

Temerile mamei care-și știa dus fiul departe erau îndreptățite. Teodosie nu s-a mai întors de la Istanbul: având o constituție șubredă, a murit acolo și doamna Despina nu i-a putut aduce măcar trupul în țară, ca să-l așeze în gropnița de la Argeș, alături de

ceilalți copii și de Neagoe în-suși. Mamă zdrobită de durere, doamnă înfrântă în ambițiile ei, Despina-Milița va pune să i se facă o icoană care, prin paralelismul ei dintre durerea de mamă și a Fecioarei Maria și propria ei durere, este îndrăzneată ca idee și impresionantă ca expresie a sentimentelor. Îmbrăcată în caftan negru, cu chipul încadrat în zăbranic întunecat, doamna are o expresie de durere reținută, pecetea a întregii tragedii la care era părtașă. Căci Despina trăiește, odată cu drama-i proprie, și pe aceea a Țării Românești, văzând cum creștea pericolul pe care Mehmet-beg îl reprezenta pentru țară. De la Constantinopol — unde îl însoțise pe Teodosie — logofătul Staico trimisese veste tuturor boierilor să-l susțină pe celălalt pretendent la tron, Radu (zis mai târziu „de la Afumați”).

Pribeagă la Sibiu din pri-

măvara lui 1521, Despina, rămasă doar cu cele două fiice (Roxanda și Stana), își îndreaptă gândul spre strămoși și cere să i se picteze încă o icoană, cu sfinții Simion și Sava, patronii Bisericii sârbești. Avea nevoie de mângâiere, căci durerea ei nu a încetat nici în pribegie, trebuind să asiste la conflictul iscat pentru mâna Roxandei între Radu de la Afumați și Ștefăniță vodă al Moldovei; în 1525, Roxanda a devenit soția celui dintâi, iar în anul următor Stana a plecat în Moldova. Despina însăși a putut reveni, astfel, la Târgoviște.

Aproape trei decenii de acum înainte, asistăm la repetate peregrinări ale doamnei, între Sibiu și Târgoviște. Țara Românească intrase în vâltoarea uneia dintre cele

mai tulburi etape din istoria ei. După asasinarea lui Radu de la Afumați în 1529, Despina a trebuit să se retragă din nou la Sibiu. Trei domni se vor succeda pe tronul Țării Românești, toți încheindu-și domnia și viața în împrejurări tragice, până când Roxanda se va recăsători (1535) cu fostul ei cumnat, Radu Paisie (Petr de la Argeș, fiu al lui Radu cel Mare și frate vitreg al lui Radu de la Afumați). În 1545, Despina s-a stabilit la Sibiu.

Era vremea când, așa cum povestesc contemporanii, a bântuit cea mai groaznică epidemie de ciumă din câte a cunoscut Transilvania: flagelul a nimicit peste 5 000 de oameni la Brașov și vreo 3 200 la Sibiu. Un istoric sas, Mihail Siegler, martor al

acestei nenorociri, nota — printre evenimentele anului — că la 30 ianuarie 1554 a murit doamna Despina, văduva lui Neagoe. Abia după doi ani, o rudă a acestuia, devenit mitropolitul Anania al Țării Românești, i-a putut aduce trupul la Argeș, pentru a-l așeza alături de al soțului său. O lespede cioplită în stilul caracteristic pietrelor de mormânt din Țara Românească, în care arborele vieții, sub forma crucii, se îmbină cu semnul solar, poartă această inscripție simplă, în limba slavă, dictată probabil de mitropolit: † *A răposat roaba lui Dumnezeu, doamna Platonida monahia, și s-a sfârșit în Sibiu, în anul 7062, luna ianuarie, 30 zile. Și după doi ani a adus-a Preasfințitul Mitropolit Anania.* ■

COPERTELE

①-④ În evul mediu francez, evocările faptelor de arme ale cavalerilor asociate cu aventura și cu jocul dragostei, au avut un mare succes. Manuscrisul **Renaut de Montauban (coperta ①)**, care în numai 100 de ani, începând din 1482, a cunoscut 27 ediții. Eleonora de Habsburg (**coperta ④**), sora lui Carol Quintul și a doua soție a lui Francisc I, cea care nu i-a dat deloc bății de cap (și nici de inimă) regelui (**Francisc I între soții și favorite, p. 58**)

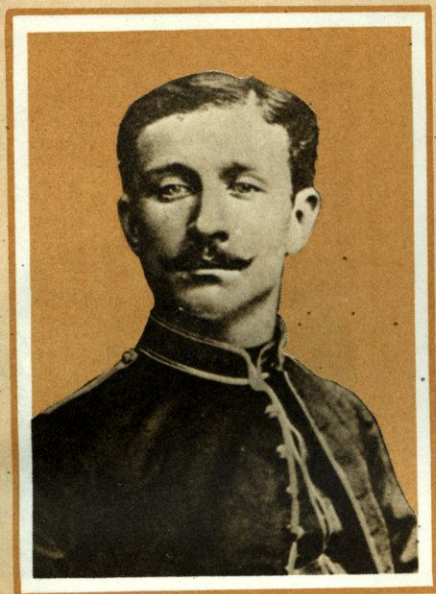
② Icoană pe lemn lucrată din porunca Despinei Doamna; îi înfățișează pe sfinții Simon și Sava, iar în partea de jos, în genunchi, Despina și cele două fiice ale ei, Roxanda și Stana (**Despina-Milița, Doamna lui Neagoe Basarab, p. 28**)

③ Diploma de Cetățean de onoare acordată de orașul Balcic lui Nicolae Iorga la împlinirea vârstei de 60 ani; copertă a revistei **Boabe de grâu (N. Iorga: amintiri necunoscute, p. 33)**

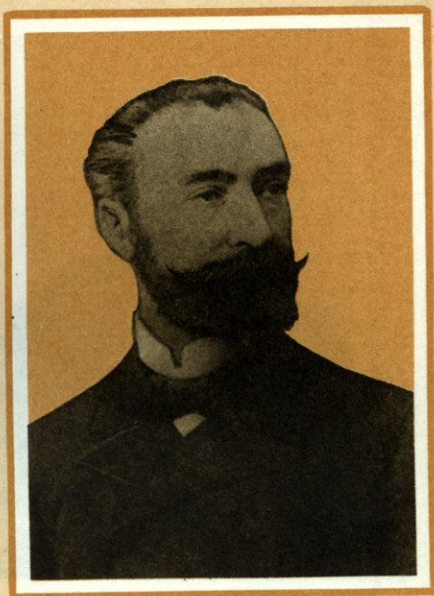
PLANSELE

Europa - România: Iată un titlu pe care l-am considerat nimerit pentru albumul nostru istoric din acest număr. El ni s-a impus de la sine. În cabinetul fotografic al Colecțiilor speciale ale Bibliotecii Naționale se află un album de fotografii care aparținut cunoscutului om politic și diplomat român Vasile Boerescu (1830-1883), a cărui viață și activitate au fost evocate într-un articol recent publicat de revista *Magazin istoric*, nr. 1/1992.

Albumul conține o suită de portrete ale unor șefi de state și personalități ale vieții politice din diferite țări europene din ultimele decenii ale secolului trecut. Presupunem că el a fost realizat în ultimii ani de viață ai lui Vasile Boerescu, când acesta a fost din nou ministru de externe al țării sale (1879-1881). Portretelor reproduse din acest album (în planșele noastre apar în registrul de sus) le-am adăugat pe acelea ale unor cunoscute personalități ale vieții politice și diplomatice românești din aceeași epocă și care, într-o împrejurare sau alta — ca președinți ai Consiliului de Miniștri, miniștri de externe sau reprezentanți ai statului român în diverse capitale europene — i-au cunoscut și s-au confruntat cu ei într-un context politico-diplomatic marcat de recunoașterea independenței României, proclamarea Regatului și pregătirea politico-diplomatică a Marii Uniri. (Albumul ne-a fost semnalat de doamna Ana Pleșia, careia îi mulțumim pentru amabilitate.)

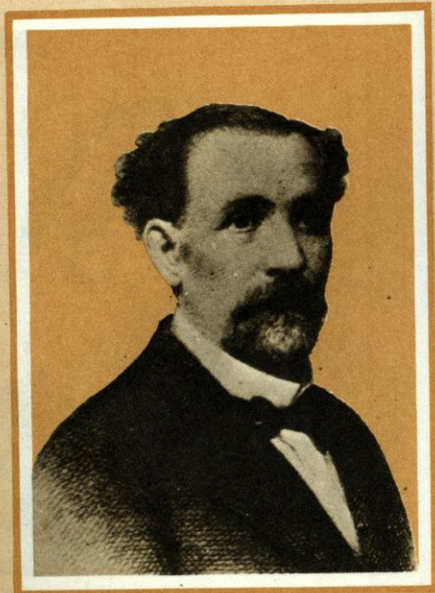

Eugène Louis Jean Joseph Bonaparte

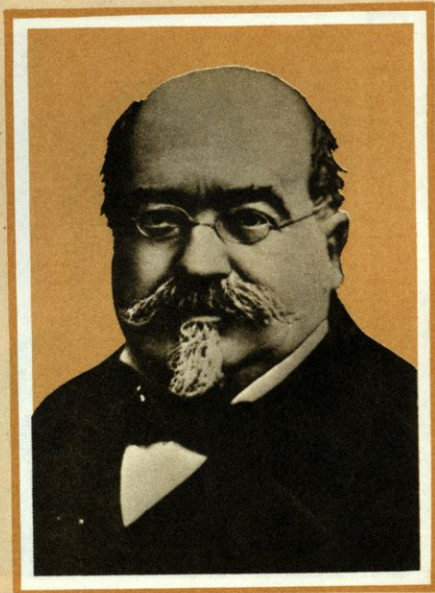

Marie François Sadi Carnot

Vasile Boerescu

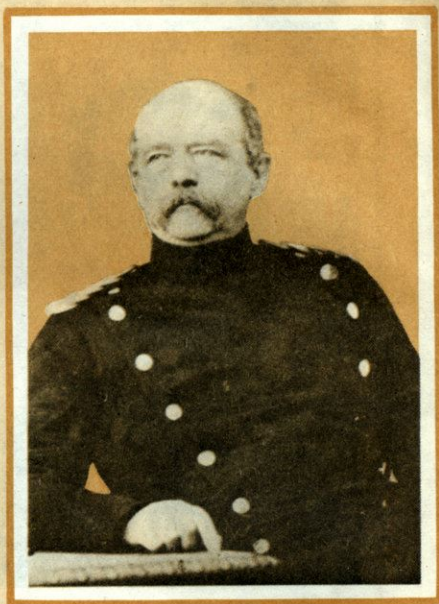

Mihail Kogălniceanu

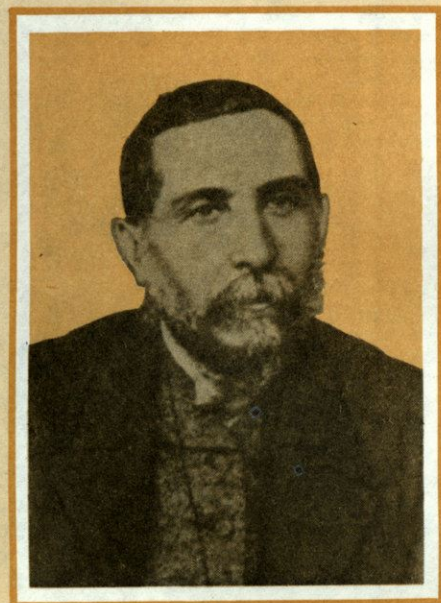

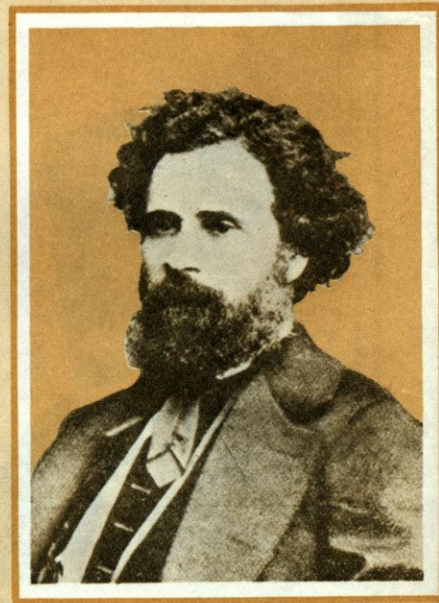
Wilhelm I

Otto von Bismarck

Ion Ghica

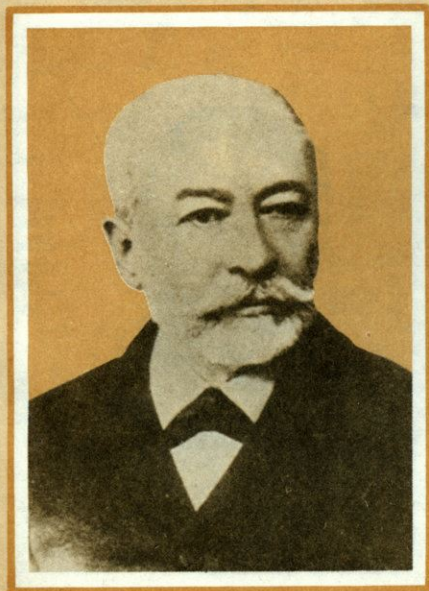
Ion C. Brătianu

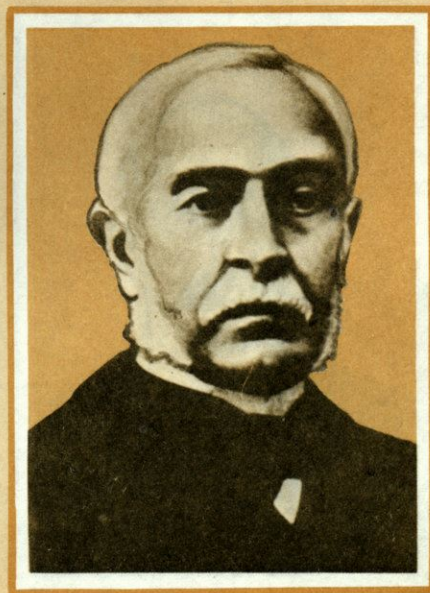
Franz Iosif

Alexandru III

Dimitrie A. Sturdza

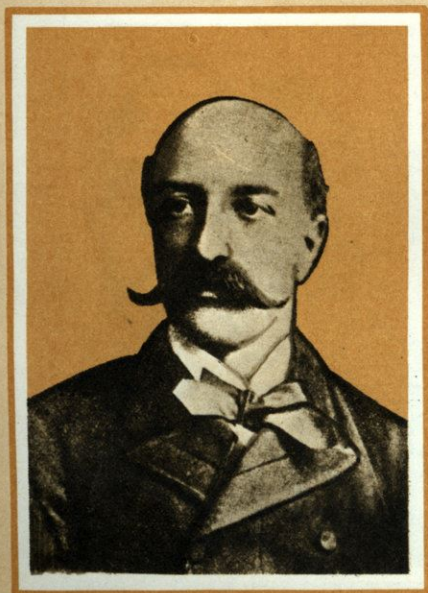
Nicolae Kretzulescu

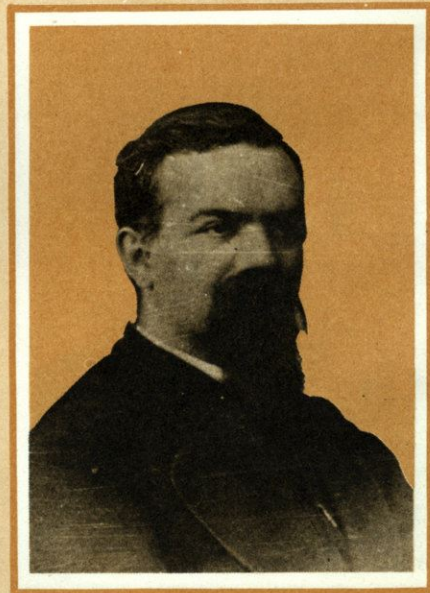
Patrice Mac-Mahon

H.K. Bernhard von Moltke

Petre P. Carp

Titu Maiorescu

NICOLAE IORGA:

AMINTIRI

NECUNOSCUTE

AL. LASCAROV-MOLDOVANU

Apreciat sau contestat, admirat sau hulit, urmat sau evitat, Nicolae Iorga (1871-1940) și-a impresionat contemporanii prin puternica sa personalitate, prin activitatea sa de peste șase decenii desfășurată cu ardoare în multiple domenii: istoric literar, om politic, luptător pentru idealurile unității naționale, profesor universitar, întemeietor de așezăminte culturale, editor etc.

Mulți dintre cei care l-au cunoscut, care l-au fost discipoli sau colaboratori, tovarăși de luptă sau adversari politici ori de idei, ne-au lăsat mărturiile lor despre Nicolae Iorga. Revista noastră a publicat de-a lungul anilor o bogată suită de astfel de evocări memorialistice, N. Iorga fiind o prezență constantă în paginile Magazinului istoric, ca de altfel toți marii istorici ai românilor, din vremi mai vechi ori din acest veac.

L-au evocat, astfel, pe Nicolae Iorga în revista noastră C. Argetoianu, C.C. Giurescu, J. Țarcopino, A. Gorovei, A. Călinescu, M. Berza și mulți, mulți alții. În mod deosebit se cuvin amintite însemnările memorialistice inedite ale lui G.T. Kirileanu (nr. 3-6/1982), care a consemnat și grupat, într-un manuscris unitar (păstrat la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române) întâlnirile sale cu Iorga, de-a lungul mai multor decenii. O veritabilă carte despre Iorga!

Iată că în aceleași colecții de manuscrise ale Bibliotecii Academiei Române se păstrează o altă carte, inedită, Amintiri despre Nicolae Iorga, scrisă de un colaborator și simpatizant (politic) al acestuia — Al. Lascarov-Moldovanu (1885-1971).

Avocat, scriitor, senator, conferențiar la radio, Al. Lascarov-Moldovanu l-a cunoscut și s-a apropiat de Iorga în vremea studenției, devenind apoi colaborator al său, redactor la Neamul Românesc și membru al Partidului Național-Democrat, condus de acesta.

În 1948, Al. Lascarov-Moldovanu a încheiat amintitul volum inedit de amintiri despre Nicolae Iorga, din care am selectat și noi câteva fragmente.

În fragmentul de față, memorialistul evocă întâlnirea sa cu Iorga în 1921 la Curtea de Argeș, într-un moment deosebit de semnificativ: nu demult acolo fuseseră scoase la lumină piesele tezaurului voievodal (Magazin istoric, nr. 1/1978) din biserica domnească, mărturii impresionante ale civilizației materiale de la curțile domnitorilor români încă din vremea întemeierii statelor feudale de sine stătătoare românești.

Mărturiile memorialistului devin cu atât mai valoroase cu cât ele sunt chiar din momentele în care tezaurul de la Curtea de Argeș începuse să fie cercetat și prezentat lumii. Iar unul dintre acești primi cercetători, care au îndepărtat cenușa timpului de peste paftaua voievodului îngropat la Curtea de Argeș, rechemând umbrele trecutului să-și depene istoria vieților și faptelor lor a fost Nicolae Iorga.

Dar să-l urmărim pe memorialist, nu înainte de a mulțumi colectivului de cercetători de la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române, pentru sprijinul colegial acordat revistei noastre în publicarea acestor însemnări. În transcrierea textului am adoptat normele ortografice actuale, păstrând unele particularități stilistice ale autorului. Pentru fluiditatea lecturii nu am mai marcat prin trei puncte întreruperile de text.

Ioan LĂCUSTĂ

Biserica domnească de la Curtea de Argeș

Adevărul dăinuirii

● Senzaționale descoperiri la Curtea de Argeș în urmă cu 74 ani ●
Preoții cunoșteau mormântul voievodului ctitor ● Sub cenușa vremii —
aur și mărgăritare ● Fresce precum cele de la Ravena

In 1921, „Liga” își ținea congresul ei anual la Curtea de Argeș. Aceste congrese erau, pentru iorghiști, prilejuri minunate de întâlnire și de sfătuire, ei fiind, mai peste tot, cei care animau Liga, având drept suprem țel: consolidarea Unirii, cu accentul pe național și autohton. Iorga, care până la război fusese secretarul ei general, luase, după întoarcerea din Moldova, președinția, pe care a păstrat-o până la sfârșitul zilelor lui. Așa că congresele Ligii, prezidate de el, erau și minunate prilejuri de comuniune sufletească cu Iorga însuși. Știam mai dinainte dulceața nespuse de săvuroasă pe care aveau s-o soarbă sufletele noastre în acele zile, atât din vorbirile propriu-zise ale adunării, cât mai oșebit din cele „digressive”, ca să spun așa, ale lui din partea neoficială a congresului. Dar nu știam că la Curtea de Argeș ne așteaptă una din cele mai mari surprize cu putință, privitoare la

unele vestigii ale trecutului nostru voievodal.

Mai nimeni dintre noi nu știa că încă de-o bucată de vreme, lucrau acolo, la Biserica Domnească, doi bărbați vrednici și pricepuți, la dezgroparea și cercetarea trecutului nostru istoric ascuns în această străveche așezare ortodoxă. Priceputul și istețul arheolog V. Drăghiceanu — și îndemânatul și cunosătorul întru cele vechi zugrăveli, pictorul Noroce. Cel întâi desfăcea lespezile roase de vreme, cercetând voievodele morminte, cel de-al doilea spăla și despoia zidurile dinlăuntru de tot ceea ce nerozia omenească așezase pe ele, dând la iveală zugrăvelile autentice de pe la 1360. Și unul și altul scotoceau trecutul ca să aducă în lumină adevărul și graiurile de atunci. Și amândoi, cum vom vedea, au fost împodobiți de Dumnezeu cu marea învrednicire de a aduce neamului niște comori care, cine știe câtă vreme, aveau să mai fie ascunse.

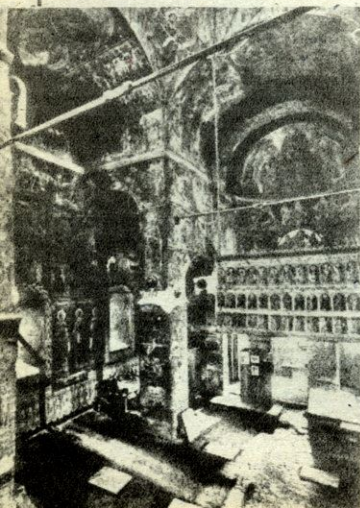
Eram lacomi să auzim pe Iorga. Rareori văzut-am mulțimile de oameni dorind să audă pe un vorbitor, precum întotdeauna le-am văzut pe acelea care așteptau glasul lui Iorga. Înainte de a se ivi pe estradă impozanta lui persoană, în sală era o fremătare ca în așteptarea unui mare eveniment. Schimburi de păreri, răscolite de amintiri, fiece căutând să arate când și în ce împrejurări l-a cunoscut, iar toți având pe chip o lăcră de lumină, aceea a așteptării setoase de a auzi lucruri noi, spuse în acea frază bunecunoscută, a acestui vrăjitor al vorbirii. Ca aruncat de-o vijelie, iată-l pe Iorga venind repede pe estradă, cu umărul drept puțin înainte ca pentru a birui o nevăzută im-

potrivire și cu privirea hultănească aruncată spre sală, ca pentru a-i face o întrebare. Și tot în clipele acelea, ca alt uragan venit dinspre sală, aplauzele, topite toate într-o asurzitoare chemare, în care izbucnesc, ici și colo, cuvinte de spontană aclamație, mai mult niște strigăte nearticulate, ca niște mirate exclamații, pornite peste voie, din piepturile unora dintre ascultători. Și după ce totul intră în potolire, Iorga începe simplu și familiar, ca într-o convorbire casnică, să grăiască. Nimeni n-ar bănuși spre ce culmi în curând va fi purtat de această dămoală și bătrânească introducere — și prin câte vrăjite poiene de lumină sufletească va fi purtat de-a lungul ceasului aceluia.

Iată, așa s-au petrecut lucrurile și în ziua aceea la Curtea de Argeș. Și cu atât mai zguduitoare a fost vorbirea lui Iorga, cu cât, cum spusel, de curând, acolo, aproape, fuseseră aduse la iveală, după veacuri, acele dovezi strălucite ale trecutului nostru ortodox și voievodal¹.

Și, în adevăr, descoperirile de la Argeș erau de-o mare însemnătate pentru noi. Erau noi temeuri și dovezi ale înșăși culturii și civilizației noastre. Și mai erau și admi-

Interiorul lăcașului cu mormintele în timpul cercetării...

¹ Din Jurnalul săpăturilor din Curtea Domnească a Argeșului, publicat de V. Drăghiceanu în Buletinul comisiei monumentelor istorice, vol. X-XVI, 1917-1923, București, 1926, aflăm că la 31 iulie 1920 a avut loc dezvelirea sarcofagului voievodal. La 4 august 1920, regele Ferdinand a vizitat aceste relicve, iar a doua zi, 5 august, — notează Drăghiceanu — N. Iorga, A. Vaida-Voevod, I.I.C. Brătianu, I. Maniu, generalul I. Râșcanu (ministru de război) cercetează și ei, „în mijlocul unei afliente enorme de lume, venită din toate colțurile țării, ce necesitează păstrare de gardă militară mormintele găsite”.

rabile puteri evocatoare ale patriarhalei noastre vieți, din chiar acele umbrite vremi ale începutului dăinuirii noastre ca Stat, ca alcătuire obstească de sine stătătoare.

Mai întâi zugrăvelele date la iveală de pictorul Noroce. Făcute cam acum șase sute de ani, ele suferiseră de-a lungul acestor veacuri, neconținute asupriri din partea unor oameni cu totul neprețuți. Peste ele se așezaseră nenumărate straturi de var, de zugrăveală și chiar de tencuială. Bănuind — și pe drept cuvânt — că dedesuptul acestor adaose ale vremurilor, se ascund niște fresce de valoare, pictorul Noroce a început dificila lucrare a despoierii zidurilor întru aflarea vechii comori. Oricine își poate închipui cât de greu este să faci lucrul acesta, fără să nu riști a strica chiar zugrăvelele pe care le cauți. Dar iată că — nedesmințându-și nici numele — pictorul Noroce a putut să readucă în lumină frumusețile care fuseseră ascunse sub var și zugrăveală proastă, precum am aduce din nou în lumina cinstei un suflet care a zăcut sub nedreapta întunecare a bărfirii.

Nu erau decât câteva zile de când se isprăvise curățirea deplină a frescelor de pe la 1360. Ele străluceau în lumină, ca și cum ar fi fost zugrăvite ieri. Parcă ieri, vechiul zugrav își strânsese sculele meșteșugului său și-și scosese șorțul nobilei lui îndeletniciri, zicând: „Iată, am terminat zugrăveala la care m-am îndatorat...”. Dar de-atunci erau șase veacuri, nu mai puțin. Zugrăvelele date din nou acum la iveală adevărateau despre vrednicia breslei zugravilor din adâncă vreme — și despre cinstea ei de atunci. Priveam culorile vii și clare, mai ales cerul albastru din absida altarului, un albastru de-o mare frumusețe, — mă uitam la sfinții învestmântați în tunici roșii și verzi — și mă întrebam: „Unde vor fi găsit acei modesti și anonimi zugravi ai vechimei puterea de a face lucru care pare a înfrunta mileniile?

Cine le dădea lor elan și începere? Cine le îndruma unealta meșteșugului lor, ca să dea lucru frumos și traenic? De unde le veneau toate aceste puteri — și cine le șoptea la urechea sufletului cum trebuie să le facă?”

Mă întrebam — și nu afluam răspuns. Făceam numai presupuneri. Nu găseam lămurirea deplină. Abia mai târziu, după ce însumi eu trebuia să străbat ani de întemeiere sufletească, aveam să înțeleg care era izvorul lucrurilor, explicarea tainei. Acei oameni smeriți de atunci, al căror nume nici nu ni s-a păstrat, erau niște oameni credincioși, — ei își trăiau credința și în meșteșugul lor, mai ales în el. Zugrăvii de biserici nu erau pictori profesioniști de azi ai bisericilor noastre, care lucrează fumând sau cântând cântece de lume, și cugetând mai mult la câștig de bani decât la artă sau, vai Doamne, la pietate sau evlavie, cuvenite totuși la o asemenea împrejurare. Aceia credeau — și credeau în ceea ce fac. Ei nu lucrau atâta ca pentru oameni — ci lucrau ca pentru Dumnezeu. Căci pe oameni îi poți lesne înșela, dar Dumnezeu vede toate. Specialiști în acestea, au afirmat ritos că frescele de la Argeș sunt la înălțimea celor de la Ravena — și din alte locuri. A fost atunci, de mult, în viața noastră, o credință trăită, care se traducea în vrednicie și în cinstă. Legăturile între oameni erau altele decât cele de acum. Era și mai multă bunăvoință — și încă mai multă bună încredere. Tocmelile, fie ele privitoare la bogății mari, se încheiau pe cuvânt. Azi se încheie prin acte trecute prin fața judecătorului, se pecetlesc cu ștampile — dar se calcă lesne și mai peste tot. Atunci, cuvântul era sacru: „Pe unde iese cuvântul, iese și sufletul...”

Așa că, privind frescele date la iveală de acest pictor Noroce, care, desigur, avea ceva din pioșitatea aceloră a căror isprăvi le scotea din nou la văzul nos-

...și mormântul voievodal în momentul dezvelirii lui

tru uimit, simțeam în sufletele noastre și o grea imputare. Ele păreau că ne spun: „Iată cine ați fost, — și iată cine sunteți...”

Aceste temeuri se făceau încă mai multe și încă mai tari de va fi fost nevoie, privind celelalte descoperiri, ale tăcutului și vrednicului arheolog Virgil Drăghiceanu.

Iscusitul arheolog s-a călăuzit în descoperirile sale de câteva fapte, care, pe urmă, s-au dovedit a fi fost juste și aducătoare de izbândă. Printre picturile date la iveală de pictorul Noroce, pe unul din stâlpii interiori ai bisericii, s-a aflat un chip de sfânt, care avea însă mai mult înfățișarea unui cavaler medieval, îmbrăcat într-un fel de armură, dar lipsindu-i capul. Lucrul acesta l-a făcut pe arheolog să creadă că această zugrăveală reprezenta mai mult pe voievodul care a fost ctitorul bisericii. Dar unde să sapsă ca să-i afle mormântul, când în biserică erau mai multe lespezi care arătau, fără inscripții, că dedesuptul lor se află oseminte. Era greu să se procedeze la întămplare. În ezitarea aceasta, arheologul a început a cugeta la mijlocul de a dibui care ar fi mormântul pe care urmărea să-l cerceteze.

Și atunci, o adevărată inspirație îi lumină cugetul. În-

trebând pe preoții locului asupra felului în care se făceau pomenirile ctitorilor pe vremea când în biserică se slujea liturghia, arheologul află un fapt caracteristic. I s-a afirmat că ori de câte ori se făcea pomenirea voievodului-ctitor, preotul se îndrepta cu sfintele daruri spre unul din pilaștrii din dreapta, cam spre mijlocul bisericii. Așa apucaseră din moși-strămoși toți preoții ce se perindaseră — și făceau lucrul acesta fără să-i controleze obârșia. Se supuneau obiceiului străbun.

Atunci în mintea arheologului se făcu o legătură luminoasă: „Aici, la acest pilastru, trebuie să fie mormântul pe care îl caut”. Și, fără să mai stea pe gânduri, începu cu mare băgare de seamă săpăturile. Dar cu cât săpa, cu atât nu dădea de ceea ce dorea. Nimic. „Oare, n-am greșit?” — și tot el își răspundea: „Nu se poate. *Aici* este mormântul...” — și dădea poruncă săpătorilor să meargă mai departe. Aceștia se uitau cam mirați la chipul uscat și ușor încrunțat al celui care tăcea, morfolindu-și între dinți luleaua lui prea bine cunoscută, dar care niciodată nu fumega.

În sfârșit, la o adâncime respectabilă, datoră de o lespeadă, însă, părea mai mult o lespeadă a temeliei bisericii, decât una de mormânt. Ce să facă? „Dacă cumva nu-i lespeadă de mormânt și o scot degeaba, clătănând temelia bisericii?”

De data aceasta ezitarea era și mai mare. Arheologul, tulburat o clipă în credința lui, se mărginea să strângă cu vrămășie luleaua în dinți și să tacă încă mai prelung. Încercător însă în raționamentul pe care i-l dăduse acea informație esențială, el porunci săpătorilor să pună în lucrare scripetele pentru ridicarea lespedei. Aceștia se uitau cu încă mai mare nedumerire la arheolog, crezându-l, de data aceasta, cu totul răticit în presupunerile sale. Dar se supuseră — și cu mare greutate, ridicară

lespedea. „Mai ales fiți cu băgare de seamă să nu atingeți nimic din ce este dedesuptul ei...” Acolo, unde Drăghiceanu credea că sunt osemintele voievodale.

După ce săpătorii ridicară lespeada, arheologul coborî el însuși înăuntru. Ce găsi? Mai întâi un strat gros de-un lat de mână de pulbere fină. Începu cu infinită grijă să o dea deoparte. Nu era pământ, ci era o ciudată cenușă a vremii, alcătuită tainic, acolo, în pântecul pământului, prin simpla trecere a celor șase veacuri de durată. Și cu cât o dădea deoparte, cu atât arheologul căpăta lumină în suflet.

Căci iată osemintele... Rămășițe de giulgiu de mătăasă, broderie cu stropi de mărgăritare. Resturi de tunică, tot de mătăasă, nasturi de aur și de argint de forme deosebite. Cunună de mărgăritare pe cap. Inele pe degete. Cingătoare cu cataramă masivă de aur. Dar abia când le scoase pe toate la lumina zilei, arheologul își dădu seama de comoara de preț pe care o descoperise. Mărgăritarele, argintul și aurul străluceau din nou la soare, după ce șase sute de ani stătuseră ascunse în întunericul mormântului.

Dar odată cu ele, din mauseleul acela se mai ridică o altă comoară, desigur mai de preț decât aceasta văzută. Se ridică documentul de duh al frumuseții noastre voievodale, din chiar cel dintâi timp al așezării noastre statale românești — cum și acel al dăinuirii noastre de totdeauna aici, pe pământul nostru. Tezaurul de la Biserica Domnească de la Argeș răsturna multe „teorii” ale dușmanilor noștri care ne contestau continuitatea în locul acesta, cum și păreriile unora că primele noastre voievodale aveau drept căpetenie niște... ciobani incultuți și oarecum sălbateci. Da, vor fi fost ei ciobani, dar iată, ciobani căroră, la înmormântare li se puneau cușmă cu mărgăritare pe cap, inele de aur și de argint pe degete, tunică de mătăasă, cu nasturi de argint, cingătoare de mătăasă cu

pafta de aur și erau acoperiți cu vâl de mătăasă, stropit cu mărgăritare.

Drăghiceanu descoperise aceste frumuseți cu două zile înainte de venirea noastră la Curtea de Argeș — și acum, iată, la un ceas de taină cu el, îmi dădea toate amănuntele: cum pornise la lucru, cum își făcuse calculele, cum stătuse la cumpănă, cum descoperise comoara. Era adânc mulțumit, arătându-mi toate aceste obiecte, pe care el le atinsese întâia oară după îndelungile veacuri.

Am avut și eu în mână și rămășițele de vâl, și inelele domnești, și nasturii de argint — o, dar mai ales, acea cataramă, aceea enormă pafta de aur masiv, în două părți încopcite, înfățișând două turnulețe medievale, în unul stând un cavaler, iar în celălalt o domniță, întinzându-și mâinile unul altuia. O piesă de aur curat, în greutate de peste 350 grame, lucrată cu o finețe și cu o grijă care nu lăsa nimic de dorit. Se cunoștea o mână de maestru la cel care o făcuse, cum și un gust ales la cel care o purtase.

A fost, pe urmă, un adevărat pelerinaj prin fața obiectelor expuse de Drăghiceanu în chiar cuprinsul bisericii, — și toți țineau ca măcar pe enorma pafta de aur să pună mâna, ca și cum ar fi luat atingere astfel cu însuși voievodul, cu însuși trecutul nostru. Cine și cum era voievodul descoperit, rămânea ca zilele ce urmau să aducă lămurirea. Oricum, voievodul, fie ce nume va fi avut, fie ce „conjuncturi” istorice aveau să se facă în jurul lui, un lucru era cert: era un voievod român, îngropat într-o biserică străbună, ridicată de el. Cavalerul de pe pilastru, era una — cel de sub lespeadă era ctitorul bisericii în care, pe urmă, i s-au odihnit oasele. Ca apoi, să iasă din nou la lumina soarelui în anul 1920 de la Hristos, ca să grăiasă urmașilor despre adevărul dăinuirii noastre pe pământul nostru.

(Continuare în p. 40)

ARHIVELE MILITARE ROMÂNE

IN RĂZBOI

Locotenent-colonel ALEXANDRU OȘCA

Ciudată apropierea de termeni din titlul de mai sus, dar pe cât de ciudată pe atât de dramatică realitatea istorică la care face trimitere. În acest perimetru, ce-i drept, pot fi enumerate și alte apropieri stranie de termeni: război-muzeu, război-bibliotecă etc. Dar în timp ce în aceste din urmă cazuri muzeul sau biblioteca sunt victime oarecum involuntare ale războiului, arhivele au fost considerate un obiectiv important. Pentru timpurile mai îndepărtate faptul era mai mult subînțeles, dar începând cu epoca modernă și îndeosebi în timpul celor două conflagrații mondiale, interesul față de arhive a fost instituționalizat prin crearea unor organisme special pregătite în acest domeniu.

Interesul față de arhive nu poate fi înțeles decât în subtextul unor politici anume. Deși are multiple forme de manifestare, acest interes capătă semnificații cu totul aparte atunci când el este manifestat de un agresor ce se identifică cu o putere ce nutrește tendințe imperialiste materializate prin rapiri teritoriale. Dintr-o experiență proprie românilor, numeroase piese arhivistice din fondul nostru național se află și azi peste hotare. Ne referim la două din cazurile tipice: bogate fonduri arhivistice românești și alte valori ale patrimoniului cultural național se află în centre din Federația Rusă sau Austria. Aceste state sunt succesoarele unor mari puteri care de-a lungul istoriei au exercitat o activă politică de expansiuni teritoriale asupra spațiului românesc. Cum bine se știe, pentru o colectivitate umană, arhiva reprezintă actul ei de identitate politico-istorică, conținând dovezile fundamentale ale existenței sale istorice. Lipsind-o de aceste argumente, o poți ataca în drepturile sale, o poți dezintegra ca existență unitară, o poți scoate din sistemul relațiilor sale firești cu alte colectivități umane, silind-o să accepte alte orizonturi de existență politico-statală. Orice ocupație străină în Principatele române a fost precedată de o intensă campanie propagandistică de anonimizare a spațiului lor istoric, tocmai pentru a-l scoate de sub incidența dreptului istoric.

Campaniile de anonimizare a unor entități politico-istorice au îmbrăcat de-a lungul vre-

mii și alte forme de manifestare, între care și aceea de uzurpare a unor patrimoniilor culturale naționale, și acest fenomen s-a produs nu numai în timp de război, ci și în epoci pașnice. Întotdeauna cel mare și puternic a vizat, și în multe cazuri și-a însușit, valorile culturale ale celui slab și invins. Orice armată crotopitoare avea în spatele său indivizi sau grupuri special pregătite pentru astfel de misiuni.

Revenind la arhive, observăm faptul că niciodată ele n-au avut atât de suferit ca în anii celei de-a doua conflagrații mondiale, fie suportând distrugerile propriu-zise provocate de război, fie constituind obiect de pradă pentru armatele inamice. Ambele tabere angajate în luptă au dovedit același interes pentru arhivele adversarului, deși tratamentul oferit acestora a fost diferit de la o tabără la alta, de la o armată la alta. Nu putem să nu amintim în acest context jafurile și furturile de proporții înfăptuite de naști în arhivele, muzeele și bibliotecile din țările crotopite, iar în partea finală a conflagrației, amplele campanii de „ștergere a urmelor”, în timpul cărora au fost lichidate multe din documentele compromițătoare.

Tropele aliaților occidentali au reușit să captureze o mare cantitate de documente utilizate ulterior ca material al acuzării în timpul Procesului de la Nürnberg, dar au preluat și alte fonduri de arhivă. Tot atât de adevărat este însă și faptul că, ulterior, aceste arhive au fost restituite statului căruia aparțineau. Numai Germania a primit înapoi de la Statele Unite ale Americii peste 7 000 000 documente.

În virtutea acestor practici generale, arhivele românești au avut soarta lor, nu numai dramatică, dar și particulară. Particularitatea e dată de faptul că cel care le-a capturat a omis restituirea lor. Multe din fondurile intrate în posesia autorităților sovietice se află și azi în afara țării. Evoluțiile din ultimii ani hrănesc însă speranța că într-un viitor mai apropiat sau mai îndepărtat ele se vor întoarce în țară și vor fi puse la dispoziția cercetătorilor.

Arhivele militare române — care în acest an împlinesc 75 ani, de când și-au constituit propriul organism de conducere — au beneficiat de câteva condiții favorizante ce le-au permis să păstreze un patrimoniu cultural-istoric și științific foarte valoros și cu relevanță, atât pentru studiul fenomenului militar românesc, cât și a celui din întregul spațiu balcanic și sud-est european.

Importanții creatori de fonduri — de la esaloanele superioare, precum cabinetul ministrului, direcțiile și secțiile din Statul Major General, subsecretariile sau statele majore ale aerului și marinei, până la marile unități operative și operative-tactice sau chiar unitățile și formațiunile independente — au acumulat în arhivele proprii o cantitate impresionantă de informații și date utile oricărui cercetător, dat fiind că în timpul celor două războaie mondiale și în perioada interbelică, România și armata sa au avut un rol bine definit în acest spațiu al Europei. Din această perspectivă este de înțeles și apare justificat interesul în creștere al cercetătorilor români și străini pentru studiul în arhivele românești; este evident că, aproape independent de problematică, orice istoric preocupat de analiza fenomenelor militare petrecute în acest spațiu geografic, nu poate încheia demersul său științific până când nu consultă sursele românești. Menținerea permanentă a arhivelor militare în subordinea nemijlocită a Statului Major General — chiar și în perioada regimului comunist — a permis evitarea risipirii și distrugerii unei bune părți a fondurilor arhivistice militare.

Asemenea altor structuri ale statului și ale armatei, arhivele, militare au trecut în timpul celui de al doilea război mondial, îndeosebi în 1944, prin cele mai mari greutăți din întreaga lor existență.

În 1944, anticipând intensificarea loviturilor aeriene asupra teritoriului național, la

12 ianuarie, Marele Stat Major a ordonat tuturor comandamentelor, corpurilor de armată și serviciilor armatei să ia măsuri de dispersare și punere în siguranță a arhivelor istorice proprii în zone din apropierea garnizoanei de reședință sau pentru evacuarea lor la distanțe mai mari, în funcție de situație. Era stabilit ca documentele ce constituiau arhiva istorică să fie predate la depozitele special constituite în acest scop, câte unul pentru fiecare din cele 7 comandamente teritoriale și dislocate la Craiova, Sisești-Mehedinți, Păușești-Vâlcea, Drăgășani-Vâlcea, Drasov-Alba, Timișoara. La rândul lor, cele 7 corpuri de armată și-au redislocat depozitele de arhivă istorică la Balș, Sisești, Vlădești-Vâlcea, Drăgășani, Filași, Sebeș-Alba, iar Corpul de cavalerie la Turbura-Gorj și Corpul grănicerilor la Băbeni-Vâlcea. Arhiva Statului Major al Aerului a fost dislocată la Răcari-Dolj, a Comandamentului etapelor de est la Târgu Jiu, a Corpului de munte la Sinaia, a Comandamentului Militar al Capitalei la Fortul Jilava, iar arhiva Serviciului istoric al Marelui Stat Major la Vâlcea, în timp ce arhiva Inspectoratului General al Jandarmeriei era dislocată la Andrești-Gorj. Diviziile 3, 4, 18 și 19 infanterie, Diviziile 2 și 3 munte, 1, 6, 8 și 9 cavalerie și Divizia blindată își dislocau la rândul lor depozite de arhivă istorică la vest de Olt.

Unele comandamente au fost surprinse în executarea acestui ordin de începerea bombardamentelor aliate asupra teritoriului românesc (4 aprilie 1944). Chiar dacă obiectivele raidurilor aeriene aliate nu vizau în principal spațiul de la vest de Olt, unde se aflau concentrate majoritatea depozitelor de arhivă (unele se aflau în deplasare), totuși acestea au fost lovite de aviația aliată și li s-au produs pagube importante. Astfel, Regimentul 13 dorobanți și-a pierdut întreaga arhivă în urma bombardamentului din 4 aprilie

asupra Gării București Triaj, arhiva Diviziei 10 infanterie a fost distrusă și ea în timpul deplasării spre locul de dislocare, iar parte din arhiva Corpului 1 armată a ars în timpul bombardamentelor aeriene executate în noaptea de 15/16 aprilie 1944 asupra orașului Turnu Severin. Serviciul istoric al Marelui Stat Major a pierdut, la rândul său, două vagoane încărcate cu 263 lăzi, conținând material arhivistic și 5 030 hărți, surprinse de același bombardament asupra orașului Turnu Severin. Dintr-un raport al Serviciului istoric către șeful Marelui Stat Major rezultă că în urma acestui bombardament au fost distruse 18 405 dosare de arhivă constituită de diferitele esaloane ale armatei în perioada 1921-1939 și predate arhivelor centrale pentru păstrare definitivă sau temporară. Aceasta este cea mai importantă pierdere suferită de arhivele militare în toată perioada războiului, până la 23 august 1944, deși, în timp, arhiva pierdută a fost reconstituită în mare parte.

Periода cea mai grea pe care a trebuit să o suporte arhivele militare române a început însă cu luna septembrie 1944, atunci când organele militare sovietice au solicitat insistent, imperativ și metodic să le fie predate cantități importante de documente de cea mai mare importanță, multe dintre ele imposibil de reconstituit, extrem de necesare și de solicitate astăzi de către cercetătorii interesați de cunoașterea evenimentelor din timpul campaniei din Est și a celor petrecute la 23 august 1944.

Astfel, la 3 septembrie 1944, primul ministru, generalul Constantin Sănătescu, a ordonat ca „toată arhiva Cabinetului militar de pe lângă Președinție să fie predată Marelui Stat Major”, cu intenția de a fi protejată față de sovietici. Pe această bază, în după-amiaza aceleiași zile a început operațiunea de preluare, concomitent, fiecare birou din fostul Cabinet pre-

dând documentația unei secții a Marelui Stat Major. Dar măsura s-a dovedit doar în parte salvatoare, întrucât, după alte 16 zile, la 19 septembrie 1944, generalul sovietic Fedenko, a cerut, prin Secția 7 a Marelui Stat Major, să i se pună imediat la dispoziție arhiva marelui Ion Antonescu și a cabinetului militar al acestuia; totodată, el cerea să i se predea urgent toate documentele capturate de trupele române de la germani și unguri. Aprobarea pentru predarea documentelor capturate de la germani și unguri a fost dată de către șeful Marelui Stat Major, generalul Gheorghe Mihail, iar punerea la dispoziție a arhivei marelui Ion Antonescu a fost hotărâtă de primul ministru, care a decis: „Arhiva militară de la Cabinet să se pună la dispoziția generalului sovietic la sediul M.St.M.; arhiva civilă să fie pusă la dispoziția acestuia la sediul Președintelui Consiliului de Miniștri”.

Nemulțumit de cooperarea ofițerilor români, generalul Fedenko a revenit imperativ pe data de 21 septembrie 1944, când a cerut urgent următoarele: „a) să i se predea toate opisurile întregii arhive a Cabinetului militar; b) să i se predea astăzi (21.XI) până la orele 20.00 lăzile cu toată arhiva secretă privitoare la relațiile cu germanii”.

În rezoluția pe nota înaintată de Secția 7 a M.St.M., generalul Sănătescu a decis: „Se aprobă a se da arhiva secretă și opisurile”. După numai o zi, generalul Fedenko a revenit, cerând „să i se predea și restul arhivei cabinetului militar al Conducătorului Statului, până la 25.XI. 1944”, solicitare aprobată de către generalul Gh. Mihail.

Procesele-verbale întocmite în vederea predării arhivei sunt singurele documente care ne orientează în legătură cu importanța deosebită a pieselor preluate din arhiva Cabinetului militar al Conducătorului Statului. Aceste materiale interesează în cel mai înalt grad pe oricare cercetător, de aceea vom reda cu titlu de exemplu doar câteva

dintre ele. Astfel, în arhivă se aflau toate documentele întocmite de mareșal cu ocazia întâlnirilor sale cu Hitler și alte personalități militare și civile germane și italiene. Altele prezentau sintetic efortul militar al României în războiul contra U.R.S.S. în diferite momente, ultimul document fiind întocmit la 1 august 1944; în general, ele conțineau date privind pierderile în efective și materiale, efortul economic etc., precum și nevoile de înzestrare ale armatei române, materialele comandate de partea română și nelivate de germani, aspecte ale relațiilor comerciale dintre România și Germania, precum și dările de seamă întocmite după fiecare întâlnire dintre mareșalul Antonescu și cancelarul Hitler.

O altă parte a arhivei conținea informații asupra situației frontului, cu o dezvoltare mai importantă la 15 septembrie 1942 și o amplă documentare a mareșalului la acea dată, în perspectiva preluării de către acesta a comenzii grupului de armate ce urma să se constituie după cucerirea Stalingradului. Cum se știe, pe această temă sunt multe discuții și credem că lucrurile se vor lămurii deplin numai când vor fi studiate aceste documente.

Extrem de interesante sunt și evaluările existente în arhiva predată a fostului Cabinet militar, este vorba despre cele întocmite după doi ani, doi ani și jumătate sau trei ani de guvernare, totul privit comparativ cu cei 20 de ani anteriori guvernării antonesciene, precum și comparațiile între campaniile militare din 1941-1942 și acelea din 1916-1918. În aceeași arhivă se găseau și scrisorile de răspuns adresate de mareșal liderilor politici Maniu, Brătianu și Horia Sima, împreună cu documentele care au stat la baza întocmirii acestor scrisori de răspuns.

Așa cum rezultă din procesul-verbal de predare a documentelor din arhiva Cabinetului militar, ni se pare greu de susținut aserțiunea avansată de unii cercetători cum

că mareșalul Antonescu ar fi fost indus în eroare în legătură cu mișcările de efective pe care Marele Stat Major le-ar fi operat fără știrea sa; spre pildă, la întâlnirile cu feldmareșalul Manstein din octombrie 1942, dar în mod frecvent la toate conferințele cu responsabili germani, s-a procedat la comparații până la detaliu între efectivele și forța diviziilor românești și a celor germane, și aceasta s-a făcut în prezența unor comandanți, inclusiv de la nivel de divizie, ceea ce exclude teza necunoașterii de către Antonescu a situației proprii sale armate.

Deși cabinetul era militar, în arhiva sa se depozitaseră importante informații din domeniul economic, îndeosebi pentru produsele strategice (petrol, grâu, produse alimentare, resurse financiare, experimentări de tehnică nouă etc.). Tot în această arhivă se aflau documente importante referitoare la rebeliunea legionară din 21-23 ianuarie 1941, precum și în legătură cu sistemul de pază al Conducătorului Statului, care ar putea oferi răspunsuri la multe întrebări legate de arestarea sa la 23 august 1944.

Mare importanță prezintă documentele arhivei Biroului 2, deși o mare parte a lor fuseseră distruse în urma bombardamentelor efectuate de germani asupra Capitalei în ziua de 24 august 1944. În această arhivă fuseseră centralizate informații secrete privitoare la funcționarea și siguranța statului român. Opisul acestor documente relevă interesul și atenția acordată de conducerea statului român potențialului și politicii externe a vecinilor săi de la apus și de la sud, ca și acțiunile oamenilor politici români, indiferent de orientarea lor ideologică. Tot aici se aflau stenogramele convorbirilor cu Manfred von Killinger până în apropierea zilei de 23 august 1944, precum și corespondența prin cifru.

Suntem, de asemenea, conștienți de interesul pe

care l-ar prezenta pentru ceretătorii dosarului întocmit de Biroul 5 al cabinetului militar în care erau stabilite detaliile unei eventuale evacuări a Președinției Consiliului de Miniștri, a Consiliului de patronaj și a Ministerului afacerilor interne la Baile Herculane. În mod sigur, în cele 149 file ale acestui dosar se făceau referiri la momentul și motivația acestei operațiuni de evacuare.

Adjutantura Cabinetului militar a predat 6 lăzi cu arhivă, alte 4 reprezentând arhiva Secretariatului particular al Conducătorului, precum și alte 3 lăzi cu arhivă secretă personală. În aceste lăzi se găseau cuvântările marelui Antonescu, studii, lucrări și articole publicate, aprecieri asupra sa din partea unor generali, documentele procesului Manoilescu, corespondență cu diverși lideri politici (Ioan Șan Georgiu, generalii Petrovici și Ghika), precum și dosarul personal (inclusiv acuzațiile de bigamie). Și tot aici se aflau și documentele pregătite pentru mareșal, care intenționa să-și scrie memoriile. Între altele, aici se aflau memoriile și documentele folosite pentru redactarea lucrărilor *Pe marginea prăpastiei*, *Adversitățile regimului mareșalului Antonescu* și *Biografia domnului mareșal Antonescu*.

Concomitent, interesul sovieticilor a depășit sfera arhivelor militare, extinzându-se și asupra fondurilor create de alte instituții. Un indiciu în această privință îl avem la 4 octombrie 1944, când același general Fedenko invocă, chipurile, o discuție cu mareșalul Antonescu (arestat) care, prezentându-i-se documentele deja preluate de sovietici, acesta ar fi susținut că mai sunt și alte documente, nepredate. Este evident faptul că s-a încercat o strângere, pentru a fi obținute și alte fonduri eventual ascunse de români. Fedenko solicita însă ca armata să predea și arhive aparținând altor instituții și ministere. Generalul Gh. Mihail, vădit contrariat, a

pus această rezoluție fermă: „M.St.M. nu se amestecă în arhivele de la celelalte autorități. Generalul Fedenko să intervină el la acele autorități unde are trebuință. Nu se dă nici un original, numai copii”. În ciuda acestei dispoziții, documentele au fost preluate în original, cu excepția scrisorilor dintre Antonescu și Hitler sau alți înalți demnitari germani.

Dosarele puse la dispoziție spre consultare reprezentantului sovietic s-au întors, pentru un timp, cu multe documente sustrate. La începutul anului următor — de fapt chiar și mai târziu, în 1947 —, în numele Comisiei Aliate de Control, ofițeri sovietici au continuat să solicite și să preia documente importante din arhivele militare care se refereau la evenimentele petrecute pe frontul de Est, inclusiv momentul de la 23 august. În acest fel au fost preluate documente păstrate la Serviciul istoric al Cabinetului militar, jurnalele de operații ale armatelor corpurilor de armată, diviziilor și ale altor unități.

În anii din urmă au fost făcute eforturi importante pentru completarea fondurilor arhivei militare, atât de afectate în anii celui de al doilea război mondial și în perioada următoare. Sunt promisiuni din partea forurilor de resort din Federația Rusă și mai ales, speranțe din partea noastră că se va reuși, până la urmă, retrocedarea fondurilor de arhivă militară românească preluate de autoritățile militare sovietice, spre a putea fi puse în țară la dispoziția celor interesați. ■

NICOLAE IORGA: AMINTIRI NECUNOSCUTE

(Urmare din p. 36)

Se înțelege lesne că erau și sentimentele lui Iorga în fața acestor oseminte. Veneau să-i confirme părerile, veneau să dea carne scheletului, lui de visuri, de revizuirii ale trecutului, — veneau să-i dea dreptate în încheierile pe care încă mai înainte le făcuse cu privire la acel îndelung și întunecat „ev mediu românesc” de peste un mileniu.

De data aceasta, vorbirea lui căpăta și o hieratică postură, ca de profet, mândră și sfidătoare, vehementă și cutropitoare, întrucât nu era pentru sine, ci pentru neam, pentru acea ființă de duh, lanț de continuitate, durată, înfățișată și înfățișătoare, „ei, da, vezi bine, neamul acesta, al nostru, cu fantomele cele de demult, și cu noi, fantele de mâine pentru şirurile de urmaşi, neguri luminoase pentru alte neguri luminoase din viitor, legendă adevărată, adevăr legendar, neamul...”

Acele două zile de la Curtea de Argeș rămân vii în amintirea mea, ca zile de lumină, de bucurie, de frumusețe, toate bune și dezinteresate, desprinde din hleul cotidian al vremii, temelie pentru ani, pavăză, alături de altele, împotriva venitului îndoilelor și-a tristeților vieții. În mijlocul lor stă chipul de inspirat profet al Neamului, Iorga, „înfașătorul”, cel atât de deplin și atât de dăruit de Dumnezeu, al însuși acestui Neam. ■

STIMAȚI CITITORI

De la punctul de difuzare de la sediul redacției noastre, str. Ministerului, nr. 2, parter, Sectorul 1, București, puteți procura:

• exemplare din Magazin istoric: 2, 4-8, 11-12/1991; 1-6, 9-10, 12/1992; 1, 3-7, 9-12/1993, 1-5, 7-9/1994.

De asemenea, la sediul redacției noastre puteți contracta abonamente, la Magazin istoric pentru anul 1995 numai cu ridicarea exemplarelor de la sediul redacției.

1906. ȘALOM ALEHEM:

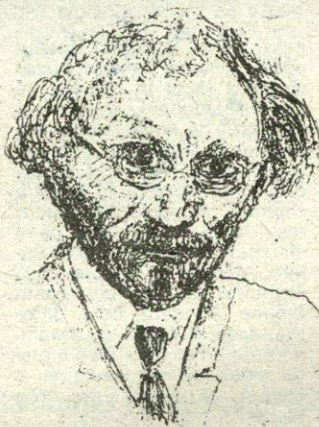
„N-am plecat din România cu mâna goală...”

MARIUS MIRCU

Marele scriitor Șalom Alehem (pseudonimul lui Șalom Nahumovici Rabinovici, 1859-1916), cel mai popular și mai citit autor evreu, s-a născut și a trăit mulți ani în Rusia. În cărțile sale, Băiatul Moti, Halal de mine! Sunt orfan!, Tevie lăptarul, ș.a., descrie cu amar umor viața evreilor din târgușoarele rusești din a doua jumătate a veacului trecut. Opera sa a fost tradusă și răspândită în România începând cu 1906.

Primul traducător în limba română a fost dr. Matei Rusu-Roussou (m. Kișinef) care în iunie 1906 a publicat, nu într-o revistă evreiască ci în *Revista Ideei* a popularului socialist și publicist Panait Mușoiu, schița *Șlim-Șlim mazai* (s-a căznit o săptămână, dar nu i-a găsit titlului un corespondent cât de cât în românește); iar mai târziu a publicat *Tramvaiul de la Berdicev*.

Tot în 1906, Iosef Marcus-Ami a publicat la Moinești, în broșură, *Ispășitoarele sau greva păsărilor*. În 1912 a apărut, în editura revistei *Zionul*, o broșură cu două povestiri: *Esther, o istorioară de Purim* și *Pesah în sat*, traduse de M.B. (probabil M. Botoșăneanu). Prima revistă evreiască unde s-au publicat traduceri din Șalom Alehem a fost *Cultura* (1911); erau făcute de redactorul valoroasei reviste Horia Carp, care, la aduna, în 1920, în volumul *Mi-e dor de-acasă*. De-atunci, nimeni nu mai poate ține socoteala traducerilor în românește publicate în cărți, broșuri și mai ales în ziare, în gazete, în reviste, almanahuri evreiești și neevreiești. Poate că nici un alt scriitor din lume — evreu, neevreu — n-a fost tradus în românește atât de mult și copios ca Șalom Alehem.

Primele povestiri ale sale publicate în volum de o editură românească alcătuiesc volumul *Stația Baranovici* (1921, Iași, *Viața românească*) în traducerea lui C. Săteanu. Acest harnic gazetar va publica în total cinci culegeri de schițe și nuvele de Șalom Alehem. Năzuise să-l traducă în întregime, dar se pare că mai lesne i-a fost lui Șalom Alehem să-și scrie lucrările, decât să fie tradus.

Cea mai bogată și mai bună traducere din Șalom Alehem a fost realizată de I. Ludo, despre care într-adevăr se poate spune că l-a pus pe

autor să ne povestească în românește! Ludo a publicat încă înainte de al doilea război mondial traduceri a numeroase povestiri, romane și piese de Șalom Alehem, în ziare și, în reviste evreiești precum și în volume. După 23 august 1944, editurile de stat au tipărit, în traducerea lui I. Ludo și a altora, mai multe volume de *Opere alese* din Șalom Alehem. Mulți au tradus în România din Șalom Alehem și fiecare are meritele sale; dar Ludo l-a recreat ca nimeni altul.

Ca și C. Săteanu, și Ludo își propusese să-l traducă în întregime; însă cele două sute de volume și de broșuri publicate în idiș de Șalom Alehem nu pot fi cuprinse într-o singură viață de traducător!

Dar Șalom Alehem a... pătruns în România tot în 1906 și ca persoană fizică, nu numai prin scrierile sale. Cum s-a întâmplat? Ce eouri avem despre vizita sa în România?

Șalom Alehem se afla în plin apogeu, ca scriitor, când a luat hotărârea să părăsească țara natală, Rusia. Era după pogromul din Kiev, unde locuia, în octombrie 1905, și care i-a distrus și puținul pe care îl avea. El, familia, au trăit momente de

Şalom Alehem (stânga) şi I.L. Peretz, doi uriaşi ai literaturii idiş, traduşi şi în româneşte; în p. 41: autorul lui Tevie îăptarul

groază. Bolnav, sărac, se gândea să se mute în America. Însă n-avea bani. A socotit că cititorii săi, pe parcurs, îl vor ajuta. Se baza la început pe sprijinul doctorului Sotec-Leteanu de la Braïla care, pe lângă medicină, mai avea o pasiune: literatura idiş. Acesta socotea că ar fi accesibil idişul unui cerc mult mai larg decât ar fi scris cu caractere latine. A purtat chiar o corespondenţă cu Şalom Alehem, în această privinţă (scritorul nu era de acord). Într-una din scrisori, Şalom Alehem arăta doctorului că, printre alte păcate, suferă de tuberculoză laringiană şi că medicii îl sfătuiesc să, stea o vreme în ţinuturi mai calde: de pildă la Capri. Dar de unde bani? Răspunsul dr. Sotec-Leteanu: „Vino în România. O să-ţi aranjăm nişte şezători şi o să aduni ceva bani”.

I. Ludo, în broşura lui *Despre evreii iluștri* – Şalom Alehem (editura Despre, Bucureşti, 1945) arată că scriitorul, în drum spre America, s-a oprit o seară la Iaşi.

În realitate, după cum o atestă mărturiile vremii, marile scriitori a stat în România cel puţin o săptămână.

Părăsind Rusia, prima ţară în care s-a oprit Şalom Ale-

hem a fost România. Întâiul popas, venind dinspre Bucovina, l-a făcut în oraşul de graniţă Ungheni. Povesteşte scriitorul de limbă idiş lankel lakir într-un articol publicat în *Sovietişe Heimland* şi tradus în româneşte în *Revista Culturii Mozaic* din Bucureşti, la 26 martie 1967, că la sfârşitul lui martie 1906 Şalom Alehem a tras în casa muncitorului agricol Haim Şloime Grinberg, care, datorită acestui fapt, va deveni, împreună cu soţia sa, Feighe (el, uriaş, ea minusculă, el — elefant, ea — pisicuţă) erou literar.

Următoarea oprire în România a fost la Iaşi. Spicuesc din gazeta *Egalitatea* din Bucureşti, de la 14 aprilie 1906: „Societăţile sioniste, în urma iniţiativei domniilor dr. Karpel Lippe şi rabin dr. J. Niemirower, l-au invitat la Iaşi pe Şalom Alehem din Kiev, care călătorea spre America. Celebru scriitor jargonist a citit în trei seri consecutive — 8-10 aprilie — din delicioasele sale bucăţi, atât de bogate în humor şi satiră”.

Cele trei recitaluri s-au bucurat de o numeroasă asistenţă şi de un excepţional succes. Primele două, la Toynbee-Hal, în sala Binder, când a fost prezentat de cei

doi iniţiatori arătaţi. „Cu inimitabila sa intonaţie guturală Şalom Alehem a citit mai multe din povestirile sale, pline de umor şi de duioşie, de pildă *Der Fetâr Pine un di Mime Pine*, episod tragi-comic din vremea războiului ruso-japonez, tocmai încheiat”. Al treilea recital l-a susţinut la Clubul socialist, fiind prezentat muncitorilor de către dr. Leon Ghelerter. I s-a oferit apoi o agapă copioasă (dar el a tratat-o cu modestie) într-o cârciumă pitorească din Târgu Cucului unde, în faţa paharelor, scriitorul a recitat povestirea sa *Di arba coisies* (Cele patru păhăruţe). În această împrejurare, fiind întrebat de un asimilist de ce scrie în idiş, şi de un sionist de ce nu scrie în ebraică, Şalom Alehem le-a răspuns, zâmbind: „— Ce să fac, dacă evreii mei din Casrilifca — de altfel ca şi evreii voştri din Târgu Cucului — nu vorbesc nici ebraica şi nici ruseşte ori româneşte!”

Egalitatea — comoară de presă — consemnează că următoarea etapă a scriitorului a fost la Piatra Neamţ, unde marţi 12 aprilie a avut loc o şezătoare literară la care Şalom Alehem a citit „câteva schiţe spirituale de o frumuseţe extraordinară”. S-a dat apoi un banchet îmbelşugat, aproape în indiferenţa scriitorului, în localul Casei Sioniste.

In seara zilei de sâmbătă 14 aprilie — scrie *Egalitatea* din 21 aprilie 1906 — societatea sionistă „Kadimah” din Galaţi „a avut un deplin succes cu recităriile cunoscutului conferenţiar umorist d-l S. Rabinovici (Şalom Alehem). Autorul a citit câteva lucrări ale sale, în faţa unui public numeros şi ales. Aplauzele au curs întruna”. În seara următoare, tot la Galaţi, a citit în sala teatrului Papadopol, fiind prezentat de cunoscutul sionist dl. Samuel Pineles.

Luni 16 aprilie, la orele 12.30, d. Şalom Alehem a părăsit Galaţiul, plecând la Braïla. A fost condus de d-nii

Samuel Pineles, I. Schönberg și de întreaga obște evreiască. Societatea „Kadi-mah” i-a oferit, la urcarea în tren, spre amintire, un admirabil baston cu mâner de argint, pe care fusese gravată o frumoasă inscripție omagială.

Amănunte cu privire la vizita la Brăila, la 17 aprilie 1906, ne oferă și fiul dr. Sotec-Leteanu, Alexandru, care în articolul *L-am cunoscut pe Șalom Alehem*, apărut în *Revista Culturii Mozaic* din 15 aprilie 1977, arată că tatăl său vânduse trei sute de bilete de intrare, cerând fiecăruia cumpărător câte o monedă de 5 lei, mare, de argint. A pus monedele într-o pungă de pânză groasă, țărănească, a legat-o la gură și i-a așezat-o, în palmă lui Șalom Alehem („Un om cu plete blonde și cu ochelari”), în timpul ospățului de gală, în aclamațiile asistenței distinse. 1 500 lei era o sumă importantă pe acea vreme.

— Acuma ai cu ce te duce să stai o vreme la Capri!”

Ospățul de la Brăila s-a desfășurat acasă la dr. So-

tec-Leteanu, pe bulevardul Cuza numărul 139, în cabinetul de consultații, în odăile alăturate și în curte. Sărbătoritul, uluit în fața belșugului, a fost elogiat de dr. Nestoreanu, președintele societății B'nai Brith din Brăila. După tot acest tâmbălău, în aceeași seară a avut loc recitalul, la cafeneaua „Splendid”, cea mai mare și mai selectă sală din oraș. Sionistul H. Rosenbaum l-a prezentat publicului.

Succesul lecturilor sale se datora, în primul rând, textelor; dar și felului cum autorul le interpreta. „Era un lector genial” declara un martor.

A fost atunci Șalom Alehem și la București? Nu știu. Încă nu știu, mai cercetez. Ceea ce știu, este că n-a dat și acolo măcar un recital. De ce? Nu știu. Poate că a fost și la București, am putea presupune, întrucât în romanul *Stele rătăcitoare* o secvență de câteva pagini se petrece „în frumosul București”, pe una din cele mai frumoase străzi, cu numele de Podul Mogoșoaiei, la vestitul hotel *Dacia*, vestit pentru că în tim-

pul războiului ruso-turc locuise acolo celebrul Osman-Pașa. Și mai era renumit și pentru faimosul lui cafe-șantan-variety unde cunoscuta cântăreață română Marinescu-Milanesu cânta popularele ei române...”

Șalom Alehem a plecat încântat din România, constatând entuziasmul maselor evreiești; nu la fel de încântat a fost de ospetele ce i s-au oferit, și la care a fost doar... spectator. Despre aceasta i-a scris doctorului Sotec-Leteanu: „Mulțimea asta de înțelepte, calme și sătule vite, care știu să mănânce bine — ptiu! — adică să se îndoaie, să joace poker etc.”. I s-a explicat că numai în felul acesta — la ospete — „lumea bună”, amestită, își deschide punga!

Scriitorul se va destăinui unui prieten: „Este adevărat că n-am plecat din România cu mâna goală; dar dacă în loc de banchete mi s-ar fi incredințat mie costul lor, nu mai aveam nici o grijă până la sfârșitul vieții”. ■

IMPORTANT

Începând cu 1 Ianuarie 1995, prețul unui exemplar Magazin istoric este

- la abonament — 450 lei (trei luni — 1350 lei)
- la vânzare liberă — 650 lei (trei luni — 1950 lei)

ABONÂNDU-VĂ PE TRIMESTRUL I din 1995 vă asigurăm:

- O economie de 600 lei.
- Primirea promptă și sigură, lună de lună, a îndrăgitei dvs. cărți de istorie.
- Posibilitatea de a vă procura revista la un preț cu mult mai mic decât la vânzarea liberă.
- Continuitatea colecției dvs. Magazin istoric.

ABONÂNDU-VĂ ASTĂZI — CÂȘTIGAȚI MÂINE!

CEL MAI SECRET

NUME DIN NKVD

PAVEL A. SUDOPLATOV

„Este capitolul din istoria NKVD care nu a fost vreodată rescris în mod oficial. S-au publicat, între 1945 și 1992, 5 000 cărți și articole despre război; dar năcieri nu apare menționat numele meu sau al lui Eltingon”.

Iată deci că Sudoplatov, acest individ rece, echilibrat, pe care nici un fel de grozăvie nu pare să îl miște, care povestește despre moartea unor oameni pe același ton pe care ar descrie o excursie la țară, încearcă și regrete. Cuvintele de mai sus se referă la perioada celui de al doilea război mondial, când Sudoplatov a jucat un rol important în efortul de culegere a informațiilor despre mașina de război germană, în cel de anihilare a tentativelor similare ale inamicului și în organizarea luptelor de partizani. Vom prezenta în continuare — într-o recenzie amplă — mărturiile din capitolul ce se referă la acele momente. Le considerăm ilustrative și pentru forța de penetrație a spionajului sovietic, pentru abilitatea cu care sovieticii au știut să-și dezinformeze, manipuleze chiar, adversarii. Dar ni s-au părut semnificative și pentru modul aberant în care funcționa, și la acest capitol, sistemul sovietic. Cum cititorul va constata cu ușurință, în proporție uriașă membrii serviciilor secrete sovietice din acea vreme au sfârșit fie executați ca trădători, fie în pușcăriile sovietice.

Hitleriștii pierdeau războiul pe măsură ce înaintau spre Moscova

În 21 iunie 1941 am rămas la birou toată noaptea, deși convenisem cu Emma să mergem la dăcea noastră. Fi-tin trebuia să se întâlnească cu ambasadorul iugoslav, Gavrilovici, așa că am rămas eu de serviciu. Regula cerea să stai la birou până când secretarul comisarului poporului te informa că șeful ți-a permis să pleci acasă. Șefii de departamente plecau, de obicei, la ora 20.00, mergeau acasă sau la locuințele conspirative pentru a contacta informatorii și apoi se întorceau la birou, la ora 22.00 sau 23.00, pentru a înregistra și închide în șefuri notele informative culese. Sămbetele nimeni nu mai revenea după ora 20.00.

De data aceasta, nu am primit de la secretarii lui Merkulov sau Beria aprobare să plec, așa că am sunat-o pe Emma să-i spun că voi întâr-

zia. Am răsfoit documentele, dar după ora 18.00 nu sosiseră vesti. Doar comandantul șef al grănicerilor, Maslennikov, a telefonat. A fost dezamăgit când i-am spus că brigada cu destinație specială nu putea deveni operațională înainte de zece zile.

Știam că Beria și Merkulov nu se aflau în clădire, dar puteau apărea în orice moment. Fuseseră chemați la stăpân. Așteptam în birou, nerăbdător să pot pleca, fără să am presimțirea nenorocirii. Simteam pericolul unei provocări, al unei ciocniri, dar nu amloarea unei invazii de proporții cum a urmat. Aveam sentimentul că eram capabili să controlăm evenimentele.

La ora 3.00 noaptea, a sunat telefonul și Merkulov mi-a cerut să mă prezint imediat în biroul lui. L-am găsit acolo pe șefii principalelor

departamente Merkulov ne-a anunțat oficial că a izbucnit războiul, că trupele germane atacau pe toate fronturile. A ordonat ca întreg personalul să se prezinte de urgență la sediu. La 9.00, fiecare departament trebuia să propună măsuri pentru situația de război, care să fie puse în aplicare imediat. L-am telefonat Emmei și i-am trimis mașina. Fi-tin a ajuns în jurul orei 9.00. În sala de conferințe, am ținut o ședință cu întregul personal al Departamentului externe, anunțând izbucnirea războiului. Nu a fost nici un semn de panică, dar automat ordinele și comentariile tuturor ofițerilor au devenit mai aspre. Chiar și glumeții noștri obișnuiți — mai ales Eltingon — s-au abținut în acea primă și tragică duminică a războiului.

Cinismul lui Beria

Izbucnirea războiului mi-a schimbat complet statutul în cadrul NKVD. Am fost numit oficial, prin ordinul lui Beria, director al Administrației pentru operațiuni speciale din 5 iulie 1941, iar Eitingon a devenit locțiitorul meu. Fără nici o excepție, șeful fiecărui departament din componența NKVD era obligat să îmi furnizeze tot personalul și echipamentul de care aveam nevoie pentru a-mi îndeplini sarcinile. Operațiuni speciale au devenit principala unitate responsabilă pentru activitatea de culegere a informațiilor despre Germania și sateliții ei, organizarea războiului de partizani, implantarea rețelilor ilegale în teritoriile ocupate de germani, desfășurarea de operațiuni secrete în Uniunea Sovietică pentru înșelarea inamicului și lansarea zvonerilor false. Am trecut imediat la organizarea Brigăzii motorizate cu destinație specială, brațul nostru operațional. Pe baza unei hotărâri a Comitetului Central [al partidului comunist] și a Cominternului, toți imigranții politici din Uniunea Sovietică au fost mobilizați pentru serviciu activ în respectiva unitate. Aveam la dispoziție o forță de 20 000 bărbați și femei, între care 2 000 străini, germani, austrieci, spanioli, americani, chinezi, vietnamezi, polonezi, cehi, bulgari și români. Calitatea Brigăzii creștea și prin faptul că dispuneam de cei mai buni sportivi din Uniunea Sovietică. Ei au devenit coloana vertebrală a unităților de comando trimise pe front și în spatele liniilor inamicului.

În octombrie 1941, Administrația pentru operațiuni speciale a fost mărită și reorganizată în Departamentul II independent al NKVD, tot sub autoritatea directă a lui Beria. Eu am rămas și adjunct al Directoratului informații externe. În februarie 1942, Departamentul II s-a transformat în Directoratul IV independent pentru operațiuni speciale și războiul de

partizani al NKVD. Atunci am fost promovat de la gradul de maior I (echivalent cu cel de colonel, în armată), la cel de comisar al securității statului gradul III (echivalent cu cel de general-locotenent). Directoratul IV avea 16 secțiuni; două dintre ele supravegheau evoluția în Orientul Îndepărtat și China, restul având ca obiectiv Germania, Scandinavia, Ungaria, Cehoslovacia, Turcia și Orientul Mijlociu.

Când a izbucnit războiul, eram într-o nevoie disperată de personal calificat. Eu am sugerat ca un număr de 140 foști ofițeri de securitate și informații să fie eliberați din pușcărie, o cerere care mi-a dovedit cinismul și ușurința cu care Beria trata soarta oamenilor. El nu a adus în discuție nici o clipă vinovăția lor, motivul pentru care fuseseră arestați; a întrebat doar:

— Ești sigur că avem nevoie de ei?

— Da, sunt absolut sigur — i-am răspuns.

— Atunci ia legătura cu Kobulov ca să fie eliberați imediat și folosește-l.

Învățând din epurările anilor 1938-1939, nu am fost atât de naiv ca să semnez eu însumi documentele de reabilitare ale prietenilor mei eliberați din închisoare în 1941. Fusesem deja pătat prin apropierea de ei atunci când au fost arestați. De aceea, l-am rugat pe Fitin să semneze documentele necesare prin care și recăpătau drepturile. S-a dovedit o precauție salutară mai târziu, când am fost acuzat că mi-am eliberat prietenii care erau dușmani ai poporului.

La 26 iunie 1941 am fost numit și locțiitor al statului major al NKVD pentru combaterea parașutiștilor germani și a actelor de sabotaj. În anul următor, un detașament de elită de parașutiști a fost pus sub comanda mea, împreună cu o escadrilă de avioane de transport și bombardiere strategice.

În timpul războiului, am plasat 212 detașamente și unități de partizani în spatele liniilor inamicului, totalizând 7 316 oameni. Am mai trimis

și 3 500 agenți și sabotori civili. Detașamentele Directoratului IV și Brigada cu destinație specială au anihilat 137 000 ofițeri și soldați germani, au omorât 87 oficialități germane de rang înalt. Eu am fost responsabil pentru toate aceste operațiuni.

Stalin rămâne calm

În continuare, Sudoplatov evocă o serie de figuri binecunoscute sovieticilor și poate și celor ce au citit numeroasele traduceri din literatura sovietică apărute și la noi, în anii '50. Cum numele respective nu mai spun nimic cititorului de azi, am selectat câteva cazuri mai semnificative, cu implicații în evoluția celui de al doilea război mondial.

În timpul unei operațiuni, Medvedev și Nikolai Kuznețov au primit informația că Otto Skorzeny, cel însărcinat cu operațiuni speciale în cadrul SS — și ai cărui parașutiști l-au eliberat mai târziu pe Mussolini de la Gran Sasso — antrena un grup pentru a ataca Ambasada americană din Teheran. Acolo urma să aibă loc prima întâlnire la vârf sovieto-american-britanică, în 1943. Echipa de asasini a lui Skorzeny era pregătită în Ucraina, lângă Vinnița. Kuznețov, care se dădea drept locotenent-major în armata germană, a reușit să stabilească relații de prietenie cu un ofițer german de informații, Oster, aflat în căutare de personal cu experiență pentru combaterea partizanilor sovietici. El s-a oferit să-i plătească datoriile lui Kuznețov cu covoare iraniene, pe care urma să le aducă la Vinnița la reîntoarcerea dintr-o „călătorie de afaceri” la Teheran. Informația, transmisă de urgență la Moscova, coroborată cu altele fragmentare, ne-a ajutat să lichidăm echipa de asasini trimisă la Teheran.

Un alt episod interesant privește apărarea Moscovei, în 1941.

Când germanii s-au apropiat de marginea Moscovei,

în toamna anului 1941, Brigada cu destinație specială a primit sarcina să apere orașul vechi și Kremlinul. Trupele erau încartiruite peste drum de Kremlin, în Casa coloanelor. La ordinul expres al lui Jukov am blocat principalele șosele din jurul orașului. Unitatea noastră motorizată a lichidat prin minarea drumului pe motocicliștii și transportoarele blindate germane care s-au apropiat de podul peste râul Moscova, de lângă aeroportul Șeremetievo. A fost punctul cel mai apropiat de Moscova în care au ajuns soldații lui Hitler.

Tot nouă ne-a revenit sarcina să minăm cele mai importante instalații din oraș și din împrejurimi, în cazul în care germanii ocupau Moscova. Un tânăr inginer, Igor Șorse, care intrase în NKVD în 1940, a primit documente false ca inginer șef la canalizare și apă pentru suburbia Moscovei unde se afla aceeași Stalin. Dacă trupele germane ocupau zona, trebuia să utilizeze rețeaua de apă și canalizare pentru acțiuni de sabotaj și ca ascunzători pentru agenți. Când am fost arestat în 1953, mi s-au adus acuzații că am plănuit să folosesc minele puse sub vilele persoanelor importante pentru a-i asasina pe liderii conducerii sovietice. S-a pretins că minele respective erau încă în stare de folosință și puteau fi acționate prin comandă de la distanță la ordinul lui Beria, dacă dorea să-i elimine pe succesorii lui Stalin.

În octombrie 1941, pericolul pentru Moscova era serios și Beria ne-a ordonat să creăm o rețea de agenți în oraș pentru eventualitatea că ar fi căzut în mâinile germanilor. Am pregătit două rețele independente. Una urma să fie condusă de un vechi prieten al meu din Ucraina, Viktor Aleksandrovici Arozov, care a fost numit, pentru acoperire, director adjunct al fabricii de medicamente. Cealaltă era condusă de Pavel Meșik, numit de Beria, împreună cu care a și fost împușcat în 1953. În plus, am

creat un grup autonom, cu misiunea de a-l asasina pe Hitler și anturajul său dacă vizitau Moscova, după cucerirea ei. Sarcina i-a revenit compozitorului Lev Knipper și soției sale, Margareta, rude cu Olga Cehova, faimoasa actriță ce trăia la Berlin și era favorita lui Göring și a altor conducători germani.

În memoriile sale, Hrușciov descrie panica și starea de confuzie care l-ar fi cuprins pe Stalin. Eu nu am înregistrat așa ceva. Stalin nu s-a retras în aceeași sa până la 30 iunie 1941. Registrul de la Kremlin demonstrează că primea în mod regulat vizitatori. Beria și Merkulov mergeau la el de două-trei ori pe zi. Impresia mea a fost că mecanismul de comandă și control a funcționat fără întrerupere.

Amintirile lui Sudoplatov prezintă un interes aparte și deoarece arată că Moscova cunoștea foarte bine punctele slabe ale inamicului, putând evalua cu multă precizie cât timp va mai putea continua această ofensivă. Era și aceasta, în mod evident, o sursă importantă a calculului afișat de conducerea sovietică - manifestat inclusiv la parada de la 7 noiembrie 1941 - , calm care sporea și încrederea omului de rând. Un rol aparte în acest proces îl jucau rețelele create din vreme, dar și șansa.

Singurul ofițer din Gestapo care a trădat

Chiar în acele clipe grele, noi am început să evaluăm slăbiciunile germanilor, care puteau întoarce soarta războiului în favoarea noastră. Potrivit informațiilor furnizate de contele Neledov, un fost ofițer al armatei țariste care trăia la Berlin și care lucra pentru amiralul Canaris, germanii pierdeau războiul pe măsură ce înaintau spre Moscova. Contele Neledov devenise agentul nostru printr-o șansă. În preajma invadării Poloniei de către germani, a

fost trimis la Varșovia într-o misiune de recunoaștere și a căzut în mâinile contraspionajului polonez. Când am ocupat Ucraina de Vest, în 1939, l-am găsit în închisoarea din Lvov și l-am adus la Moscova. De el s-a ocupat Zarubin, Zoia Ribkina și Pavel Jurovlov, șeful secției germane din Directorat. Contelui Neledov i se ceruse de către Canaris să participe la exercițiile strategice pe hartă din anii 1936 și 1937, prin care se testa teoria generalului von Seeck privind posibilitatea unui război fulger contra U.R.S.S. Neledov ne-a destăinuit că exercițiile au demonstrat că germanii puteau să ne înfrângă doar în primele două sau trei luni de război. Dacă nu reușeau în acest interval să captureze Leningrad, Moscova, Donbas, Kiev și Caucazul de Nord, inclusiv câmpurile petrolifere de la Baku, invazia era condamnată.

Explicația era simplă. Imensele forțe motorizate și de blindate necesare pentru un Blitzkrieg puteau acționa eficient doar pe un teritoriu limitat. Germanii nu dispuneau de rezerve de petrol pentru un război prelungit. În lunile octombrie și noiembrie 1941 am primit informații sigure de la Berlin că armata germană rămânea fără rezerve de muniție și combustibil. Sursa noastră era Arvid Harnack — nume de cod: Corsicanul — un antinazist care lucra la Ministerul economiei, pe post de consilier.

Epurările din 1937 loviseră și în rețeaua de informații sovietică ce lucra în Europa. S-au adăugat și trădările principalilor rezidenți — Orlov în Spania, Krivitski în Olanda, Reiss și Steinberg în Elveția — așa încât, spune Sudoplatov, din noiembrie 1938 până în martie 1939, aproape că nu mai soseau informații din Europa. Cum apropierea războiului presa, s-a luat hotărârea, cu aprobarea lui Beria, de a se trimite noi rezidenți, care să reactiveze rețelele — sau ce mai rămăsese din ele — aflate în conservare, cu toate riscurile implicate.

Așa s-a născut *Orchestra roșie*. Dar să-i dăm din nou cu vântul lui Sudoplatov.

Această organizație a fost cunoscută în Vest drept *Orchestra roșie*, adică rețeaua de informații sovietică din timpul celui de al doilea război mondial. Numele i-a venit de la termenul folosit de serviciul de informații german pentru desemnarea șefului unei rețele de spionaj: *Kapellmeister* sau șeful orchestrei. Să vă explic cum a fost.

GRU (serviciul de informații al armatei) dispunea de propriile rețele în Germania, Franța, Belgia și Elveția. În 1938-1939, înainte să înceapă războiul, ei au avut inteligența să trimită pe Leopold Trepper și Anatoli Gurevici în Franța și Belgia, împreună cu operatori radio, ca să conducă acele rețele pe timp de război. Totodată, GRU dispunea și de o rezidentură ilegală în Elveția, condusă de ungurul Aleksandr Rado, o oficialitate a Cominternului, și de Ursula Kuczynski — nume de cod Sonia — care a fost ulterior curiera lui Klaus Fuchs după ce acesta a ajuns în Anglia. Aceste rețele GRU operau independent de cele ale NKVD, care erau conduse din ambasada noastră de la Berlin. În ajunul războiului, noi creasem o puternică rețea în Germania, condusă de Aleksandr Korotkov și Pavel Jurovlov. GRU dispunea și el de doi agenți importanți în Germania: Ilse Sturbe, la Departamentul de presă din Ministerul de externe, și Rudolf Shelia, un diplomat de rang înalt. În iunie 1941, când ne-au atacat germanii, nu exista un control centralizat al acestor rețele. În general, nu exista un conducător unic al *Orchestrai roșii*. Dar GRU era mai bine pregătit pentru a trece de la curieri și valiza diplomatică la comunicații radio clandestine.

Am putut restabili contactul radio cu grupul nostru din Berlin prin intermediul rețelei GRU din Belgia. Rezidentul lor, Anatoli Gurevici, a primit ordinul să se deplaseze personal la Berlin la sfârșitul lui 1941, cu o stație radio, pe

Vasili Zarubin

care a predat-o oamenilor noștri. Dar la 13 decembrie 1941, la Bruxelles, operatorul radio și cifratorul lui Gurevici au fost capturați de Abwehr și Gestapo împreună cu codurile. La 5 august 1942 am lansat în Germania pe Arthur Hoessler și Albert Barth, care au fost apoi capturați de Gestapo. În timpul interogatoriului, Barth a dezvăluit existența agentului nostru Willy Lehmann, recrutat în anii '30 de rezidentul Belkin și Zarubina. Lehmann a fost singurul ofițer din Gestapo care a cooperat cu noi, oferindu-ne informații prețioase despre metodele folosite de contraspiionajul german. A fost arestat în cel mai deplin secret și executat. Soției i s-a spus că a dispărut. Barth a fost luat prizonier de către britanici, care ni l-au predat în 1946. A fost judecat și executat pentru trădare.

Operațiunea Mănăstirea

În felul acesta, în august 1942, rețelele GRU și NKVD ale *Orchestrai roșii* din Berlin au fost distruse. Cele din Franța și Elveția continuau să transmită. Grupul nostru din Hamburg, care nu fusese conectat cu cel din Berlin, a suferit.

Să fi fost aceștia singurii agenți pe care i-a avut Moscova la Berlin? Sau au fost singurii pe care i-au descoperit germanii? În continuare, Sudoplatov afirmă că deși *Orchestra roșie* a fost considerată de către occidentali drept principala sursă de informații a sovieticilor, pentru Moscova ea a constituit o sursă secundară. Mai mult, informațiile primite pe această filieră erau privite cu multă suspiciune de Stalin, pentru că erau foarte asemănătoare cu cele furnizate de membrii rețelei de la Cambridge. Mai mult, Rudolf Rossler refuza să-i spună rezidentului GRU din Elveția, Rado, care era sursa de unde le obținea. Pe baza materialelor descifrate de cel de al cincilea membru al grupului de la Cambridge, John Cairncross, sovieticii au putut identifica penetrația britanică în *Orchestra roșie*. Tot de acolo au obținut informații vitale despre planurile germane, ca în cazul operațiunii *Citadela* (Magazin istoric, nr. 7/1988). La începutul anului 1943, sovieticii au fost avertizați printr-un semnal anterior stabilit, de către Gurevici că lucra sub control german. În toamna anului 1943, și operatorii radio ai *Orchestrai roșii* din Geneva și Lausanne au fost arestați de elvețieni. Britanicii nu au recunoscut vreodată că au trimis Moscovei mesaje descifrate cu ajutorul Enigmei prin intermediul *Orchestrai roșii*, dar conducerea *Directoratului externe* nu avea vreun dubiu. Oricum, concede Sudoplatov, membrii *Orchestrai roșii* au acționat cu curaj și profesionalism, mulți plătind cu viața. Dar șefii rețelei, când au revenit la Moscova — Trepper, Gurevici și Rado — au fost considerați trădători și aruncați în închisoare. În memoriile lor, Trepper și Rado l-au acuzat pe Gurevici ca fiind cel care a provocat căderea rețelei. Până la urmă, în 1955, primii doi au fost amnistiați. Gurevici, eliberat și el tot atunci, a fost rearestat în 1958, petrecând alți cinci ani în închisoare.

Inclusiv Gilles Perrault, autorul unei cărți despre Orchestra roșie, îl prezintă ca trădător. Dar Sudoplatov — care a fost consultat în 1990 și de procuratura militară — aduce argumente solide contra acestei teze: El a relevat existența unui mesaj al GRU către NKVD prin care se aproba jocul radio făcut de Gurevici sub control german. Actul a fost descoperit în arhive și luat în considerare de procuratură, care în anul următor, l-a reabilitat pe Gurevici. Dar GRU a refuzat să ia în considerare actul juridic și nu i-a acordat statutul de veteran de război și nici pensia militară. Tot Sudoplatov spune că Gurevici a revenit în U.R.S.S. aducându-l cu el și pe anchetatorul s-ei al Gestapo care s-a ocupat de Orchestra roșie, Friedrich Panzinger.

În continuare, Sudoplatov vorbește despre acțiunile de dezinformare pe care le-a coordonat. Ele trebuiau să creze germanilor (conștiinți că dacă Blitzkrieg-ul nu le reușea, conform planului, se aflau în mare încurcătură) și așezația că sovieticii sunt gata fie să înceapă tratative de pace, fie dispun de mari rezerve și vor rezista. Unul dintre pionii folosiți în acest joc era și ambasadorul Bulgariei la Moscova, Stamenkov, care fusese recrutat încă din 1934, la Roma. Peste ani, după arestarea lui Beria, Sudoplatov a fost anchetat de Hrușciov, Bulganin, Molotov, și Malenkov și acuzat că a fost omul de legătură între Beria și Hitler, în încercarea primului de a încheia pace cu Germania. Idee pe care Hrușciov a susținut-o și în memoriile sale. Sudoplatov a fost trimis și în Georgia, pentru a implanta o rețea ilegală, care să acționeze în cazul în care germanii cucereau Caucazul. El spune că unul dintre cei propuși să o conducă era Konstantin Gamsakhurdia — tatăl lui, Zviad Gamsakhurdia, primul președinte ales al Georgiei, după prăbușirea U.R.S.S., înălțurat printr-o lovitură militară și mort în condiții încă neclare

— vechi agent al NKVD.

Una dintre cele mai reușite acțiuni de înșelare a inamicului din timpul războiului a fost operațiunea Mănăstirea. Ideea a aparținut Administrației pentru operațiuni speciale și Departamentului politic din NKVD, fiind realizată, începând din iulie 1941, în strânsă colaborare cu GRU. Ea era concepută ca o operațiune de contraspionaj, ținând penetrarea agenturii Abwehr (a spionajului german, în general) de pe teritoriul U.R.S.S. Am decis crearea unei presupuse organizații progermane și antisovietice, care să caute stabilirea unor contacte cu germanii. În ciuda epurărilor din anii '20 și '30, câțiva reprezentanți ai aristocrației rusești scăpaseră neatinși, fiind ținuți sub atență supraveghere. Unii dintre ei și copiii lor deveniseră informatorii noștri.

Momeala aleasă a fost Glebov, fostul președinte al adunării nobiliare din Nižni-Novgorod. În iulie 1941, el avea peste 70 ani și trăia din mila călugărilor la mănăstirea Novodevici. Un alt aristocrat, agent NKVD, l-a contactat la mănăstire, unde cea mai mare parte a personalului era formată din oameni NKVD-ului. Respectivul agent, Demianov, fusese contactat, la rândul lui, de germani, în preajma izbucnirii războiului, primind indicații Max în dosarul deschis de Abwehr. În decembrie 1941, Demianov a trecut linia frontului la germani.

După război, când americanii au analizat arhivele Abwehr-ului, au tras concluzia că Max fusese plantat de către emigranții ruși. De fapt, Max fusese recrutat chiar de către germani care i-au folosit pe emigranți doar pentru a-i verifica legenda. Abwehr-ul a început să îl folosească în mod intens abia atunci când s-a convins că nu fusese utilizat în operațiuni de spionaj cu implicarea emigrației ruse de dinainte de război. Ei aveau dreptate să nu acorde prea mare credit eforturilor emigrației rusești de a crea organizații se-

crete în Rusia, pentru că emigrația fusese infiltrată masiv de NKVD. Max era omul curat, cu care se putea încredința ceva.

Abakumov contra Beria

În februarie 1942, Demianov a fost parașutat lângă Moscova, cu încă doi însoțitori. Demianov a devenit rezidentul Abwehr-ului, predând NKVD-ului, în timp, 50 de agenți, trimiși de Berlin. Până la urmă, acțiunea a luat amploare, devenind o sursă importantă de dezinformare a germanilor. În memoriile sale, Reinhard Gehlen — creatorul serviciului de informații al Germaniei Federale și fost ofițer Abwehr — acorda o mare valoare datelor furnizate de Max și îl blama pe Hitler pentru faptul că nu le-a luat în seamă. Este adevărat, americanii nu l-au crezut pe Gehlen, realizând că Max era agent dublu.

Operațiunea Mănăstirea a provocat mari înfrângeri Abwehr-ului. Știm din studiarea arhivelor că înaltul comandament german a făcut greșeli fatale pentru că s-a bazat prea mult pe încercările Abwehr-ului de a penetra înaltul comandament sovietic. Informațiile furnizate de Max au fost utilizate de germani pentru că ele conțineau întotdeauna elemente de adevăr; dar de fiecare dată noi dispuneam de efective mai numeroase decât cele anunțate de Max. Operațiunile pe care le anunța Max erau acțiuni secundare, de diversivitate. Ofensiva prezisă de Max pe frontul de lângă Rjev a fost planuită de Stalin și Jukov pentru a distra atenția germanilor de la Stalingrad. Dezinformarea strecurată prin el a fost ținută în secret chiar și față de mareșalul Jukov, comandantul frontului de la Rjev. Ea mi-a fost predată personal, într-un plic sigilat, de către generalul Fedor Fedotovici de la GRU. Când informația dată de Max a părut să se confirme, credibilitatea lui a sporit foarte mult. De

fapt, principalele acțiuni s-a desfășurat la Stalingrad, Jukov, care nu știa nici el adevărul, a plătit cu preț greu pierzând mii de oameni de sub comanda sa. În memoriile sale admite că ofensiva lui s-a terminat cu slabe rezultate, dar n-a aflat niciodată că Stalin a fost cel care i-a dirijat pe germani în direcția lui.

Fostul general SS. Walter Schellenberg confirmă în memoriile sale că germanii s-au lăsat păcăliți de Max. El vorbește despre existența unui ofițer din anturajul mareșalului Rokosșovsky, care spiona pentru ei și care îi era ostil lui Stalin pentru că fusese arestat în timpul epurărilor din anii '30. Max lucra într-adevăr la statul major al lui Rokosșovsky ca ofițer transmisionist, când mareșalul comanda Frontul bielorus.

Sovieticii puteau verifica efectele dezinformării lor atât prin rețeaua de la Cambridge, Blunt, Cairncross și Philby având acces la mesajele decodificate prin Enigma, cât și prin Orchestra roșie, căreia, am văzut, Londra îi furniza variante ușor modificate, din rațiuni de securitate, ale mesajelor interceptate. Mai târziu, britanicii i-au avertizat pe sovietici, prin rezidentul sovietic la Londra, Ciceaev, despre existența unei surse germane importante. Sudoplatov se referă în memoriile sale și la nelipsitele conflicte dintre serviciile de informații, care în U.R.S.S. se puteau termina cu consecințe tragice. Un astfel de conflict s-a iscat cu Viktor Abakumov, șeful SMERȘ-ului (numele reprezentă prezcurtarea cuvintelor rusești „Moarte spionilor”). Inițial Departamentul de contrainformații militare s-a aflat în componența NKVD-ului. După ce Stalin a devenit și comisar al poporului la Comisariatul pentru apărare (adică ministrul apărării) a ținut să scoată de sub competența lui Beria respectivul Departament, trecându-l la Comisariatul pentru apărare. Din 1942, Abakumov a pretins să preia el controlul

operațiilor de dezinformare. Nereușind, a vrut să se răzbune pe Beria.

În 1943, fără aprobarea lui Beria, Abakumov l-a arestat pe comisarul pentru securitatea statului Viktor Ilin, care din 1942 conducea Departamentul politic secret din NKVD (cel care se ocupa de problemele ideologice și culturale). Potrivit unor reguli care au fost abolite doar de Gorbaciov, nu se cuvenea să arestezi vreun înalt funcționar fără aprobarea șefului său. O puteai face, dar doar în cazuri excepționale. Deși procurorul semna ordinul de arestare, în colțul din stânga jos trebuia să apară ștampila Soglasovenno (de acord) și semnătura superiorului celui arestat. Beria nu a semnat ordinul pentru Ilin.

Ilin, un bun profesionist, cu o înfățișare pașnică, era foarte prețuit în NKVD pentru onestitatea sa. La sfârșitul anului 1938, fusese trimis de Beria la Orel și Rostov să investigheze un complot pus la cale de troțkisti pentru sabotarea căilor ferate. S-a întors la Moscova, îngrozit de modul grosolan în care fuseseră falsificate documentele de către șefii locali ai NKVD. Datorită contactelor personale pe care le avea cu scriitorii ca Aleksei Tolstoi și cu compozitorii și muzicienii de frunte, Ilin era adesea primit de Beria și se afla în bune relații cu Merkulov.

Un caz cu sfârșit fericit

În 1943, cariera lui Ilin a fost distrusă în urma unei confruntări cu Abakumov. În timpul războiului civil, Ilin se împrieteniase cu Boris Teplinski. Mai târziu, Ilin a intrat în OGPU, iar Teplinski în forțele aeriene. În 1943, Teplinski ajunsese general-maior și fusese ales pentru a fi promovat șeful de stat major al forțelor aeriene sovietice în cadrul Ministerului apărării. Dar promovarea lui a întârziat și Teplinski a aflat că se opuneau cei de la contrainformații. L-a rugat pe Ilin să afle

motivul și acesta a descoperit că singurul reproș care i se aducea era acela că participase la un cocktail la Academia militară în 1936, înainte de arestarea lui Tuhacevski, unde adusesse elogii ofițerilor și generalilor care au căzut mai târziu victime epurărilor. Ilin l-a avertizat pe Teplinski să fie atent ce declară, dar a făcut greșeala să i-o spună prin telefon.

Abakumov a aflat imediat și, plin de indignare, i-a cerut lui Beria să îl demită pe Ilin. Beria i-a ordonat însă lui Merkulov doar să-i atragă atenția, într-o manieră prietenească. Abakumov i-a raportat lui Stalin că Ilin bloca verificările pe care le făcea SMERȘ-ul pentru cei propuși pentru promovare în cadrul forțelor aeriene. Era un lucru grav, pentru că una dintre rațiunile pentru care Stalin plasase SMERȘ-ul sub ordinele sale era și aceea că Beria și NKVD-ul să nu se poată amesteca în promovările din armată. Stalin i-a ordonat imediat lui Abakumov să îl aresteze pe Teplinski și, peste o săptămână, pe Ilin.

Teplinski, supus unor interogatorii dure — Abakumov i-a rupt doi dinți din față încă din prima noapte — a mărturisit că Ilin îl instruieste cum să evite demascarea ca simpatizant al dușmanilor poporului.

Cu ordinul de arestare semnat de Stalin, Abakumov s-a prezentat în biroul lui Merkulov și i-a cerut să-l cheme pe Ilin. A doua zi, el l-a confruntat cu Teplinski. Acesta și-a repetat depoziția, dar Ilin i-a tras două palme, reproșându-i lipsa de curaj. Abakumov nu a reușit să mai găsească al doilea martor care să sustină depoziția lui Teplinski, cum cereau regulile. Abakumov s-a temut să apară în fața lui Stalin doar cu o depoziție incriminatoare și fără să poată obține de la Ilin recunoașterea faptelor sale. Dar nici nu l-a eliberat. Ilin a rămas în pușcărie, singur în celulă, până în 1947. Apoi, alți cinci ani, a fost pus alături de alți arestați, ca ministrul aviației, Aleksei Șahurin, mareșalul de aviație A.A.

Novikov sau ministrul român de externe [este vorba, probabil, de Mihai Antonescu]. În 1951, a fost transferat la [închisoarea] Matrosskaia Tișina, fiind plasat în sectorul controlat de Comisia de partid pentru investigarea cazurilor în care erau implicați membrii de partid și ofițerii de securitate. Aici i s-au pus întrebări despre activitatea de trădător a lui AGBumov. Abia când a fost dus în fața celei unde era deținut acesta, s-a convins că nu erau simple provocări.

Atunci când a fost eliberat, după 9 ani de pușcărie, a fost aruncat în stradă, noaptea, fără un ban. S-a refugiat în holul unei clădiri a MGB-ului, de peste drum de Lubianka. A doua zi dimineața, căutându-și familia, a aflat că soția sa, balerina la Teatrul Bolșoi, divorțase când i se spusese că el a dispărut fără urmă, se recăsătorise, luând și fata lor cu ea. Ilin a căutat să îl găsească pe Merkulov, ajuns

ministru al controlului de stat, dar secretarul i-a răspuns că șefului său nu-i spusese nimic numele Ilin. Până la urmă, unui ofițer de serviciu din MGB, care l-a recunoscut, i s-a făcut milă de el și i-a dat 500 ruble, spunându-i să fugă cât mai departe. A luat trenul spre Riazan, unde trăia un văr de-al lui. A început să muncească la gara din localitate, ca hamal. L-a informat despre sosirea sa pe ofițerul de securitate care răspundea de gară și acesta l-a ajutat ca în două luni să ajungă șeful hamalilor. La vârsta de 48 ani, s-a recăsătorit cu o cercetătoare de la institutul de medicină din Riazan. După moartea lui Stalin, a depus o cerere de reabilitare, care i-a fost însă respinsă. I s-a permis totuși să revină la Moscova, cu soția. A fost reabilitat în 1954, după căderea lui Beria și arestarea mea. Încă un an de zile i s-a refuzat pensia de ofițer KGB. La trei zile după

ce am fost eliberat din pușcărie, în 1968, Ilin a venit să mă viziteze. Ținuse legătura cu soția mea, Emma, încă din 1960. Am aflat că Ilin reușise să-și refacă viața. În 1956, Merkulov devenise director adjunct al secției cultură din Comitetul Central. Căuta un om onest și cu experiență pentru postul de secretar organizatoric al filialei moscovite a Uniunii scriitorilor. Experiența anterioară în acest domeniu a lui Ilin îl recomanda drept omul ideal. A fost sprijinit de scriitorii Konstantin Fedin și Konstantin Simonov. Oficialitățile de partid doreau în acest post pe cineva care să cunoască pe toată lumea, inclusiv pe informatori. Ilin a lucrat acolo până în 1977, când s-a pensionat. A murit în 1990. ■

(Va urma)

Prezentare
și versiune românească:
Cristian POPIȘTEANU,
Dorin MATEI

CARTI SOSITE LA REDACTIE

• Georges Castellan — **LE MONDE DES BALKANS. POU-DRRIE OU ZONE DE PAIX?**

Librairie Vuibert, 1994, 214 pp.: autorul, nume cunoscut cititorilor revistei **Magazin istoric**, își propune să lămurească cititorii occidentali — prin această lucrare apărută în colecția *Thématicque Histoire*, dirijată de Marc Nouschi, conferențiar la Institutul de studii politice din Paris — despre problemele istorice, culturale și etnice pe care le ridică Balcanii, denumiți în mod tradițional „butoiul cu pulbere” al Europei.

• Prof. dr. Ioan Ciută — **AGRICULTURA, STRĂVECHE ÎNDELETNICIRE ROMĂNEASCĂ.**

Editura Diacon Coresi, 1994, 176 pp. + 1 h., 1 200 lei: o cercetare axată pe istoria albinăritului în Moldova medievală.

• **CATALOG AL VALORILOR LITERAR-ARTISTICE DIN DONAȚIA ȘTEFAN BACIU** (alcătuit de Cătălina Macovei).

București, 1993; cărți, manuscrise, publicații, fotografii, tablouri, gravuri oferite de poetul, eseistul, ziaristul și criticul de artă Ștefan Baciu.

• Dr. Valentin Ciorbea — **PORȚUL CONSTANȚA DE LA ANTICHITATE LA MILENIUL III.**

Editura Auropolis, Constanța, 280 pp., 2550 lei: o reconstituire a istoricului celui mai important port românesc la Marea Neagră.

• **BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ.**

Nr. 1-3/1992, 224 pp.: pagini din trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat al Ortodoxiei românești.

• Grigore Olaru, Gheorghe Smarandache — **ISTORIA ÎN DOINE, BALADE, LEGENDE, TRADIȚII...**

Editura Destine, București, 1994, 140 pp., 500 lei: istoria, așa cum ne-a păstrat-o creația populară.

• Sergiu Selian — **ISTORIA UNUI GENOCID IGNORAT.**

Silex, București, 1994, 128 pp., 2 000 lei: lucrarea, tipărită cu ajutorul Fundației Soros pentru o societate deschisă, rememorează tragicele evenimente petrecute acum 79 ani.

• Pr. Ioan Dură — **DIN ISTORIA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE A ANILOR 1945-1989. EVIDENȚE ȘI REALITĂȚI DIN**

VIATA ACESTEIA (cu o postfață de Mihai Rădulescu).

Editura Ramida, București, 1994, 128 pp., 1 270 lei: aspecte nerelevante și necercetate încă ale pătimirii bisericii ortodoxe române în timpul regimului comunist.

• Victor Bărlădeanu — **OROLOGIU SCUFUNDAT.**

Editura Evenimentul, București, 1994, 176 pp.: volum de poezii al unui gazetar de o viață.

• Cornelii C. Ionescu — **CLIO MEDICA SE DESTĂINUIE.**

Editura Cerma, București, 1993, 83 pp., 1 200 lei: medici despre oameni de cultură români, medici oameni de cultură ei înșiși.

LETTRE INTERNATIONALE, ediția de toamnă în limba română a excelentei reviste, ne obligă la o notație în plus. Un sumar în care își dau mâna prin texte de valori ridicate istoria, literatura, filmul și problemele esențiale ale omului: bătrânețea și moartea. Autori: Havel, Brodsky, Michnik, Vargas Llosa, Kott, Mandelstom, Buñuel, Lena Constante, Claude Roy, Salman Rushdie, Fellini, Zoe Petre, Tertulian, Mircea Horia Simionescu și mulți alții.

Arhivele au ultimul cuvânt

GULAGUL —

DECONSPIRAT

ȘI

DEMISTIFICAT

NICOLAS WERTH

● Cifre la grămadă, ce nu pot fi demonstrate ● Era suficient să furi câteva spice ● Beria și Ejov — doi maeștri ai terorii ● Recensăminte cenzurate ● Domnia ordinului teutonic al comuniștilor ● Notă către Hrușciiov din partea lui Rudenko ● Când pierzi măsura libertății

În urma unei lungi misiuni în arhivele din Moscova, în timpul căreia a consultat mii de pagini, Nicolas Werth expune un prim bilanț al cercetărilor sale privind realitatea Gulagului (Magazin istoric, nr. 3/1992). Adevărul se află departe de ce s-a crezut că se știe vreme de peste 20 de ani, afirmă el; cifrele au fost considerabil mărite.

Câți prizonieri au avut lagărele sovietice în perioada stalinistă? Acestei întrebări Nicolas Werth — autor frecvent întâlnit în revistele de istorie franceze, cu teme din spațiul rusesc — oferă un răspuns bazat pe documente din arhivele Rusiei, recent deschise.

Reproducem articolul, într-o formă adaptată, din revista L'Histoire. Titlul, subtitlurile și notele aparțin redacției Magazin istoric.

Inflație de victime — neobservată

Problema represiunilor din U.R.S.S. în perioada stalinistă suportă acum — odată cu accesul la arhivele ex-U.R.S.S. — o abordare mai obiectivă și mai documentată. Fără nîci o îndoială că un mare număr de fonduri arhivistice au rămas practic intangibile: arhivele KGB, ale președintelui Rusiei, care conțin documentele cele mai importante și mai „sensibile”, ca dări de seamă stenografiate ale șefilor Biroului politic, rapoarte „speciale” adresate li-

derilor de la Kremlin privind amploarea represiunilor, o parte a corespondenței personale a liderilor politici. Cu toate acestea, începând din 1990, o mare parte a statisticilor privitoare la Gulag, de excepțional interes, au fost puse la dispoziția cercetătorilor. Este vorba despre arhivele Comitetului Central al P.C.U.S. și ale diferitelor comisarate ale poporului, cărora NKVD-ul le trimitea regulat informări. În plus, dispunem acum de documente înaintea vremii secrete, ca recensămintele din 1937 și 1939. Se poate schița astfel o abordare statistică, în sfârșit bazată pe documente, a re-

presiunilor staliniste.

În toți acești ani, numeroase cărți și articole de presă au furnizat diferite cifre ale deținuților din lagăre. De la B.I. Nikolaevski, cu *Forced Labour in Soviet Russia*, apărută în 1948, până la A.I. Soljenitin, cu *Arhipelagul Gulag*, din 1973. În absența statisticilor penale și accesului la arhive, memorialistii, scriitorii și istoricii au făcut apel la mărturiile unor foști deținuți, ale unor membri ai NKVD emigrați în Occident sau la unele statistici disponibile.

Toate aceste date au favorizat o distorsionare a adevărului. De la Nikolaevski până la Soljenitin, trecând prin R.

Conquest, toți autorii susțin că la sfârșitul anilor 1930 în lagărele sovietice ar fi fost cca zece milioane de oameni. Pentru R. Conquest, decontul era — grosso modo — următorul: 5 milioane internați la începutul lui 1937; 7 milioane arestați în cei doi ani ai „Marilor Terori” (1937-1938); 1 milion de execuții și 2 milioane de morți. Rezultatul? În 1939, 9 milioane de deținuți, „fără a-i socoti pe cei de drept comun”. Estimând media deținuților la 8 milioane pe an, în segmentul de timp dintre sfârșitul anilor '30 și anul 1953, și luând în calcul o mortalitate medie anuală „de circa 10 la sută”, Robert Conquest trage concluzia că 12 milioane de persoane au pierit în lagăre în această perioadă. Adăugându-le acestora victimele colectivizării și foametei din 1932-1933, el avansează o cifră apropiată de 20 milioane.

Cifra de zece milioane persoane deținute în lagăre la sfârșitul anilor '30 a fost contestată de un număr de cercetători, între care Timasev, Bergson, Wheatcroft, Jasuy, ca să nu ne oprim decât la cei mai cunoscuți, care considerau că este „umflată” (estimarea lor personală oscila între 2 și 4 milioane de deținuți). Numărul de 10 milioane este însă avansat la rândul lui de un mare număr de disidenți sovietici (A. Soljenitin, A. Saharov, R. Medvedev) și s-a impus treptat atât în Occident cât și în U.R.S.S. din vremea perestroikăi. Editorialiștii unei prese în sfârșit libere au adăugat acestei cifre, la grămadă, pe toți cei traumatizați, care munceau sub supraveghere NKVD în zone speciale, al căror număr Soljenitin l-a estimat la 15 milioane: victime ale foametei, prizonieri de război sovietici, cei închiși în lagăre speciale, populațiile deportate, așa încât se ajungea la „mai multe zeci de milioane de reprimări”.

În acest context, publicarea în reviste științifice de mic tiraj, de către unii istorici ruși (Zemskov, Hlavniuk, Dughin), a unor statistici mer-

gând în contra curentului acestei „inflații” de victime a trecut neobservată.

Detaliat, aceste statistici relevă o populație penală extrem de redusă ca număr față de estimările amintite mai sus: numărul deținuților din lagăre oscilează, de fapt, între 0,5 milioane persoane în 1934 (dată la care sistemul lagărelor era organizat definitiv) și 2,5 milioane la începutul anilor 1950, cu o medie de circa 2 milioane deținuți pentru anii 1937-1938, 1952-1953.

Sistemul concentraționar sovietic a cunoscut apogeul lui imediat după război, când în Gulag aflau categorii noi: prizonieri de război sovietici, „elemente străine” din regiunile recent anexate etc. Prelungirea pedepsei unui mare număr de persoane, condamnate la 10 ani de lagăr în 1937-1938, suprimarea temporară (1947-1950) a pedepsei cu moartea, în urma „revelației” autorităților că trebuia preservată o mână de lucru utilă economic, acestea explică faptul că populația penală fusese maximă ca număr la începutul anilor '50.

Cea mai puternică creștere anuală a populației penale s-a înregistrat în 1937. Atunci ea a sporit cu 700 000 persoane, dintre care 350 000 „condamnate pentru „contrarevoluție”. Ceea ce nu înseamnă deloc că „Marea Teroră” nu s-a soldat în 1937 decât prin 350 000 arestări de „politici”. Și totuși, cifra de 7 milioane persoane arestate din motive politice, în anii 1937-1938, nu poate fi demonstrată.

Contingentul persoanelor condamnate pentru „activități contrarevoluționare”, oscilând între un sfert și puțin mai mult de o treime din deținuți — conform articolului 58, de tristă celebritate, al Codului penal¹ —, reflectă fragmentar nivelul represiunii

politice. Erau oare toți ceilalți deținuți „de drept comun”? Cei mai mulți căzuseră sub incidența uneia dintre nenumăratele legi represive ce funcționau în aproape fiecare sferă de activitate: delapidare din proprietatea colhozului, întârzierea peste 20 de minute la serviciu etc.

La 1 ianuarie 1951, de pildă, din cei 1 948 228 deținuți de drept comun recenzați, 735 833 (adică aprox. 38%) fuseseră condamnați în virtutea unei legi emise la 7 august 1932 conform căreia se sancționau cu condamnări la moarte sau cu zece ani de lagăr „brice escrocherii sau prejudicii aduse colhozurilor”. Era suficient să furi câteva spice, ca să fi condamnat.

Stalin fabrică cifre

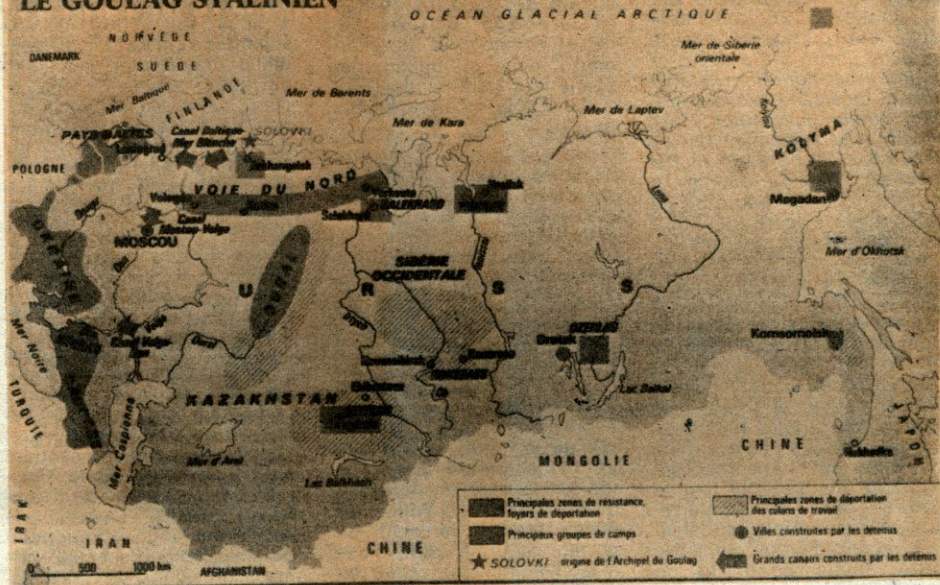
Ce ne oferă statisticile despre mortalitatea din lagăre? Ea a oscilat între 2,5% (1936) și 18,4% (1942). Exceptând anii 1942 și 1943, cei mai devastatori au fost anii 1944 și 1938, când peste a zecea parte din deținuți au murit. În 14 ani (1934-1947) au fost înregistrați 1 milion de morți numai în lagărele de muncă corecțională. Raportând la anii 1934-1953 și la totalul lagărelor — de muncă corecțională și colonii de muncă corecțională — a fost înregistrată cifra de 2 milioane de morți.

Datele, prezentate până acum privind numărul deținuților în Gulag sunt confirmate de cel puțin două surse diferite. Prima este o notă expediată la 24 aprilie 1939 de Lavrenti Beria (numit, câteva luni mai târziu, în fruntea NKVD în locul lui N. Ejov) către Biroul politic, în care acesta solicita 1 550 000 muncitori valizi pentru a rea-

¹ Acest articol pedepsea „acte contrarevoluționare”. Conținea 14 aliniate (trădare, spionaj, sabotaj, terorism, propagandă antisovietică etc.). Pedepsele variau între 5 ani de lagăr și „măsura supremă de apărare socială”, adică moartea „cu confiscarea

tuturor bunurilor”. În universul lagărelor, „58”-urile erau tradițional distincte față de „35”-uri (adică „de drept comun”, condamnați conform unuia dintre numeroasele aliniate ale articolului 35 din Codul penal).

LE GOULAG STALINIEN

Lagăre și colonii de muncă pe tot cuprinsul U.R.S.S., în timpul lui Stalin (după revista L'Histoire)

În p. 51: prizonieri ai conștiințelor — cum i-a numit Andrei Șaharov, laureat a Premiului Nobel pentru pace — pe deținuții Gulagului din anii '80

liza planul economic al serviciilor sale pe 1939; el nu dispunea atunci decât de 1 264 000 muncitori valizi, între care cel puțin 150 000 erau „slabi și inapți pentru muncă de durată”. Nota fusese precedată, cu două săptămâni mai înainte, de un veritabil „program de organizare a Gulagului”, în care noul comisar al poporului pentru interne deplăngea starea lagărelor. Predecesorul său — explica Beria — nu luase în considerare „aspectul economic” al Gulagului; norma de hrană a deținuților fusese calculată „pentru persoane aflate în închisoare”. În anii precedenți (1937 și 1938) scăzuse numărul deținuților apti de muncă fizică. Beria propunea o creștere a normelor de hrană ale deținuților, renunțarea la orice eliberare anticipată, întărirea disciplinei, pedepsirea exemplară, cu scopul utilizării în mod rațional și la maximum a tuturor capacităților fizice

ale deținuților. Acest document ne relevă un maestru al terorii, pe Ejov, înlocuit de un altul, Beria, preocupat să pună capăt „dezordinii” din gestiunea Gulagului și să utilizeze mai eficient abundența mână de lucru penală, aflată la dispoziția lui.

O a doua sursă, recent descoperită, după o jumătate de secol de tăcere, și care confirmă numărul mare — aproximativ 2 milioane — de deținuți în lagăre la sfârșitul anilor '30, o constituie recensămintele din 1937 și 1939.

Cenzurate, ambele au o istorie emoționantă. Datele primului nu au fost niciodată publicate. De fapt, încă din 24 ianuarie 1937 (recensământul avusese loc în 5 ianuarie); N. Kraval, responsabil cu această acțiune, comunicase lui Stalin și Molotov rezultatele preliminare, conform cărora populația U.R.S.S. atingea cu greu 162 milioane locuitori (156 milioane cetățeni „obișnuiți” și

6 milioane militari — profesioniști și recruți ca și cetățeni supuși unui „recensământ special” — populația lagărelor închisorilor și altor „zone speciale”, aparținând de NKVD). Or, trei ani mai devreme, în ianuarie 1934, de la tribuna celui de al XVII-lea Congres al Partidului, „Congresul învingătorilor”, Stalin anunțase că populația U.R.S.S. fusese în 1932 de 168 milioane. Nimeni nu știa de unde scosese Stalin acea cifră. Dar statistica ar fi devenit „contrarevoluționară” dacă nu o valida. De aceea, cifra aceea de 162 milioane, mult inferioară celei din gura lui Stalin, nu a fost dată niciodată publicității. Ea avea explicații: marele indice de mortalitate din 1933, an de foamă teribilă, provocată de colectivizarea forțată a satelor. Despre acest recensământ nu s-a mai făcut apoi nici o mențiune, până când, printr-un decret al Consiliului Comisariilor Poporului, rezul-

tatele lui au fost anulate, pur și simplu, la 27 septembrie 1937, sub pretext că „fusese realizat prin violarea profundă a bazelor științei statistice și încălcând grosolan instrucțiunile guvernului”.

„Noul” recensământ din 17 ianuarie 1939 nu a fost nici el publicat. Bilanțul definitiv a condus la o estimare a populației la cifra de 167,3 milioane. Astăzi se știe că manipularea nu s-a efectuat decât în ultimă instanță, când cifra i-a fost comunicată lui Stalin. Acela a decis să se adauge 2,7 milioane, pentru a se ajunge la cifra „dorită”, în 1937, 170 milioane locuitori. Două scurte articole din *Pravda*, din 2 iulie 1939 și 29 aprilie 1940, și câteva date publicate cu ocazia recensământului din 1959 au fost — până în 1990 — singurele rezultate date publicității despre recensământul din 1939. Între datele conținute de aceste două recensăminte — astăzi, în sfârșit, disponibile — figurează și cele care ne interesează în special pentru acest articol: cele privind „contingentele speciale” ale NKVD.

Aceste contingente erau împărțite în trei categorii: A, B și C. Primele două erau compuse din personalul NKVD (de la administrația centrală, trupele speciale, până la personalul lagărelor, închisorilor și „zonelor speciale”), iar a treia regrupa pe deținuții și persoanele deportate lucrând în „sate de muncă” aparținând de NKVD. În 1937, contingentul C număra circa 2 200 000 persoane, iar în 1939 — cca 2 900 000. Contingentele A și B, personalul NKVD însărcinat cu paza deținuților, era de aproximativ 410 000 persoane, în 1937, și de 540 000, în 1939. Cifrele contingentului C, deși ușor diferite de cele ale statisticii interne a Gulagului, sunt cam de același ordin. Ele iau în calcul — de aceea sunt mai ridicate — în afara populației „propriu-zise a lagărelor, atât persoanele din închisori (între 200 000 și 300 000 în „medie lunară”, închisorile nefiind

altceva decât un loc de tranziție către lagăr sau execuție), cât și o categorie de „reprimati”, circa 1 milion persoane la sfârșitul anilor '30 și 2 750 000 la moartea lui Stalin.

Pe traseul agresorului

Această categorie, denumită *trudposelenți* (coloni de muncă), a apărut în momentul colectivizării. La începutul lunii ianuarie 1930 s-a instituit o comisie specială condusă de V. Molotov, însărcinată să organizeze — după expresia lui Stalin — „trezirea de la jugularea tendințelor exploatare ale culacilor (chiaburilor) la lichidarea clasei culacilor”. Toți acești culaci trebuiau arestați, deportați, în urma unor simple măsurii administrative, iar bunurile lor trebuiau confiscate. Cel mai adesea deportații erau transportați cu trenuri speciale, denumite „trenuri ale morții”, în grupuri de mai multe mii de persoane. Incapabili să suporte o călătorie lungă, bătrâni de peste 65 ani și bolnavi, ca și foarte mulți copii mureau pe itinerarul de destinație. Ei nu aveau dreptul să-și ia asupra lor provizii pentru două luni de transport, ci numai 200-300 grame pâine de proastă calitate, administrată în cel mai bun caz o dată pe zi. În absența apei potabile, deportații erau nevoiți să bea apă din băltoace, de aceea mulți dintre ei mureau pe drum de dizenterie și alte epidemii.

Odată ajunși la destinație, în general locuri sălbatice, total neospitaliere din Siberia, Ural, Kazahstan, „colonii speciale” erau lăsați să se descurce singuri. Cei care își luaseră asupra lor unelte puteau încerca să-și ridice un adăpost primitiv, în pământ, acoperit cu crengi, apoi, când intrau în primăvară, dacă supraviețuiau, își construiau o izbă. După doi-trei ani de improvizații, ani marcăți de un mare indice de mortalitate (14% în 1933;

peste 50% pentru copii între 1 și 6 ani), NKVD-ul și-a schimbat optica față de condițiile deportaților. Începând din 1934, „satele de muncă” (sau „zonele speciale”) în număr de 1 741 în 1938, girate de 800 „comandaturi” ale NKVD-ului, au fost reorganizate, ocupanții lor primind mijloace de supraviețuire (unelte, semințe) dar munca fiindu-le „raționalizată”. O minoritate a rămas să lucreze pământul. Cea mai mare parte au fost transferați pe mari șantiere, pe lângă mine sau mari exploatare forestiere. Aproape jumătate lucrau în industrie: extracția cărbunelui, industria metalelor neferoase, metalurgie, construcții, pe marile șantiere ale planurilor cincinale: Magnitogorsk, Karaganda, Kuznetk, Vorkuta. Dețasați de NKVD pe lângă întreprinderi de stat, „colonii speciale” primeau un salariu — vărsat autmat în fondurile NKVD-ului.

Mulți dintre acești deportați încheindu-și pedeapsa în lagăre, nu obțineau dreptul de a se întoarce acasă. Erau obligați să se fixeze în „zonele speciale”. Când o femeie liberă se căsătorea cu un „colon special”, ea își pierdea automat statutul de cetățeană cu drepturi depline, devenind, la rândul ei, un „colon special”, dar dacă un bărbat liber lua în căsătorie o deportată, aceea căpăta statutul de om liber.

O descreștere reală a numărului „colonilor speciali” s-a înregistrat începând din primăvara anului 1942, când guvernul a hotărât să cheme sub drapel colonii între 16 și 50 ani, cu excepția „capilor de familie foști chiaburi”. Astfel, în 1942, la sfârșitul anului 1943, numărul „colonilor speciali” nu era mai mare de 670 000, pentru că la începutul lui 1949 el s-a fie de circa 120 000, iar la 1 ianuarie 1953 de sub 25 000. La acea dată, contingentul ex-culacilor fusese înlocuit, în mare parte, prin „noi” coloni: populațiile deportate.

Primele grupuri naționale deportate apăruseră încă de

la începutul anului 1940: erau polonezii instalați în regiunile ocupate de sovietici (Bielorusia și Ucraina apuseană), în urma pactului secret Ribbentrop-Molotov, din 23 august 1939. Între februarie 1940 și iunie 1941 au fost deportați peste 380 000 de polonezi, ca și mai multe mii de baltici. În timpul războiului, Stalin a făcut responsabile — în colectiv — de colaborarea cu Germania nazistă opt naționalități. Cazacii, calmicii, cecenii, ingușii, balkirii, meșetii, tătarii din Crimeea¹, ca și alte popoare din Crimeea (greci, bulgari, armeni, turci, etc.), germanii de pe Volga (din care peste 1 milion au fost deportați în Siberia și Kazahstan, începând din august 1941). Aceste popoare, unele aflate pe traseul agresorului nazist, au „beneficiat” de condiții „aproape identice cu cele din timpul „deschiaburirii”, din urmă cu 15 ani.

În 7 ani de 8 ori mai mulți denunțatori

Conform mai multor surse, ce concordă între ele, pierderile umane între „plecarea contingentelor” și „instalarea” lor în zonele cele mai pustii din Kazahstan, Siberia, Asia Centrală și Ural, după mai multe luni de transport, atingeau frecvent 10-20% din efective.

În cursul primilor 3-4 ani de deportare, condițiile de viață erau de așa natură, încât mortalitatea a rămas foarte ridicată. De pildă, din 575 768 deportați în Caucazul de nord, sosiți la destinație în a doua jumătate a anului 1944, 146 892 (adică 25,5%) au murit înainte de 1

octombrie 1948. La această grupă de deportați nu s-au înregistrat decât 28 120 nașteri. Sau: din 228 392 persoane evacuate din Crimeea au murit la destinație, în patru ani, 44 887 (20%).

Lituanieni, letoni, estonieni, moldoveni² au fost supuși sovietizării și colectivizării, în regiunile nou încorporate sau reincorporate U.R.S.S. Cel mai greu tribut l-au plătit ucrainenii, suspectați a fi sprijinit Organizația naționalistilor ucraineni. La același tratament au fost supuse și alte categorii sociale: soldații armatei generalului Vlasov, prizonieri ai armatei roșii „recuperați” în Germania, ca și „paraziții sociali”, ce dădeau o viață antisocială (conform legii din 2 iunie 1948).

Deportările masive pe familii, pe categorii sociale, etichetate drept „străine” (culacii, inteligenția), pe sate întregi, ostile colectivizării sau suspecte a-i fi sprijinit pe „partizanii” antisovietici (în special, în țările baltice și în Ucraina occidentală) făceau concurență arestărilor individuale.

O soartă specială a fost rezervată unei părți din prizonierii de război sovietici, vlassoștilor și persoanelor suspectate a fi colaborat cu ocupantul. Ei au fost intermițați în lagăre speciale ale NKVD, așa-zise de „filtrare și control”, create la sfârșitul anului 1941. În trei ani (până în decembrie 1944), 421 200 persoane „au trecut” prin aceste lagăre. În ianuarie 1946, lagărele de „filtrare și control” au fost integrate sistemului Gulagului.

La sfârșitul anilor 1940, populația lagărelor și „zone-

lor speciale” era foarte diferită „calitativ” de cea a anilor '30: țărănilor deportați și comuniștilor acuzați a fi „dușmani ai poporului”, dezorientați, într-o lume unde nu-și regăseau reperele existenței, le-au succedat militanți antibolșevici, naționaliști, militari, ce se opuneau conștient sistemului.

De la începutul anilor 1950, Gulagul a cunoscut o organizare diabolică: zeci de mii de pagini, unde se alinază — coloană după coloană — cifre peste cifre, unele copiate de mână, altele scrise la mașină, de un personal numeros (de la sfârșitul anilor 1930 peste o jumătate de milion de persoane lucrau în diverse eşaloane ale NKVD), toate conținând informațiile cele mai diverse, tragice și emoționante, despre un univers concentraționar, imposibil de cuprins într-un articol. Aflăm din aceste date care erau bolile de care mureau deținuții (poli-avitaminoză, paralizie cardiacă, rezultat al epuizării totale, tuberculoză, pelagră, maladii intestinale etc.), la ce vârstă surveneau decesele, după cât timp petrecut în detenție (primii doi ani erau cei mai grei). Statisticile Gulagului oferă informații despre repartiția deținuților după sex (94% bărbați în 1938 și numai 81% în 1948), după vârstă, după naționalități, după nivelul de instrucție. Se constată, de pildă, creșterea numărului de 4 ori, între 1936 și 1940, al deținuților cu studii superioare.

Documentele Gulagului deconspiră și cifra deținuților „folosiți” de NKVD ca denunțatori: 16 887 în ianuarie 1940 și... 138 992 în iulie 1947. În sfârșit, actele comptului sistem precizează ponderea importantă a Gulagului în economia sovietică. În 1940, NKVD executa 13% din volumul marilor lucrări ale economiei sovietice. La 1 septembrie 1948, din 2 260 000 persoane aflate în Gulag, 1 220 000 fuseseră „închinate” unor întreprinderi metalurgice, mine, exploatare forestiere etc.

Cum să faci o analiză asu-

¹ Presa rusă care, în ultimul timp, acordă un larg spațiu subiectului, a anunțat că, la 18 mai, în Ucraina se aniversază Ziua memoriei victimelor deportării popoarelor din Crimeea. Numai în trei zile, între 18 și 20 mai 1944, din Peninsula Crimeea au fost dislocați 183 155 tătari. Printr-un decret special al Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. din 28 noiembrie 1948, s-a hotărât ca deportații să fie strămutați pentru totdeauna, evadarea din locul de exil pedepsindu-se cu 20 de ani de muncă silnică.

² Evaluările efectuate de istoricul George Ciorănescu arată că în perioada cât Basarabia s-a aflat sub ocupație sovietică, circa un milion de oameni au fost smulși de la vetrele lor și deportați, dându-se astfel o crâncenă lovitură elementului românesc din această provincie.

Potrivit datelor oficiale recente ale guvernului Republicii Moldova, numărul celor deportați în perioada menționată este de 1 500 000 (Ion Constantin, *Basarabia sub ocupație sovietică de la Stalin la Gorbaciov*, București, 1994).

pra clasei muncitoare sovietice fără să ții seama de această imensă mână de lucru, muncind adesea pe aceleași șantiere industriale cu muncitorii liberi?

O cifră = o viață sacrificată

Cu toate acestea, există încă multe aspecte necunoscute ale Gulagului. Birocrația lui a funcționat perfect în descrierea numărului de deținuților, a coloniilor de muncă, a satelor cu deportați și a „zonelor speciale”. Dar nu se știe aproape nimic — în termeni statistici, căci descrierile nu lipsesc — despre cei care nu au mai ajuns la „punctul de destinație”. Câți au fost împușcați? Problema capitală, pe care descoperirea — în ultimii ani — a numeroase gropi comune și osuare (Kuropati în Bielorusia, Bikovna în Ucraina, ca să nu le cităm decât pe cele mai celebre, conținând cadavrele a mii de oameni, uciși cu un glonte în cap) o face mai actuală decât oricând. Până în prezent, arhivele deschise consultării nu au adus nici o revelație statistică legată de amploarea execuțiilor în timpul „Marii Terori”. Documentele se află, fără îndoială, în „arhivele prezidențiale” și în arhivele KGB.

La începutul lui iunie 1992, istoricul Mihail Poltoranin, vicepreședinte al Comisiei de clasificare a arhivelor, a găsit de cuviință să „pună la dispoziție publicului” o serie de documente ultrascrete asupra anului 1937. Ziarul *Trud* a publicat, între altele, ca exemplu edificator pentru „terorismul care impunea domnia în țară a ordinului teuton” [sic!] al comiștilor” o rezoluție a Biroului politic, din 2 iulie 1937, și un „ordin operativ” al NKVD, semnat Ejov și datat 30 iulie același an. Primul document expune coordonatele unei „acțiuni de represiune” de mare anvergură împotriva „foștilor culaci și elementelor criminale”. Al doilea dezvoltă moda-

litățile acestei „operații”. Aflăm astfel că elementele vizate aparțineau în realitate unui spectru socio-politic mult mai larg decât categoriile enumerate în rezoluția Biroului politic: alături de „ex-culaci” și „elemente criminale” figurau „elementele periculoase din punct de vedere social”, „membrii unor partide antisovietice”, „funcționari țariști”, „Gărzile albe” etc. Or, se știe, după numeroase mărturii și după documentele de arhivă accesibile, că aceste „etichete” erau atribuite foarte ușor oricărui suspect.

Al doilea document conține o listă precisă a obiectivelor ce trebuiau realizate, regiune de regiune, pentru fiecare dintre cele „două categorii”: indivizii din prima categorie (76 500 persoane) trebuiau să fie — în termenii unei proceduri administrative simplificate — împușcați; cei din a doua categorie (201 000) trimiși în lagăr pe zece ani. Într-o operație, începută între 5 și 15 august 1937, de la regiune la regiune, urma a fi încheiată în patru luni.

În ce privește numărul total al împușcaților dispunem în prezent de două surse: prima este o notă adresată la 14 februarie 1954 lui N. Hrușciov, semnată de procurorul general al U.R.S.S., R. Rudenko, ministrul de internă, S. Kruglov, și ministrul de justiție, K. Gorșenin. Conform acestui document, între 1 ianuarie 1921 și 1 februarie 1954, OGPU apoi NKVD, „colegiul militar” al Curții supreme și tribunalele militare au condamnat 3 777 380 persoane, sub acuzația de „activități contrarevoluționare”. Dintre acestea 642 980 au primit pedeapsa capitală; puțin peste 3 100 000 persoane au fost condamnate la lagăr sau, deportare. Or, se știe cât era de laxă noțiunea de „activități contrarevoluționare”.

Al doilea document — cunoscut numai de delegații la Plenara Comitetului Central al P.C.U.S. din 22-28 iunie 1957, plenară care a condamnat „gruparea antipartinică”

Molotov - Malenkov - Kaganovici — recent scos la lumină — menționează 681 692 execuții în 1937-1938. Între 27 februarie 1937 și 12 noiembrie 1938, Stalin, Mofotov și Kaganovici și-au pus semnătura în josul unor liste conținând 38 679 nume, ale căror dosare erau de competența Colegiului militar al Curții supreme.

Multă vreme negată în Occident de o „intelligenția [intelectualitate] de stânga”, realitatea lagărelor într-o „țară socialistă” a devenit brusc, la începutul anilor 1970, explicația globală — istorică, filosofică, morală — în sfârșit găsită, a „fenomenului sovietic”. Istoria celor 70 de ani de regim sovietic nu este altceva decât istoria luptei statului totalitar împotriva omului, istoria aservirii omului de către stat și a supunerii graduale a omului sclaviei, mai bine zis a acceptării de către *homo sovieticus* a propriei robii. „Ne-a lipsit dragostea de libertate. Am pierdut măsura libertății”, scrie Aleksandr Soljenițin în *Arhipelagul Gulag*¹. Astăzi, pozele ex-U.R.S.S. și-au re-

(Continuare în p. 67)

¹ Interesante sunt și considerațiile cunoscutului sociolog american Zbigniew Brzezinski, consilier al președintelui Carter pentru securitate națională, în anii 1977-1981. În lucrarea sa *Pierderea controlului: haosul global din ajunul secolului XXI*, el afirmă că veacul XX poate fi socotit cel mai sângeros secol din istorie: în războaie au murit 87 milioane de oameni. Pierderile „ideologice” au fost în acest secol de 80 milioane, dintre care datorate lui Hitler 17, lui Lenin 6-8 milioane și lui Stalin — 20-25.

Sângele a curs și în alte locuri de pe glob. Din rândurile armenilor și musulmanilor, vrajbă a răpit 3-4 milioane vieți. Aceste cifre sunt elocvente, subliniază autorul, „pentru măsura cantitativă a nebuniei politice a umanității în veacul nostru. În total, între 167 și 175 milioane de vieți s-au stins înainte de vreme. Dintre ele, 60 reprezintă prețul utopiei comuniste, care a făcut din comunism „cea mai scumpă plătită greșală a omenirii din întreaga ei istorie”.

CITITORII SCRIU ISTORIE

EROI ROMÂNI LA NIEDERBÜHL — RASTATT (GERMANIA)

În nr. 10/1993 și 5/1994, Magazin istoric a publicat relatări ale unor cititori din străinătate referitoare la cimitire ale eroilor români căzuți în primul război mondial aflate la Mannheim (Germania) și Maubeuge (Franța). Despre un alt asemenea cimitir ne scrie superiorul Capelei ortodoxe române „Mihail Sturdza” din Baden-Baden (Germania), preot Radu Mironovici.

La o distanță de aproximativ 10 km de orașul Baden-Baden, urmând șoseaua care duce în direcția Karlsruhe, este orașul Rastatt, în componența căruia intră și cartierul numit Niederbühl.

Aici se află un cimitir militar, unde, printre alții, într-o parcelă anume rânduită, au fost înbunați ostași români, cărora vitregiile primului război mondial le-au hărăzit veșnica odihnă departe de neam și de țară. Această parcelă frumoasă și bine îngrijită cuprinde 28 de pietre de marmură, pe care se află înscrise numele și prenumele eroilor. În mijlocul parcelei a fost așezată o piatră funerară mare, cu cruce, iar placa din marmură fixată în centrul monumentului cuprinde dedicația: „Recunoștință pribegilor români, Camarazilor morți pentru Patrie, 1916-1918”.

Dintr-o broșură care se află în biblioteca Capelei ortodoxe române „Mihail Sturdza” din Baden-Baden, se cunoaște că solemnitatea sfintirii pietrei funerare a avut loc la 19 iunie 1949, iar cei ce au alcătuit la vremea respectivă cuprinsul acestei broșuri, cu toate că nu și-au lăsat în scris numele lor, au avut buna inspirație de a prezenta „Apelel nominal al eroilor”, cu localitățile unde s-au născut și datele la care au decedat.

Vă trimitem o fotografie reprezentând pe preot și credincioși (în imaginea de mai sus), participând la una din slujbele de pomenire a ostașilor români din Niederbühl, slujbe care se fac în fiecare an, după tradiția noastră ortodoxă românească. Totodată, vă expediez și lista celor 28 de eroi, cu datele respective.

1. Frigla Nicolae (născut în comuna Star-

chiojd, jud. Prahova — mort la 18 februarie 1917); 2. Balaci Marin (n. com. Galicea Mare, jud. Dolj — m. 21 februarie 1917); 3. Grănate Ion (n. com. Puiesti, jud. Râmnicul-Sărat — m. 2 februarie 1917); 4. Radu Dumitru (n. com. Inotești, jud. Prahova — m. 24 februarie 1917); 5. Gherman Radu (n. com. Nerezu, jud. Focșani — m. 12 martie 1919); 6. Zamfir Vasile (n. com. Doicești, jud. Dâmbovița — m. 19 martie 1917); 7. Pană Alexandru (n. com. Bercești de Jos, jud. Brăila — m. 23 martie 1917); 8. Babană Gh. Vasile (n. com. Aprozi — m. 19 aprilie 1917); 9. Popovici Constantin (n. com. Adâncata, jud. Dorohoi — m. 20 aprilie 1917); 10. Dăcu Petre (n. com. Lăceni, jud. Teleorman — m. 29 aprilie 1917); 11. Voinea Ion (n. com. Scorteni, jud. Prahova — m. 16 mai 1917); 12. Michailă Nicolae (n. com. Răcoasa, jud. Putna — m. 23 mai 1917); 13. Cetățeanu Ștefan (n. com. Tunari, jud. Dolj — m. 2 iunie 1917); 14. Vișan Gheorghe (n. com. Artani, jud. Ialomița — m. 30 iunie 1917); 15. Rotaru Grigore (n. com. Risipiți — m. 5 iulie 1917); 16. Radu Marin (n. com. Ințești, jud. Argeș — m. 27 iulie 1917); 17. Dobre Iosif (n. com. Piteasca-Pasărea — m. 28 iulie 1917); 18. Vasile Nicolae (n. com. Ciochina, jud. Mehedinți — m. 18 august 1917); 19. Vrăjitoru Ion (n. com. Poiana, jud. Dolj — m. 28 august 1917); 20. Borș Gheorghe (n. com. Liești, jud. Tutova — m. 7 septembrie 1917); 21. Capitan Gheorghe (n. com. Si-pote, jud. Iași); 22. Rădulescu Gheorghe (n. Ploiești, jud. Prahova — m. la 11 martie 1918); 23. Casapu Costea (n. com. Calafat, jud. Dolj — m. 9 aprilie 1918); 24. Papuc Haralambie (n. com. Gudinești, jud. Gorj — m. 7 iulie 1918); 25. Călin Vasile (n. com. Bărbulești, jud. Ialomița — m. 15 iulie 1918); 26. Micos Ion (n. com. Corot, jud. Tecuci — m. 1 octombrie 1918); 27. Dumitrache Ion (n. com. Vlădești, jud. Mehedinți — m. 9 noiembrie 1918); 28. Cotei Petre (m. 13 noiembrie 1918).

Preot Radu MIRONOVICI

Iubiri celebre

De o frumusețe frapantă, purtându-și cu eleganță și majestate înalta demnitate, pasionat de vânătoare și turniruri, inteligent și extrem de curios, regele francez Francisc I (1515-1547) a rămas în istoria țării sale ca prototipul gentilomului Renașterii. Protector al umanistilor, împătimit de poezie, el însuși creator de versuri, „regele-cavaler” a fondat celebrul „Collège de France”, în 1530, a unificat teritoriul țării, realizând centralizarea administrativă, a dispus înlocuirea latinei, ca limbă oficială, cu franceza, în sfârșit, a introdus în țară Renașterea italiană, cultivând în anturajul său artiști ca Benvenuto Cellini și Leonardo da Vinci.

FRANCISC I ÎNTRE SOȚII ȘI FAVORITE

Reine-Claude, cea bună ca o prună

Domnia lui Francisc I a marcat debutul vieții de Curte, cu luxul și normele ei stricte de funcționare. Încă de la urcarea sa pe tron, suveranul a conferit Curții o strălucire necunoscută până atunci, principală „reformă” introdusă de el fiind admiterea femeilor în anturajul regal. Trăind retrase și numai în preajma reginei, prezente exclusiv la solemnitățile desfășurate în tonuri grave, femeile s-au arătat extrem de interesate și flătate de noua perspectivă. „O curte fără femei este ca un an fără primăvară sau o primăvară fără trandafiri”, a afirmat regele-poet. Iar celebrul Pierre de Brantôme, cronicar al timpului, nota în însemnările sale: „Acest mare rege spunea că

doamnele îi fac la fel de curajoși pe gentilomii de la Curte cum îi fac spadele”.

Femeia își depășea astfel rolul „inferior ce-i fusese hărăzit, ea putea avea acum o influență binefăcătoare — sau nefastă — asupra prinților, făcea parte din elita masculină, conferindu-i acesteia drept recompensă veselie, farmecul și inteligența ei. „Pe cel ce va atenta la onoarea unei doamne îi așteaptă spânzurătoarea”, menționa cronicarul Brantôme amenințarea proferată de suveran, hotărât să creeze un statut privilegiat femeii, recent intrate în anturajul înalților bărbați de stat. Pedepsa avea să se abată asupra unui nefericit curtean, a cărui aluzie ofensatoare, adresată unei doamne de la Curte, a ajuns pe la urechile regelui. Să mai adăugăm că victima nu era nici prințesă, nici favorită regală. Cu atât mai moralizator

gestul monarhului.

Pradă unei crize de mânie, Francisc I a purces să aplice pedeapsa. Părea că acuzatul nu mai avea nici o scăpare. Dar un prieten a reușit să-l prevină la timp de intențiile monarhului, așa încât acesta s-a refugiat în mare grabă dincolo de graniță.

Câte priviri furtive, câte atenții voalate, câte avansuri încercate de respect nu i-or fi adus — în replică — suveranului gestul său față de doamne... În fond, el vroia ca fiecare dintre ele să fie o mică regină. În ce-l privea, avea farmec, un farmec incontestabil, dar, mai presus de toate, pe acela de a fi rege. La numai 21 de ani.

În 1514, Francisc I se căsătorise cu Claude, fiica lui Ludovic XII și a Annei de Bretenia, ce fusese mai întâi — deși avea numai 15 ani — logodnica lui Carol de Austria (viitorul Carol Quintul). Buna

regină Claude îi adusese o dotă considerabilă celui ce va conduce Franța vreme de 32 de ani, dar urâtă și șchioapă nu putea avea altă soartă decât a fi neglijată de soț. Memoria populară a păstrat-o ca un summum de virtuți morale și de bunătate (de la numele ei a rămas posterității soiul de prune „Reine-Claude”). Șapte copii i-a dăruit monarhului Claude de France. „O femeie de o corpolență bizară”, nota despre ea ambasadorul Austriei, dar tot el adăuga: „Când vorbea, grația ei recompensa mult din lipsa-i de frumusețe”. La moartea ei, la numai 25 de ani, Burghezul din Paris, celebrul cronicar, menționa, în *Jurnalul* său (un tablou detaliat al vieții pariziene a timpului): „Țara întreagă a plâns-o. Și tot el preciza că regele, răvășit de durere, i-ar fi spus mamei lui, Luiza de Savoia: „Dacă aș putea-o răscumpăra cu viața mea, aș face-o din tot sufletul. N-am crezut niciodată că legătura căsătoriei poate fi ruptă atât de greu și atât de dureros”.

„Doamnă, a venit timpul să ispășești”

Înaltă ipocrizie? Savantă artă a disimulării? Amândouă la un loc. Pentru că, încă înainte cu șase ani de moartea reginei, el avea o amantă „en titre”, pe François de Chateaubriant, căsătorită de foarte tânără, la numai 14 ani, cu Jean de Laval-Montmorency, cel care o și adusese la Curte, în 1518, la oficierea botezului Delphinului. Relațiile amicale între Anna de Bretania și casa Laval explicau prezența între invitați a domnului de Chateaubriant împreună cu tânăra lui soție. François, pe atunci în vârstă de 24 de ani, căsătorită de 9 ani cu dl. de Chateaubriant, trebuie să fi fost la acea ceremonie de Palat, deopotrivă, familia și regală, o adevă-

Françoise de Chateaubriant, o femeie deșteaptă și cultă, îndrăgostită de regele ei

rată explozie de tinerețe, bucurie și lux. Cel puțin așa și-a notat monarhul, în poeziile pe care le-a scris, după ce a remarcat-o la oficierea botezului. Frumoasă, având și ea o mare ușurință în versificație. François va câștiga un loc privilegiat în viața suveranului, beneficiind de favorurile sale, vreme de cel puțin opt ani.

Când relația lor a obosit, ea a asistat neputincioasă la infidelitățile amantului ei regal. Aflăm din poeziile ei că era brună, iar monarhul înclina deja spre o frumusețe blondă, cu pielea albă. Odată depășită de „funcția” de metresă „en titre”, François s-a retras de la Curte cu soțul ei, relația sa cu regele transformându-se într-o tenace prietenie epistolară. De câteva ori, monarhul i-a făcut vizite, oprindu-se pentru câteva zile în peregrinările sale pe domeniul dlui de Chateaubriant. Dar încet-încet, în această prietenie — ce succeda unei aprinse iubiri — s-a instalat liniștea deplină, vecină cu indiferența. Până într-o zi când, la insistențele noii amante, doamna D'Etampes, regele și-a trimis un emisar să-i

ceară dizgrației bijuteriile pe care i le oferise el, bijuterii care purtau gravate și dedicații pline de efuziune. Un val de mânie a scuturat-o pe ex-favorită, care i-a returnat toată cantitatea de aur în... lingouri. „Omagiile le păstrez întipărite în mintea mea. Nu pot permite nimănui să dispună de ele”, ar fi spus ea.

Vestea morții doamnei de Chateaubriant avea să îi redeștepte tandrețea lui François I și, poate, unele remușcări, dacă ne lăsăm conduși de versurile scrise în această perioadă, versuri niciodată dedicate personal vreunei femei.

De altfel, despre moartea acestei femei circulă o istorie sumbră, demnă de pana unui Edgar Allan Poe. La întoarcerea lor pe domeniul personal, contele de Chateaubriant și-a lăsat soția să ducă o existență de amintiri și meditații, într-o reclusiune totală. Părea a-și fi acceptat condiția, fără a-i face nici un reproș. Dar, într-o noapte, el a intrat în camera ei, îmbrăcat în negru, cu un sfeșnic în mână și urmat de doi valeți cu chipuri de gheață: „Doamnă, a venit timpul să ispășești”, i-ar fi spus. Apoi cei doi valeți s-au apropiat de patul femeii, au imobilizat-o și, sub privirile ei pline de oroare, i-au tăiat venele de la ambele mâini. După care, cu pași ușori, asasinii s-au retras.

Alți autori pretind că dl. de Chateaubriant, om de mare generozitate sufletească, o iertase, dar doamna și-a pus singură capăt zilelor, din disperare și regretând trecutul.

În aceeași literă cu regina

Această tristă poveste se întâmpla în 1537. Să revenim însă la anul 1526, când apăsarea în scenă înlocuitoră

dnei de Chateaubriant, învin-gătoarea momentului: Anne de Pisseleu, viitoare ducesă d'Etampes, o femeie fină, cu o privire malițioasă, frunte înaltă și buze subțiri. Aproape un sfert de secol s-au iubit cei doi, dacă trecem peste faptul că regele a comis în acești ani felurite infidelități pasagere, ce nu au afectat locul Annei în inima lui. Domnișoară de onoare a Luizei de Savoia, Anna a apărut în anturajul reginei-mame prin anii 1520-1521, când avea numai 12-13 ani, dar cronicarii vremii afirmă că abia după întoarcerea suveranului de la Madrid, din captivitate¹, el i-a declarat dragostea. Misterul a fost hrănit și de discreția absolută a ducesei, care a știut să păstreze secretul lor și, totodată, aparențele, încât unii autori s-au întrebat dacă relațiile celor doi nu au rămas numai la stadiul unei prietenii tandre și fidele, absolut platonice. "Ceea ce pare total neverosimil, ca să nu spunem absurd, dacă luăm în seamă dureroasa resemnare a „celeii mai savante dintre frumoase și celeii mai frumoase dintre savante", cum îi spunea regele iubitei sale, la vestea căsătoriei pe care el a contractat-o, în 1530, cu Eleonora de Austria. Tonul scrisorii ducesei d'Etampes relevă o intimitate greu de ascuns. Să mai menționăm că o vreme monarhul nu a avut inima să o abandoneze total nici pe Françoise de Chateaubriant, așa încât a trebuit

să facă o veritabilă echilibristică între regina Eleonora, dna de Chateaubriant și ducesa d'Etampes.

În 1533, Francisc I i-a găsit un soț de formă amantei sale, pe Jean de Brosse, gentilom de bună origine, devenit, grație sprijinului regal, duce d'Etampes.

Pentru a o ține lângă el, suveranul a hotărât ca ducesa să devină guvernanta celor două fiice ale lui, Louise și Charlotte. Patru ani de la căsătoria cu Eleonora legătura celor doi amanti era la fel de viguroasă.

Dar de unde mai apăruse și această Eleonora de Austria? Era sora mai mare a lui Carol Quintul și văduva, din 1521, a regelui Portugaliei, Manuel I cel Mare. Printr-o clauză a tratatului de la Madrid, fusese recăsătorită cu regele Franței Francisc I, servind ca garanție reconcilierii temporare dintre Franța și Austria. Cantitate neglijabilă deci, în plan erotic.

Eleonora nu a jucat nici un rol în viața regelui. Nici măcar nu i-a dăruit copii. A trăit retrasă de Curtea Franței, până la moartea regelui, în 1547; după care s-a stabilit în Țările de Jos, apoi în Spania.

Până la dispariția sa, regele Franței a rămas pradă dragostei pentru ducesa d'Etampes, care i-a supraviețuit, murind abia în 1580. Locul ei la Curte — cucerit prin farmec și spirit — devenise cu adevărat oficial. La una dintre cele mai importante ceremonii — consemnează cronică — ducesa a împărțit litiera cu regina, primind aceleași onoruri. Dar odată cu moartea suveranului și cu încoronarea regelui Henric II, ea a trebuit să părăsească Parisul și să se retragă într-o viață lipsită de strălucire. Sceptrul trecuse în mâinile favoritei lui Henric II, Diana de Poitiers, care o antipatiza profund pe metresa regelui Francisc I.

S-au emis multe speculații, în cursul acestor 500 ani trecuți de la nașterea regelui Francisc I, despre rolul politic al femeilor în viața și domnia regelui. Istoricii francezi consultați la întocmirea acestui articol par a fi la unison, polemizând cu cei ce afirmă contrariul; ei înclină să nu le acorde o importanță exagerată. Femeile i-au fost amante regelui, nu consiliere. În mod cert i-au plăcut anturajul lor, atmosfera feminină, dar ele nu au depășit condiția de decor stimulat. ■

Florentina DOLGHIN

AIESEE: de la Salonic la București

Cel de al șaptelea Congres internațional de studii sud-est europene și-a desfășurat lucrările în Grecia, la Salonic, între 29 august și 4 septembrie.

Între temele abordate s-au numărat: Universul rural și evoluția structurilor comunitare sătești; Eforturile de cooperare balcanică în retrospectivă și în perspectivă; Există o „mentalitate balcanică"? Măturia culturii scrise și a limbajului figurativ; Schimbările din Europa și reflectarea lor în Balcani în ultimul deceniu (1984-1994).

Patru noi state au devenit membre ale Asociației internaționale de studii sud-est europene (AIESEE), creată în 1963, dintr-o inițiativă românească. Ele sunt: Slovacia, Japonia, Spania și Australia.

Noul președinte al AIESEE este profesorul Jan Karayannopoulos. Secretar general a fost ales academicianul Răzvan Theodorescu. Președinte de onoare al AIESEE a devenit academicianul Nikolai Todarov, vicepreședinte de onoare profesorul Georges Castellan, iar secretar general de onoare academicianul Virgil Cănde.

Următorul congres al AIESEE va avea loc la București, în anul 1999.

¹ Stăpâni ai Flandrei, Germaniei, Neapolelui, Sardiniei, Siciliei, Spaniei, habsburgii amenințau serios Franța la începutul domniei lui Francisc I. Guvernul francez a încercat să facă față situației critice cu înaltă diplomatie, dar nereușind, i-a rămas numai calea armelor. Înfrânt la Pavia, în 25 februarie 1525, Francisc I a fost luat prizonier și obligat să semneze tratatul de la Madrid (15 ianuarie 1526). Renunța astfel la pretențiile sale asupra Flandrei, Milano-ului și Neapolelui, în plus cedând provincia Bourgogne lui Carol Quintul. După aceste concesii, el a fost eliberat, în martie 1526.

Din istoria Mafiei

LUCKY

ȘI „FRAȚII” SĂI

VICTOR ALEXANDROV

Acțiunea de o uriașă amploare dezlănțuită în Italia în ultima vreme împotriva Mafiei și a politicienilor, ca și a oamenilor de afaceri care au colaborat cu ea, soldată cu arestarea a numeroși mafioți, printre care mulți „capo”, căutați de ani de zile de carabinieri, spre a nu fi descoperiți și capturați decât abia acum, ca și replica sângeroasă a Mafiei au atras din nou atenția lumii întregi asupra acestei organizații, care ține de mulți ani Italia sub amenințări și teroare. Folosind „strategia terorii”, Mafia a provocat, la Florența, mari pagube celebrilor Galerii Uffizi, moartea a 5 persoane și rănirea a 30, apoi, în noaptea de 27 spre 28 iulie 1993, la Milano s-au înregistrat 5 morți și 10 răniți și, în fine, la Roma, au fost rănite circa 12 persoane, pagubele aduse bazei San Giovanni di Laterano, considerată „inima creștinătății”, atingând proporții uriașe.

Desigur, despre Mafia, adevărata caracatiță — cum a fost intitulată și serialul TV difuzat la noi pe micul ecran — s-au scris nenumărate cărți și s-au realizat destul de multe filme.

Printre scriitorii care s-au încumetat să abordeze subiectul — căci, este lucru binecunoscut, ți se cere un anumit curaj ca să înfrunți Mafia, dezvăluindu-i dedesubturile — se numără și Victor Alexandrov, romancier, eseist, ziarist francez din a cărui operă cităm, la întâmplare, *Apatrizii* (1955), *Educația viperelor* (1957), *Al treilea scaun*; *eseurile Ursul și balena* (1958), *U.R.S.S. la ora K* (1960), *Misterele Kremlinului* (1962), *Octombrie roșu* (1967), *O.S.I. Serviciile secrete ale lui Stalin împotriva lui Hitler*

(1968), *Frontul negru* (1969).

În *La Mafia*, apărută în editura Hachette, Victor Alexandrov și-a propus să dea — cum mărturisește el însuși în prefața cărții — „dacă nu un răspuns definitiv problemelor pe care le ridică Mafia, cel puțin unul apropiat adevărului, ținând seama de fapte ce par deseori neverosimile”.

Acest volum se ocupă îndeosebi de filiala americană a Mafiei, „Cosa Nostra”, cea care a păstrat cu sfințenie regulile de aur ale Mafiei, dar „à l'américaine”. Am ales din carte un fragment ce îl are ca protagonist pe „Lucky”, Luciano, alias Salvatore Luciano, care a jucat un rol important în eliberarea Siciliei în timpul celui de al doilea război mondial, așa cum cititorii Magazinului istoric au putut afla și dintr-un număr mai vechi al revistei (1/1968). Personalitate controversată a Mafiei, Luciano pare a avea o biografie incertă, completată, de-a lungul timpului, de diferiți autori, așa cum încearcă și Victor Alexandrov în lucrarea sa *La Mafia*.

Născut într-unul din satele pierdute ale Siciliei, Lucky a emigrat, ca mulți alți sicilienți, în America. La 17 ani, Lucky și-a dat seama de extraordinara lui putere asupra femeilor. Peste șase ani, 1.700 reprezentante ale sexului slab „lucrau” pentru el. Dar Lucky va plăti scump această exploatare sistematică a prostituției, în 1917 fotografia lui apărând pe pagina întâi în toate cotidienele americane, el fiind condamnat la o pedeapsă de „minimum treizeci de ani de închisoare” pentru proxenetism, pedeapsă ce urma a fi integral executată într-una dintre cele mai groaznice închisori din S.U.A., Dannemora, denumită „Siberia” americană.

Dar, în 1942, în plin război, o întâmplare neobișnuită i-a schimbat firul vieții, redându-i libertatea. Vizitat la vorbitor de unul dintre avocații săi, Moise Poliakov, acesta l-a informat că Aliații, proiectând o debarcare în Sicilia, au nevoie ca fasciștii locali să fie neutralizați, evitându-se orice sabotaj, astfel ca lucrurile să se desfășoare cât mai bine cu putință. Într-un cuvânt, cunoscându-i-se puterea și influența de care se bucura în Sicilia, se apela la concursul său ceea ce, bineînțeles, Luciano a acceptat. El a participat — cum reiese din fragmentul de mai jos — la eliberarea Siciliei. După această acțiune atât de ingenioasă, a fost eliberat, în 1946, fără a se da vreo explicație acestui gest.

Deținutul din Albany

În ziua de 9 iulie 1943, un om se urcă, în plină Mediterană, la bordul unui submarin, care se cufundă imediat în valuri. Nici o oră mai târziu, submarinul revine la suprafață, la câteva sute de metri de coasta siciliană, între portul Empedocle și Sciacca.

Doi oameni coboară pe mal. Unul este agentul OSS-ului, celălalt execută în mod oficial o pedeapsă în închisoarea din Albany¹.

Acesta nu este altcineva

decât Lucky Luciano. El sărută la început nisipul golfului pe care a coborât, apoi picioarele, apoi mâinile șefului suprem al Mafiei, aflat la întâlnirea fixată de „fratele” lui Lucky, Vito Genovese.

Genovese și Luciano au emigrat împreună. În sânul Cosei Nostra, ascensiunea lor a fost paralelă, dar în timp ce Luciano a trebuit să suporte legile Statelor Unite, Genovese se întorcea în Italia, prețios ambasador extraordinar al americanilor² pe lângă „guvernul” palerimotat. Astfel, într-o noapte fru-

moasă de vară, „capo di capi” îl primește pe fiul risipitor înapoiat în țară. Îl ridică de jos și cei doi bărbați au o discuție în siciliană, din care reprezentantul OSS-ului nu înțelege o boabă.

Înainte de ivirea zorilor, submarinul se înapoiază la baza sa. Lucky poate să și transmită dispozițiile Statului major aliat și în special ale Naval Intelligence U.S., direcția operațiunilor fiind, din rațiuni politice, încredințată generalului britanic Alexander³.

În ziua de 10 iulie 1943, aplicând planurile Statului major britanic al Armatei 8 engleză, australieni, canadieni și indieni debarcă pe coasta răsăriteană a Siciliei, unitățile de comandă ale Armatei 7 americane urmând exact ordinele transmise de comandanții lor și debarcând pe coasta sud-vestică.

Încă de la primele ore ale debarcării, britanicii înregistrează pierderi grele, în timp ce ostașii Armatei 7 U.S.A. sunt așteptați nu de trupele italo-germane, ci de mai multe sute de mafioți care au adus fiecare, pentru comandourile americane, haine de schimb. Ce urmează?

În plină noapte, pe aceeași plajă unde, cu câteva zile înainte, „capo di capi” și-a expus planul recidivistului justiției americane, americanii își părăsesc uniforme și îmbracă ținuta anonimă a mafiotului perfect: costum închis, cămașă albă, pantofi negri și o șapcă înfundată pe ochi.

Peste patru zile, forțele Axei erau în stare să facă față debarcării, chiar să o respingă. În acest moment are loc a doua intervenție a lui Lucky.

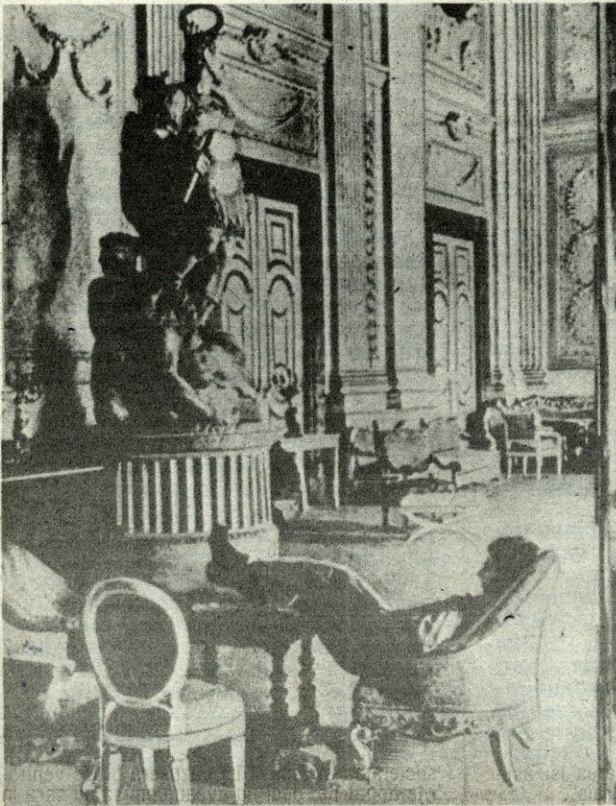
În ziua de 15, iulie 1943, adică după patru zile și câteva ore de la debarcare, un avion de vânătoare al U.S.A., Air Force zboară deasupra așezării Villalba, unde locuia

¹ Capitala statului New York, situată pe râul Hudson.

² Evident, al organizației Cosa Nostra din S.U.A.

În p. 63: 3 septembrie 1943. La Cassibile se încheie convenția de armistițiu între Italia și Națiunile Unite.

În castelul de la Caserte, în sudul Italiei (unde la 29 aprilie 1945 se va semna capitularea trupelor germane din Italia), în octombrie 1943 staționau soldați germani.

³ Harold George Alexander, mareșal englez (1891-1969), comandantul forțelor terestre în Africa de Nord și în Italia (1943-1945), guvernatorul Canadei (1945-1951), apoi ministrul apărării (1952-1954).

„capo di capi”, Don Carlo. Un pachet legat cu grijă este lansat din carlingă.

Acasă la el, la adăpostul privirilor indiscrete, Don Carlo deschide pachetul. Înăuntru este un număr oarecare de batiste de mătase galbene, având monograma L. Luciano.

În timpul zilei, aceste prețioase batiste sunt împărțite tuturor celor care puteau și trebuiau să le folosească. Acest pașaport ciudat, purtând monograma lui Charley Lucky, va fi folosit peste câteva zile.

În dimineața de 20 iulie, trei tancuri americane ajung la Villalba. Pe unul dintre ele flutură un ciudat steguleț de comandament, care nu corespunde cu cele înregistrate la Pentagon: un steguleț de mătase galbenă, având monograma neagră L.

În piața mare din Villalba, Don Carlo așteaptă în mod vizibil această vizită. Tancurile se opresc. Din tancul ce poartă pavilionul lui Lucky Luciano coboară un ofițer american, care face câțiva pași spre Don Carlo. Cei doi bărbați schimbă doar câteva cuvinte în dialect sicilian.

Peste câteva minute, Don

Carlo se urcă la bordul tancului cu pavilion galben, nu însă înainte de a-și strecura în buzunarul hainei una dintre batistele ce i-au fost aduse cu câteva zile înainte de credinciosul Carmelo Bartolomeo.

Un alt munte Cassino

Înainte de a urma tancul pe drumurile prăfuite ale Siciliei occidentale, este absolut necesar să ne oprim o clipă la situația frontului din acele ultime zile ale lunii iulie 1943¹.

Strategia aliată a rezervat armatei americane cucerirea muntelui Cammarata (poziție-cheie a Siciliei), plin de grote, văgăuni și poteci puțin umblate, menținute cu dăruenie de trupele italo-germane, sub comanda unui remarcabil ofițer al armatei fasciste, colonelul Salemi.

În timp ce cele trei tancuri americane părăsesc Villalba, la 20 km de Cammarata unități ale Armatei 7 americane și trupele viitorului mareșal

Juin² iau poziție la poalele muntelui, cu ordinul expres al înaltului Comandament de a nu interveni decât în urma unei instrucțiuni ulterioare.

Fără dificultate, cele trei tancuri ajung peste câteva ore la Mussolenti, un alt satuleț, aflat la distanță egală de Villalba și muntele Cammarata. Acolo se află cartierul general al Alianților pentru operațiunea Cammarata.

² Alphonse Juin (1888-1967), comandant al forțelor franceze în Italia (1943-1944), rezident general în Maroc (1943-1951), comandant șef al forțelor atlantice din sectorul Central al Europei (1953-1956), mareșal al Franței, membru al Academiei Franceze.

¹ Magazin istoric a consacrat numeroase articole operațiilor de pe frontul italian în al doilea război mondial (4, 7/1970, 3/1975, 4/1976, 2/1980, 2-5/1986).

Salvatore Giuliano, „banditul prea iubit”

Pentru Sicilia secolului XX, mafioul Salvatore Giuliano a devenit un simbol de cutanță. Cum și-a făcut el însă intrarea în mass-media din Italia, cunoscut fiind „războiul” declarat publicității de către organizațiile mafioate? În anii '40 ai veacului nostru, o societate străină, încurajată de Roma, investise capitaluri în regiunea Palermo; pentru a construi acolo o fabrică de conserve de ton. Paralel, societatea pusese pe picioare o flotă de pescuit, pentru a procura - evident - materia primă necesară conservelor.

Pescuitul de ton necesita o perfectă cunoaștere a deplasării bancurilor în largul insulei. Or, în vremea aceea, bărcile de pescuit nu erau echipate cu instrumente moderne de tip „sonor”, care să permită lansarea la sigur a undițelor și plaselor. Reperearea bancurilor de ton se făcea cu ajutorul unui „capo de rais”, de obicei, un bătrân, deținător al secretului milenar ce îi asigura un fel de comunicare directă cu peștii. Bineînțeles, societatea își asigurase serviciile unui „capo de rais”.

Implantarea unei industrii noi, aflată în mână străinilor, a displicut însă profund sicilianului de rând. În mod firesc, „familia” lui, ce îi era total devotată, n-a făcut decât să pună bete în roate prezenței străine. „Capo”-ul ei l-a însărcinat pe un „locotenent”, Salvatore Giuliano, ce va deveni ulterior celebru în presa mondială sub numele de „banditul prea iubit”, să se ocupe concret de caz.

Înzestrat cu o incontestabilă îndrăzneală - mai puțin cu inteligență, cum o va dovedi sfârșitul său -, Giuliano a propus mai multe soluții, dintre care s-a acceptat una: eliminarea lui „capo de rais”, care ar fi asigurat eșecul investiției continentale în insulă. Pescarii ar fi fost ca și orbi.

Zis și făcut. Într-o noapte, Giuliano cu câțiva „soldați” ai săi au pornit în întâmpinarea flotei de bărci de pescuit, ce se afla în larg, ghidată de „capo de rais”. Dar Giuliano nu luase în calcul că pescarii locali - prin angajarea lor la societatea străină - își văzuseră brusc veniturile împătrite, deci nu aveau cum să nu sară în

În zori, Don Carlo înregistrează primul lui triumf. Cei doi fii ai colonelului Salemi au dezertat, dând o grea lovitură nu numai moralului tatălui lor, dar și trupelor pe care le comandă acesta.

Toată ziua se distribuie, atât în cătunele din apropiere, cât și în rândurile apărătorilor muntelui Cammarata, batiste de mătase galbenă cu monogramă neagră. Niciodată potecile ascunse nu au fost atât de mult bătute, dar în aceeași zi, la ora patru după-amiază, acela care nu este decât generalul Juin primește ordin de la Statul major să urce pantele muntelui. Cammarata este încercuit, fără să se fi tras un singur foc de armă.

Mafia înscrie la activul ei un succes ce demonstrează impresionantă ei eficacitate. Eliberarea Siciliei, datorită intervenției clandestine a Mafiei, poate avea un extraordinar răsunet politic. Într-adevăr, câteva luni mai târziu, asistăm la o campanie a separatiștilor sicilienii care cer alipirea Siciliei la Statele Unite ale Americii. Este „manifestația celei de a 49-a stele” (pe vremea aceea Sta-

tele Unite nu numărau decât 48 de state).

Washingtonul hotărăște

Inițiativa nu aparține însă Mafiei. Desigur, organizației îi place puterea, o practică la perfecție, dar nu trebuie să uităm niciodată *omerta*: nici o publicitate, nimic în plină zi. Dar această victorie lesnicioasă trebuie să aducă un avantaj cuiva și acest cuiva, potrivit codului Mafiei, nu este altul decât Mafia însăși.

Astfel, când un delegat al afacerilor civile este numit în Sicilia, nu trebuie să ne mirăm că-l găsim în compania lui Vito Genovese, prietenul dintotdeauna al lui Lucky. În același timp, americanii îl numesc pe Don Carlo primar al Villalbei.

Mașina mafioasă a pornit la drum. În tot timpul campaniei din Italia, Genovese va fi prezent. Urmărește atent distribuția alimentelor către populația civilă, produsele trecând direct prin mâinile sale, fără a fi controlate de civili din US Army, care, de altfel, sunt de origine italiană.

Așa a hotărât Washingtonul.

Timp de un an (din iulie 1943 până în august 1944), Genovese realizează astfel, deopotrivă în contul Mafiei italiene și al surorii ei americane, o avere fabuloasă, un fel de pradă de război, de care va beneficia curând Lucky Luciano, repatriat în Italia, în pofida nenumăratelor obiecțiuni ale guvernului italian. Washingtonul nu va face decât o singură concesie Romei: Luciano nu se va instala în Sicilia, ci la Neapole.

În vreme ce Luciano se înapoiază în Italia, Genovese înțeprinde, cu multă discreție, călătoria inversă: revine în Statele Unite.

El va dispărea în 1969, la câteva luni după eliberarea sa din închisoarea federală din Leavenworth. Până la moartea sa, a fost cel mai important membru al Comisiunii, acest „sfat al înțelepților” din Cosa Nostra, la care participă între 9 și 12 dintre cei mai importanți capi ai „familiilor” domiciliat în Statele Unite, numărul admis fiind de 24. ■

Prezentare și traducere:
Paul B. MARIAN

apărarea lui „capo de rais”. Ceea ce s-a și întâmplat. Într-o luptă de-a dreptul homerică, Giuliano, în fața rezistenței - neașteptate pentru el - a pescarilor, a fost nevoit să bată în retragere.

Afacerea în sine era puțin importantă. „Capo” a găsit, evident, altă soluție. Dar în Organizație eșecurile erau acceptate cu greu. Giuliano, pradă ambiției și orgoliului, în loc să respecte „omerta” și să se spovedească nașului, făcându-i amendă onorabilă - și putând spera astfel, eventual, la indulgență -, a preferat să lucreze pe cont propriu, plasându-se astfel de două ori în afara legii. „Ideea” lui a fost să facă o oarecare publicitate opțiunii sale, mergând până acolo încât a invitat și câțiva ziariști la sediul „maquis”-ului său, cărora li s-a prezentat ca un fel de Robin Hood. Suficient ca, sub pana plină de imaginație, a jurnaliștilor, să se nască „banditul prea iubit”.

Or, se știe, Mafia nu acceptă publicitatea. Sub nici o formă. Ea suportă mai degrabă înfruntarea cu poliția, contra căreia știe să lupte, decât scoaterea la lumină a sistemului ei, ceea ce riscă să-l compromită existența.

Giuliano s-a autocondamnat deci la moarte.

Dar ideea sa cu publicitatea nu a fost într-utul proastă. Ea l-a asigurat condamnatului la moarte o cuirasă magică, prelungind, într-o manieră specială, viața unui personaj pus în afara legii „mafioasă”. Căpii mafiei, reuniți pentru a hotărî soarta răzvrătitului, au decis: o contrapropagandă abilă și tenace va lăsa să se înțeleagă că Giuliano acționa sprijinit ocult de poliție, care închidea ochii la jafurile lui. Campania a găsit imediat libere și avide paginile ziarelor. Așa încât Roma, pentru a se disculpa, a însărcinat o echipă de carabinieri cu urmărirea înarmată a mafiotului. Astfel a sfârșit Salvatore Giuliano, victimă a „cooperării” sui-generis poliție-Mafia.

Aura de prestigiu a „banditului prea iubit” a avut viață scurtă. După el, nici un „mafiot” n-a mai îndrăznit să o facă pe cavalerul singuratic.

Personajul a constituit subiectul unui film italian, intitulat *Salvatore Giuliano*, turnat în 1961, în regia lui Francesco Rosi. Realizat exclusiv cu actori neprofesioniști, în decoruri naturale, filmul este considerat de critici cea mai importantă reușită a regizorilor italieni din anii '60.

Am urmărit în numărul anterior, pe baza unor pasaje din cartea Regele (volum ce cuprinde interviurile acordate de suveranul spaniol, scriitorul și actorul José Luis de Vilallonga) raporturile dintre viitorul rege Juan Carlos și generalul Franco. Proclamat rege al Spaniei la 22 noiembrie 1975, Juan Carlos de Bourbon și-a propus și a reușit să asigure tranziția societății spaniole de la dictatură la democrație. Un episod al acestui proces, legalizarea partidului comunist, la 9 aprilie 1977, a fost prezentat, tot pe baza cărții lui José Luis de Vilallonga, în numărul 3/1994 al revistei. Măsura respectivă, ca și alți factori (intensificarea acțiunilor separatiste basce, nașterea unei mișcări de autonomie în Catalonia) au stârnit însă puternice resentimente în rândul unei părți a corpului ofițeresc spaniol. Era vorba mai ales de ofițeri superiori, mai în vârstă, în general mai puțin dispuși să accepte noile realități și noua poziție a armatei în Spania democratică, democrația ca atare. „Motivul erau multe — scrie Vilallonga. Pentru acești oameni, care trăiau în propriul lor univers,

SPANIA. LOVITURA DE STAT

DIN 23 FEBRUARIE 1981

JOSÉ LUIS DE VILALLONGA

care rămăneau, ca să zic așa, izolați de exterior, existau motive destule... Asasinatele aproape zilnice comise de ETA, mișcarea pentru independență Țării Bascilor, ca și mișcarea, mai pașnică, din Catalonia... pentru militari, unitatea Spaniei era în afara oricărui discuții.

— Adu-ți aminte că pe patul de moarte — îmi spune don Juan Carlos — Franco mi-a strâns mâinile într-ale sale și mi-a spus că singurul lucru pe care mi-l cere este ca eu să apăr unitatea Spaniei”.

În mintea acelor ofițeri s-a conturat ideea că Spania și monarhia trebuiau salvate printr-o lovitură de forță. Sarcina lor părea ușurată de impopularitatea tot mai mare de care se bucura guvernul condus de Adolfo Suárez. Împotriva acestuia și-au propus să acționeze un grup de militari, conduși de locotenent-colonelul de jandarmi Antonio Tejero și căpitanul Saenz de Ynestrillas (asasi-

Regele Juan Carlos (sus) și premierul (demisionar în momentul declanșării loviturii de stat) Adolfo Suárez

nat mai târziu de un comando ETA în automobilul său). Cu 200 soldați și ofițeri, ei vroiau să pună mâna pe palatul Moncloa, să captureze guvernul, într-un moment când regele era plecat într-o vizită în Mexic. La înapoiere, erau convinși complotiștii, suveranul avea să le aprobe acțiunea. Operațiunea Galaxia nu a mai fost pusă în aplicare,

Atac împotriva Coroanei

Singurul care a văzut clar jocul dublu al lui Armada a fost Suarez. Când generalul Gabeiras l-a numit pe Armada loțiitorul lui la Statul major al trupelor de uscat, probabil pentru a-i fi pe voie regelui, Suarez a încercat să blocheze procesul prin toate mijloacele. Și cât de bine ar fi fost, dacă era ascultat.

Planul imaginat de Armada a început să capete proporții în momentul în care criza guvernului Suarez devenise evidentă pentru opinia publică.

Primul ministru părea incapabil să facă față escaladării acțiunilor teroriste ale ETA, fapt care exaspera armata, principala victimă. Atacat din toate părțile, Suarez nu știa nici ce să facă și nici cui să i se adreseze: militarii nu-i iertau legalizarea partidului comunist, dreapta din partidul său îi reproșa de a fi fost primul președinte de guvern care l-a primit pe Arafat, pe care l-a și îmbrățișat în public. Confederația șefilor de mari întreprinderi ducea un război de uzură împotriva lui, ce părea că nu mai are sfârșit. Bancherii erau hotărâți să nu mai suporte aroganța acestui politician care se mândrea cu disprețuirea banului. Biserica se alarma auzind vorbindu-se de o lege a divorțului, propusă de Fernandez Ordonez. Sindicatele nu mai credeau în frumoasele lui cuvinte, care erau totdeauna lipsite de efect. Suarez devenise extrem de nepopular și, în final a căzut. Atunci a fost momentul în care anumiți militari cu grade înalte, animați în surdina de Alfonso Armada, „prietenul regelui”, au lansat ideea unei „lovituri de conducere” a la

de Gaulle.

O idee pe care anumiți socialiști bine situați se pare că o vedeau foarte binevenită. La rândul lor, oameni politici de dreapta au admis că nu gaseau nici un inconvenient în a susține o soluție radicală în cadrul legal al instituțiilor, fără a ține cont că toate acestea puteau degenera într-o lovitură de forță. „Să câștigăm în primul rând bătaia împotriva lui Suarez — spuneau — și apoi ce va fi, vom vedea”.

Regele nu putea face mare lucru împotriva animozității pe care o suscita Adolfo Suarez. Pe de altă parte, chiar și cea mai discretă intervenție a monarhului era susceptibilă de a pune la îndoială misiunea de arbitru care îi revenea. Josep Meliá, pe vremea aceea secretar de stat, observa că încrederea regelui cântărise mult la numirea lui Suarez ca președinte al Guvernului, dar ea ar fi avut un caracter nedorit dacă ar fi fost utilizată și pentru a-l menține la putere. Însă împotriva oricărei logici, discreția pe care regele a manifestat-o în această afacere a dezlănțuit tot felul de zvonuri, unele mai nefaste decât altele.

— M-au acuzat — spune don Juan Carlos — că am renunțat la Adolfo. Aceasta înseamnă însă a ignora rolul pe care trebuie să-l aibă regele într-un regim parlamentar. Eu nu dispuneam de nici o putere care să-mi fi permis să impun o soluție politică după gustul meu.

Această atitudine a lui don Juan Carlos a încurajat pe anumiți șefi militari în a spune apoi că regele, „cu tăcerea lui semnificativă”, i-a împins să ia inițiativele care au dus la 23 februarie.

— Primeam — îmi explică don Juan Carlos — pe ofițerii

iar autoritățile i-au tratat pe cei implicați cu foarte multă înțelegere. Poate că și acest fapt le-a întărit militarilor iluzia că regele era, în fond, de partea lor. Dar să urmărim, în relatarea lui Juan Carlos de Bourbon, completată de José Luis de Vilallonga, derularea evenimentelor începute în seara zilei de 23 februarie 1981.

superiori care doreau să-mi expună în particular punctul lor de vedere asupra situației, așa cum am făcut mereu. Îi ascultam cu atenție și, când mi se părea că argumentele lor se îndepărtau prea mult de realitate, făceam tot ce puteam ca ei să devină rezonabili. Însă le mai dădeam de înțeles clar că în nici un caz nu trebuiau să conteze pe mine pentru a acoperi cea mai neînsemnată acțiune împotriva unui guvern constituțional ca al nostru. Aceste acțiuni dacă ar fi avut loc, le spuneam, vor fi considerate de rege ca un atac împotriva Coroanei.

Fiecare îi mințea pe celălalt

În ciuda acestei atitudini ferme adoptată de don Juan Carlos, generalul Armada a dedus că singurul mod în care putea activa armata era să se folosească de numele regelui. Așa că el a început să teasă cu răbdare o pânză de păianjen în care aveau să vadă oameni cu un caracter impulsiv, precum Milans del Bosch. Armada știa că era necesar să acopere cu orice preț pe autorii loviturii de stat cu prestigiul Coroanei. Aflându-se în contact direct de mai multă vreme cu familia regală, nimeni în lumea militară nu putea pune la îndoială cuvintele lui Armada când acesta încredința interlocutorilor săi pe un ton de confidență: „Regele gândește că... Regele ar dori... Regele mi-a spus...” etc.

La 29 ianuarie 1981, Adolfo Suarez anunța în cursul unui mesaj televizat intenția sa de a demisiona. Mai înainte susținuse o lungă discuție cu regele și își oferise sacrificiul

carierei sale politice „ca singurul mod — îl spuse — de a evita Majestății Voastre riscul politic de a rezolva criza, care se anunță”. S-a adresat apoi spaniolilor cu amărăciune în glas. „Demisionez deoarece nu vreau ca sistemul democratic, așa cum noi l-am dorit, să fie, odată în plus, o simplă paranteză în istoria Spaniei”.

După căderea lui Suarez, generalul Armada și-a intensificat acțiunile sale. El îl servea pe principele Spaniei timp de aproape douăzeci de ani ca secretar general al Casei sale și, odată proclamat rege, don Juan Carlos l-a ținut alături de el. Apoi, spre marea lui indignare, fusese îndepărtat de la La Zarzuela și i se oferise comanda unei divizii de munte la Lérida. Însă Armada se plătisea în munți și acest lucru l-a făcut cunoscut în mai multe rânduri. Așa a ajuns să fie numit de Gabeiras locțiitorul său la Statul major al armatei. Paradoxal, Armada nu a fost de nici un folos în acest post atunci când autorii loviturii de stat au intrat în acțiune. În

frecvențele sale vizite la alți ofițeri superiori, Armada explica neobosit că singura soluție pentru problemele Spaniei era un guvern de „salvare națională” prezidat, așa cum spunea el, „de un general cu prestigiu, credincios regelui și respectuos față de democrație”. Oamenii politici gândeau că acel „general prestigios” nu putea fi decât generalul Gutiérrez Mellado, vicepreședintele guvernului Suarez. Însă o bună parte din armată îl detesta pe Gutiérrez Mellado. Armada era sigur că acesta nu putea fi un obstacol în calea sa.

Armada mai știa că locotenent-colonel Tejero, de exemplu, nu avea nici o rețineră în a pune în pericol monarhia și democrația. Atunci va fi clipa când se va recurge la el, generalul Armada, pentru a salva situația.

În timp ce Armada se dorea un Machiavelli, Tejero, un răzvrătit cu creier de pasăre, lua contact cu comandantul Oliver, adjutantul lui Milans del Bosch, pentru a se pune la dispoziția sa și a-i explica intenția de a repeta operația

neizbutită de la La Moncloa, de data asta chiar la Congresul Deputaților, unde putea reține întregul guvern cu ocazia alegerii succesorului lui Suarez.

Milans, hotărât să se des-cotorosească de Tejero în măsura în care acesta reușea la Madrid, a înțeles foarte repede că avea nevoie de Armada pentru a asigura cooperarea regelui, sau cel puțin îngăduința acestuia. Militarii, cărora Milans le cerea adeziunea lor la răscoală, ar fi întrebat cu toții același lucru: regele este de acord? Cel mai bun răspuns era numele lui Armada. În această afacere, fiecare avea intenția de a-i minți pe ceilalți. Milans se va desprinde de Tejero cu prima ocazie, iar Armada îl va utiliza pe Milans pentru a se converti în „salvatorul” monarhiei și al acelei democrații la care, după părerea lui, trebuia să-i taie aripile. ■

(Va urma)

Versiune românească de
Esdra ALHASID

GULAGUL DECONSPIRAT ȘI DEMISTIFICAT

(Urmare din p. 56)

găsit măsura libertății. Or, ea nu poate fi așezată decât pe adevăr. Documentele există. Rămâne numai ca istoricul să evite primejdia istoricismului și să se sustragă orgoliului atât de caracteristic științelor umane moderne, acestui orgoliu la care se gândea Péguy când scria că „istoricul modern a devenit un Dumnezeu”.

Fără nici o îndoială că cifrele cele mai adesea avansate și „popularizate” — zece milioane de deținuți prezenți

în permanență de la sfârșitul anilor 1930 la mijlocul anilor 1950 în lagărele Gulagului, alte 5-7 milioane de victime „politice” ale „Marii Terorii” — au fost mult exagerate. Datele disponibile astăzi — prezența în medie și permanentă, vreme de 15 ani, a 2-2,5 milioane de persoane în Gulag, a altui contingent de 1,5-3 milioane de „coloni” și „deportați” speciali, fără a lua în considerare morții „în tranzit”, în lagăre (2 milioane în mod sigur), a celor executați (număr neverificabil până astăzi) — sunt suficiente și ele demonstrează, fără putință de tăgădă, forța și amploarea teribilă a represiunii staliniste.

Chiar dacă sunt mai coborâte, să nu uităm că cifrele scoase la lumină astăzi, reci

și nude, coloană după coloană, reprezintă — fiecare în parte — o viață umană, frântă, mutilată, sacrificată. ■

Adaptare de
Florentina DOLGHIN

¹ Cifrele avansate de Nicolas Werth în acest articol sunt foarte apropiate de cele publicate foarte recent în *The American Historical Review* (vol. 98, nr. 4). Fără a diminua cu nimic orarea Gulagului, J. Arch Getty, Gabor Rittensporn și Viktor Zemskov evaluează la puțin peste 1 milion prizonierii morți în lagăre între anii 1934 și 1953 și la peste 680 000 execuțiile pentru „Crime contrarevoluționare” în 1937 și 1938, punctul de apogeu al „Marii Epurări”. În plus, cei trei autori estimează la 24 700 cifra copiilor și adolescenților judecați în 1938 și la 33 000 în anul următor. Ei fac și observația că represiunea cea mai violentă nu s-a înregistrat în anii terorii din 1936-1939, ci după sfârșitul celui de-al doilea război mondial, când populația Gulagului a crescut în proporție fără precedent, până la moartea lui Stalin.

BRAZILIA, 1888. „LEGEA DE AUR“

JEAN DE GRANDSAIGNE

Sclavia a fost un fenomen social răspândit încă din antichitate. Ulise posedea, se spune, 100 sclavi, dintre care 50 femei se ocupau cu mun-cile casnice. Roma a fost zguduită de mari revolte ale sclavilor, ca aceea condusă de Spartacus. Dar când în țările din Europa occidentală condiția de sclav aproape dispăruse, marile descoperiri geografice din secolul XVI au făcut să renască sclavia în Lumea Nouă. Țări ca Spania, de pildă, au luat inițiativa de a organiza comerțul cu sclavi negri. Bartolomeo de Las Casas, marele apărător al indien-ilor (Magazin istoric, nr. 4/1985), sugera — într-un moment pe care îl va regreta toată viața — că fiecare colon din Haiti ar putea importa din Africa o duzină de sclavi negri.

Comerțul cu sclavi a cu-noscut apogeul în 1790, exact când „Declarația drep-turilor omului și ale cetățea-nului“ din 1789 (Magazin is-toric, nr. 6/1973) producea mari speranțe în rândul aboli-ționiștilor. Încetul cu încetul, națiunile civilizate au trebuit să interzică comerțul cu sclavi. Jean de Grand-saigne — autorul articolului de față, reprodus din revista franceză Historia — a predat mulți ani la universități africane, apoi s-a stabilit în Brazilia, țară unde trăiește și în prezent. Brazilia a fost ultima țară care a abolit sclavia, în anul 1888. În ce împrejurări? Ni le relatează Jean de Grand-saigne.

Cu flori, nu cu sânge

La 13 mai 1888, când Joa-quin Nabuco, marele apără-tor al sclavilor negri, a urcat la tribuna Camerei pentru a anunța că „începând de astăzi, sclavia este abolită în Brazilia și orice dispoziție contrară devine nulă și ne-avenită“, aplauze îndelungate au răsunat în tribuna publi-cului. Buchete de flori au fost aruncate către orator. Consu-lul american din Rio de Ja-neiro a adunat câteva din aceste flori, pentru a le trimi-te în Statele Unite și a arăta astfel că „Brazilia a reu-șit cu flori să facă ceea ce în țara noastră s-a realizat cu atâta sânge“.

După această dată memo-rabilă, ziarele braziliene nu

au mai anunțat vânzarea la li-citație a unei fete mulatre de 14 ani, foarte agilă, care calcă rufelee minună, coase tot ce vrei, știe să coacă pâine și să facă plăcinte. Iar Senhor Lavrador de Recife nu a mai informat publicul că doi dintre sclavii săi, Manoel Mozambicanul și Margarida negresa, dispărușera și că el nu purta nici o răspundere în legătură cu fuga lor. Dar fu-se nevoie de timp pentru a se ajunge aici. Trei sute de ani, de fapt! Trei sute de ani, timp în care sclavia fusese cheia de boltă a economiei Braziliei, colonie portugheză din prima jumătate a veacului XVI.

Încă din 1443, portughezii se instalaseră acolo, precum

În septembrie 1822, în timpul domniei împăratului Pedro I (Imagine de la ceremonia căsătoriei sale), Brazilia și-a proclamat independența față de Portugalia

¹ De fapt, expansiunea Portugaliei în Africa a început încă din 1415, când lusitanii au cucerit Ceuta (în nord-vestul Africii). În sec. XV și la

„crabii care zgâraie nisipul plajelor” — scria un preot ie-zuist —, construind o serie de forturi: São Jorge de Mina y Ajuda, în golful Guineii, São Paulo de Luanda în Angola etc. De aici ei făceau comerț cu indigenii.

Totul era deci pregătit pentru începerea comerțului cu sclavi negri, de tristă amintire. Transportul era asigurat de celebrele „negriere”, nave special amenajate în acest scop, adevărate temnițe plutitoare, în care nu se pierdea nici cel mai mic spațiu și unde erau îngrămădiți, în condiții atroce, bărbați, femei, copii. Într-un studiu consacrat comerțului cu sclavi negri, practicat între golful Benin și Bahia¹, un cercetător a calculat că aceste nave puteau transporta până la 350 sclavi, dar că la sosire nu mai coborau decât circa 200, atât de mare era mortalitatea. În veacul

XVIII, traversarea peste Atlantic dura aproape șaptesprezece luni. Deși plină de pericole, această călătorie „merita osteneala”, deoarece beneficiile puteau ajunge până la 300 la sută. Astfel, între anii 1678 și 1815, numai din Bahia, de exemplu, au pornit spre coastele Africii, pentru traficul cu oameni, 1770 nave braziliene.

Evident că, în acest ritm, Brazilia s-a populat rapid cu negri africani. Încă de la sfârșitul sec. XVI în căpătania Pernambuco aceștia erau atât de numeroși încât preotul Antonio Vieira numea regiunea „Noua Guinee”. În veacul următor, a venit rândul Angolei să dea contingentul său de sclavi și în număr atât de mare, încât această țară africană este considerată de unii istorici brazilieni drept „Măe Neagră” (Mama Neagră) a Braziliei. Apoi negriile se vor duce să preia încărcătura lor de carne de om în golful Benin, în porturile Ajuda (actualul Ouidah), Grand Popo și Apa (Lagos), și aceasta până în 1850, dată la care traficul a încetat. Se

apreciază că în peste trei secole, Brazilia ar fi importat din Africa 3,5 milioane de sclavi, fără a-i socoti pe cei morți în timpul traversării Atlanticului².

² Magazin Istoric a consacrat un articol special acestui „triunghi transatlantic” cu sclavi (nr. 1/1983). Punctul de plecare îl formau Londra, Bristol, Lancaster, dar mai ales Liverpool. De acolo porneau navele cu arme de foc, stambă, alcool, mărgelile și alte produse, care serveau drept monedă de schimb. Prima latură a triunghiului se termina undeva în golful Guineii, al cărui litoral fusese botezat Coasta sclavilor. Acolo mărfurile aduse se schimbau pe africanii cumpărați, care le luau locul în cale. Cea de-a doua latură a triunghiului — transportul propriu-zis al sclavilor — se termina în Indiile occidentale sau pe țărmul răsăritean al Americii. Acolo locul încărcăturii umane îl luau produsele diferitelor plantații — zahăr, melasă, bombac etc. — și triunghiul se reînchidea în unul dintre porturile de bază din Anglia.

Începutul veacului XVI, Portugalia a devenit una dintre marile puteri maritime europene, punând bazele unui vast imperiu colonial (Insulele Capului Verde, Angola, Mozambic, Coasta Indiei, Peninsula Malacca, Ceylon, Brazilia).

¹ Oraș în Brazilia la Oceanul Atlantic și capitală a statului omonim, Bahia a fost descoperit de Amerigo Vespucci în 1503, și fondat ca oraș în 1510. Este cel mai vechi oraș al Braziliei și capitală a țării până în anul 1763.

Acești sclavi erau mai ales de origine bantu sau sudaneză, unii docili, ușor integrabili, alții rebeli și solitari, dar la fel de buni muncitori, după părerea plantatorilor. Printre ei erau oameni de toate profesii: agricultori, păstori, meșteșugari și chiar regi și regine. Dar mulți sclavi refuzau să se supună; se refugiau în imensitățile încă virgine ale Braziliei, unde formau comunități, Quilombo, dintre care cea mai cunoscută a fost cea din Palmarês (*Magazin istoric*, nr. 12/1984). Adevărată republică neagră, ea cuprindea în cursul secolului XVII până la 20 000 negri. Amenințând grav ordinea sclavagistă care domnea atunci în Brazilia, Quilomboul din Palmarês a fost atacat de mai multe ori de trupele viceregelui Braziliei, pe care le-a respins cu succes.

Ultima negrieră

De asemenea, în mai multe rânduri, sclavii s-au revoltat, făcându-i să tremure pe stăpânii lor, mai ales la Bahia, marea piață sclavagistă a Braziliei, unde la începutul sec. XIX la o populație de 100 000 locuitori 60 000 erau negri sau metiși. Iată descrierea unui martor din epocă, André Pinto de Silveira, datorită căruia o revoltă a putut fi înăbușită în fașă: „Am surprins discuția dintre câțiva negri din port, care afirmau că, a doua zi, negrii vor ocupa orașul și îi vor uide pe toți albi și pe negrii care ar refuza să li se alăture; doar mulatrii ar fi fost cruțați, pentru a servi apoi drept sclavi. O negresă eliberată mi-a confirmat că în casa de la colțul străzii Guadalupe erau mulți sclavi înarmați, care se pregăteau de luptă pentru a doua zi în zori”.

Silveira avertizând autoritățile locale, trupele guvernamentale au fost îndată puse în stare de alarmă. „S-a început imediat percheziționarea caselor de africani, de la orele unsprezece noaptea. Din casa mulatrului Domin-

gos Marinho da Sá au ieșit deodată vreo șaiszeci de negri înarmați cu săbii, lănci, pistoale și flinte scurte. Ei au respins gărziile municipale și l-au ucis pe șeful lor... Răsculații, împărțiți în două grupuri, au încercat să parcurgă strada Ajuda... dar nu au reușit. Forțele lor au vrut să ocupe cazarma poliției. În cele din urmă, au pornit în afara orașului, intenționând să-i răscole pe sclavii de pe plantații”.

Represia a fost cruntă: condamnări la moarte, muncă silnică, ocnă și surghiun. Până și un biet croitor, doar pentru că avea în posesie tunici asemănătoare celor purtate de rebeli, a fost condamnat la cinci sute de lovituri de ciomag.

Dar prin 1835 comerțul cu negri își pierduse mult din amploare. În 1807 Parlamentul englez votase legea pentru interzicerea comerțului cu sclavi în toate teritoriile dependente de Anglia și pentru toate navele britanice. Anglia a încercat să forțeze și celelalte țări să-i urmeze exemplul. Pentru a obține recunoașterea independenței sale de către Marea Britanie, Brazilia, care luase naștere în septembrie 1822, prin proclamarea independenței ei față de Portugalia, a fost obligată să treacă pe sub furcile caudine britanice și să semneze, în 1826, un tratat care interzicea comerțul cu sclavi negri. Dar a semna un tratat este una, a-l respecta este alta! și comerțul cu sclavi a continuat clandestin până în 1850, când o lege braziliană i-a pus capăt.

Ultima negrieră braziliană, „Relâmpago”, a plecat din portul Lagos sub privirile consulului britanic Campbell, datorită complicității regelui acestei cetăți africane. Regii și alți potențai africani nu se fereau să participe la comerțul cu sclavi, care depopula și făcea ravagii în țările lor. De mai multe ori, ei au trimis în acest scop ambasade la Bahia, în special regii din Dahomey, mari traficanți de sclavi. Scopul acestora era același: să obțină monopolul

asupra exportului de sclavi din portul Ajuda¹. În 1795, de exemplu, trimișii regelui Agonglo (cca 1766-1797) au sosit la Bahia purtând o lungă scrisoare a domnului și stăpânului lor care, pentru a obține monopolul atât de mult dorit, oferea portughezilor dreptul de a exploata minele de aur din țara sa. Singura problemă era că aceste mine de aur nu existau!

În veacul XIX, în fața presiunii puternicului Albion, și Brazilia și-a dat seama că zilele comerțului cu sclavi și ale sclaviei erau numărate. De altfel, opinia publică se declara din ce în ce mai mult contra acestei infamii care, după Nabuco, „degrada și distrugea totul”. Campaniile de emancipare s-au înmulțit; împăratul însuși, Biserica, marii proprietari de sclavi, statele braziliene, unul câte unul, acordau libertate celor care nu o aveau încă. La 13 mai 1888, când a fost emisă Legea abolirii sclaviei, în Brazilia erau deja de trei ori mai mulți negri liberi decât sclavi. Din 1814, data primului tratat anglo-portughez, care reducea comerțul cu sclavi, până în 1888, drumul spre interzicerea sclaviei a fost deci lung². La început, fiindcă Brazilia, mândră de independența sa, a rezistat presiuni-

(Continuare în p. 74)

¹ Portul Ajuda a fost fondat de portughezi pe coasta Guineei, în 1698, sub denumirea de São João de Ajuda, în scopul exportului de sclavi în Brazilia. El reprezenta o parte din teritoriul vechiului regat negru Ardra. Între anii 1728 și 1748, 90 800 sclavi au fost exportati în Bahia (Brazilia). În jurul anului 1750, când comerțul cu sclavi a început să decadă, portul Luanda a devenit mai important decât Ajuda. În 1849, Ministerul de externe britanic a trimis un consul la Ajuda să urmărească desfășurarea comerțului cu sclavi (Benjamin Nufez, *Dictionary of Afro-Latin American Civilization*, 1980).

² Încă din sec. XVIII, în condițiile creșterii dependenței Portugaliei de Anglia, ultima obținuse aproape integral monopolul asupra comerțului cu Brazilia. Încercarea marchizului de Pombal de a organiza două companii cu drepturi de monopol asupra comerțului cu Brazilia fusese sortită eșecului.

ÎN VREMEA IMPĂRATULUI KANGXI

ANNA EVA BUDURA

Imediat după instalarea dinastiei Qing, pentru a folosi forțele militare han care capitulasera în fața forțelor manciuriene și le juraseră credință, împăratul Shunzhi, tatăl lui Kangxi, conferise titluri de rege la patru comandanți cu mare greutate, încredințându-le sarcina de a pacifica China de sud și de sud-vest, unde forțele militare reduse ale manciurienilor nu reușeau să ajungă. Dintre aceștia, cel mai puternic a fost Wu Sangui, fostul comandant al celei mai importante trecători din Marele Zid, cea dintre munți și mare, Shanhaiguan. Datorită poziției strategice a acestei trecători, împăratul Abahai a încercat în repetate rânduri să-l convingă pe Wu Sangui să se alăture puterii manciuriene. El era însă hotărât să servească dinastia Ming, iar după răsturnarea acesteia, dinastia Shun, ce fusese proclamată de Li Zicheng, conducătorul răscoalei țărănești victorioase.

Istoricii încă discută posibilele motive ale deciziei neașteptate luate de Wu Sangui, de a se alătura până la urmă dinastiei Qing (arestarea tatălui său, răpirea femeii iubite de către unul dintre conducătorii răscoalei sau lansarea acestor zvonuri în mod iscusit de iscoadele manciurienilor?). Oricare ar fi fost motivele care l-au determinat să se alăture noii puteri, Wu Sangui și ceilalți comandanți han au adus o contribuție considerabilă la lichidarea rezistenței depuse de urmașii dinastiei Ming, sprijiniți de oștirea fidelă a acestora.

După anul 1652, cei trei „regi pacificatori”, Wu Sangui, Shang Kexi și Geng Jimao au devenit stăpâni necontestati ai provinciilor Yunnan, Guangdong și Fujian. Cu trecerea anilor, puterea lor economică și militară și cea a descendenților lor s-a întărit în așa măsură, încât își puteau permite să-i sfideze pe emisarii ordinelor puterii centrale. Toate acțiunile lor, întreaga lor activitate erau concentrate asupra propriilor

interese, de a se îmbogăți și de a-și lărgi fiefurile. Devenise evident că nu le era străină nici ideea declarării independenței și chiar pornirea unei rebeliuni în vederea instalării unei noi dinastii, sub sceptrul unuia dintre ei.

Semănând discordie

La începutul anilor '70, lichidarea „celor trei vasali”, cum vor fi cunoscuți în istorie, a devenit o necesitate imperioasă și împăratul Kangxi, în vârstă de numai 20 de ani, a fost hotărât să se angajeze cu ei într-o luptă, aparent inegală.

Deși prins în vârtoarea treburilor de stat mereu presante, în cadrul cărora evoluția evenimentelor din cele trei provincii nu se situa permanent pe primul loc, tânărul împărat intuia caracterul ei periculos. Învățase deja că trebuie să analizeze toate aspectele unei probleme și să-și pregătească acțiunile cu meticulozitate. Deși peste opt ani își va reproșa că în acel moment „nu a dispus de suficientă capacitate în administrarea țării”, desfășurarea filmului întregii campanii militare și civile îndreptate împotriva „celor trei vasali” dovedește că el a fost la înălțimea misiunii sale istorice și că dispunea de o concepție strategică demnă de scopul final — realizarea unificării Chinei. Fiecare mutare tactică constituia un pas spre atingerea acestui țel.

El urmărea din umbră fiecare mișcare a „celor trei vasali”, prin intermediul unor emisari special recrutați, prin mijloace de convingere și constrângere, chiar din rândul supușilor și oamenilor de încredere ai acestora. A avut grijă ca, pe nesimțite, trimisii puterii centrale să se infiltreze în diferitele sectoare de activitate din provinciile controlate de ei. Răspătatea cu generozitate „fidelitatea constantă” a celor „trei regi pacificatori”, având însă grijă ca gesturile sale să fie diferențiate, pentru a sădi sămânța

discordiei între ei.

Cererea din anul 1673 a lui Shang Kexi, vasalul din provincia Guangdong, de a se întoarce în provincia Liaodong, de băștină, a venit exact în momentul în care Kangxi căuta un motiv să treacă la acțiune. Cu un zâmbet satisfăcut, a pus decizia cu tușul roșu pe memoriul prezentat de Shang Kexi, afirmând că înțelege să dea curs cu generozitate acestei cereri, justificate de anii istoricilor petrecuți la granițele imperiului și de necesitatea unui repaus bine meritat. Ba mai mult, a permis și fiului acestuia, animat de un puternic sentiment de dragoste filială, să-l însoțească pe Shang Kexi în deplasarea spre mealegurile natale. Totodată, a poruncit să se facă pregătirile necesare în provincia respectivă, pentru primirea și așezarea la casele și pe pământurile lor a acestor ostași merituosi.

Wu Sangui, aflând de decizia imperială, a intuit că aceasta are o bătaie mai lungă. Pentru a testa intențiile adevărate ale împăratului, a adresat și el tronului un memoriu, în care a cerut retragerea sa din provincia Yunnan. Cererea l-a fost și lui acceptată, cu mare sollicitudine.

Majoritatea sfetnicilor considera deciziile imperiale periculoase și prevedea că acestea îi vor determina pe „cei trei vasali” să se revolte. Kangxi a rămas ferm pe poziții, declarând: „Cu sau fără ordinul de retragere, cei trei tot ar fi ajuns la acest act”. Așa că ordinul a rămas în vigoare. Xuanye deschisese însă cutia Pandorei.

După primirea „generosului acord” al împăratului, Wu Sangui „a arborat steagul revoltei”, declarând război dinastiei Qing. În al 13-lea an de domnie al împăratului Kangxi (1674), el a proclamat întemeierea dinastiei Zhou, autointitulându-se regele acesteia, iar în anul 1678 s-a declarat împărat¹. În mai pu-

țin de jumătate de an după rebeliune, el a ajuns să controleze șase provincii și să convingă guvernantul han din alte patru provincii să se revolte.

Reverberațiile acestor acte de nesupunere au ajuns la porțile capitalei, Beijing. Dinastia Qing se afla într-o situație precară. Putea reuși această dinastie a manciurianilor să treacă peste momentul de criză sau avea să se prăbușească trăgând după sine mii de vieți și o mare parte din avuția națională?

Demnitatea curții imperiale erau îngrozită de veștile care soseau zi de zi. Ei au cerut împăratului să acționeze rapid, atât împotriva celor care fuseseră de acord cu ordinul de rechemare a vasalilor, cât și împotriva celor revoltați. Împăratul a ținut piept cu demnitate și fermitate situației, deși a simțit, la un moment dat, că până și forțele naturii și cerul s-au aliat împotriva sa: un puternic cutremur a zguduit Capitala și o zonă întinsă a teritoriului, un incendiu a mistuit Sala Armoniei Supreme, unde se afla tronul imperial, împărăteasa mult iubită și prietenul său Lasari au trecut pe neașteptate în neființă, lăsând un gol imens în sufletul său. „Am căzut bolnav de extenuare și nu mai puteam mânca — își amintea Xuanye peste ani. Bunica m-a trimis în afara orașului la Grădinile din Sud, să-mi refac forțele”.

Examine pentru posturi

În cei șapte ani de război tânărul împărat a dovedit că posedă calitățile necesare pentru conducerea unui imperiu imens. Zi și noapte era la cărma țării, citind și punând rezoluții pe rapoartele sosite de pe frontul de luptă, pe memorii și documente ce priveau problemele atât de complexe ale țării, redactând decrete și ordine imperiale. Cronicile acelor ani consemnează că numărul acestor documente ajungea zilnic

până la 300-400. În cancelaria imperială, ce se afla în Palatul Purității Cerești (Qian qinggong), împăratul analiza zilnic cu sfetnicii săi militari evoluția luptelor din diferitele sectoare ale frontului și, în funcție de aceasta, dispunea dislocarea forțelor militare și dădea dispoziții pentru asigurarea aprovizionării trupelor. A luat măsuri ferme pentru a ține sub control situația din Capitală, pentru menținerea stabilității în întreaga țară. A conceput o politică economică flexibilă, capabilă să asigure producția agricolă și suportarea poverii cheltuielilor militare în mod echitabil de către întreaga populație din toate provinciile. A impus economii stricte, începând cu propria sa curte, întregului aparat administrativ și a introdus un nou sistem de percepere a impozitelor.

Împăratul Kangxi era conștient de faptul că unificarea pe calea armelor nu putea fi trainică fără o unificare spirituală a țării. În acest sens, a fost preocupat să amplifice, pe de o parte procesul de asimilare a civilizației chineze de către nobilimea militară și civilă manciuriană, proces care începuse încă în perioada de domnie a lui Nurhaci și, pe de altă, a adoptat cu fermitate o serie de măsuri care să convingă intelectualitatea han că noua dinastie era pregătită să conducă imperiul chinez în cele mai bune tradiții confucianiste, cu respectul cuvenit pentru întreaga moștenire culturală milenară creată în valea Râului Galben și a Fluviului Mare.

În acest scop a dispus traducerea cărților clasice chineze în limba manciuriană și le-a dăruit înalților funcționari, pentru a-i încuraja să le studieze. După ce a constatat inutilitatea traducătorilor sino-manciurieni în cancelariile centrale și locale, a dispus să se introducă sistemul stilistic clasic chinez în redactarea eseurilor și memoriilor către tron și să se respecte norme precise în caligrafia acestora, Kangxi a reintrodus sistemul de examinare pentru

¹ A murit în același an. l-a urmat nepotul său, Wu Shifan.

ocuparea posturilor în ierarhia de stat, în cadrul căreia urmau să fie promovați, indiferent de naționalitate cei merituoși și cei ce posedau cunoștințe solide cu privire la cărțile clasice chineze.

Pentru a da expresie dorinței noii dinastii de a fi continuatoarea dinastiilor anterioare, Kangxi a chemat la Academia Imperială pe cei mai eminente istorici și oameni de cultură ai Chinei și le-a încredințat sarcina să redacteze *Istoria (oficială) a dinastiei Ming*¹ și personal a prezentat ofrande la mormântul împăraților acestei dinastii. A urmărit atragerea de partea noii puteri a tuturor forțelor posibile, de valoare, ale societății. Astfel, în cronicile oficiale găsim deseori însemnarea de acordare a amnistiei pentru cei care au fost într-un fel sau altul implicați în acțiuni de rezistență față de dinastia manciuriană. Kangxi atribuia, fără nici o ezitare, posturi de conducere persoanelor cu adevărat capabile, care fuseseră în slujba „regilor” rebeli, oferea tratament preferențial populației din zonele de conflict, pentru a o determina să nu părăsească locurile de baștină și să se ocupe de activitatea productivă în liniște. Pe lângă toate acestea, împăratul Kangxi a știut cum să dezbinе alianțele și înțelegerile dintre regi și prinți, să le slăbească forțele și să determine pe unii dintre ei să declare supușenie lui, exact în momentele decisive, de răscruce ale confruntării.

În anul 1681, rebeliunea „celor trei vasali” a fost înfrântă. Dar rezistența antimanciuriană din sudul Chinei nu putea fi socotită încheiată. În insula Taiwan acționa cea mai bine organizată forță militară și civilă de rezistență față de dinastia Qing, inițiată de Zheng Chenggong încă din anul 1646.

Zheng Chenggong se nascuse în provincia Fujian în anul 1624, când forțele colo-

niale olandeze ocupaseră insula Taiwan. Dotat de la natură cu o inteligență ieșită din comun și cu un caracter demn, Zheng Chenggong era pregătit să urce treptele slujbelor imperiale, când forțele dinastiei Qing au ocupat China. A renunțat la pensula de scris și a luat sabia în mână, declarându-se gata să lupte pentru reînscăunarea descendenților dinastiei Ming, în grația cărora se afla². În 1646, el și-a stabilit baza în sudul provinciei Fujian, strângând sub steagul său o impresionantă forță antimanciuriană, care dădea multă bătaie de cap împăratului Shunzhi. Bun strateg și bun organizator, el a știut să pună pe picioare o rezistență eficientă. A ținut piept cu demnitate și iscusință tuturor încercărilor de a-l determina să renunțe la lupta sa de rezistență. După ce încercarea sa de a ocupa Nanjingul, capitala inițială a dinastiei

² În semn de apreciere, el a fost înfiat de familia imperială Ming și i s-a permis să folosească numele de familie al acesteia. Cel din jurul său i se adresau cu *Guoxingye* (domnul ce poartă numele celor ce cărmulesc țara). Acest fel de adresare a fost transcris de olandezi drept *Coxinga* și așa apare în numeroase scrieri publicate în străinătate.

Ming³, s-a soldat cu o înfrângere dureroasă și cu distrugerea cvasitotală a armatelor de sub comanda sa, și-a concentrat ultimele forțe, reușind să-i izgonească pe coloniștii olandezi din insula Taiwan. Acolo și-a instalat propria bază, în speranța că, după o perioadă de refacere, va putea reveni pe continent. Dar moartea sa prematură, doar la 39 de ani, a zădărnicit aceste planuri.

Lupta de rezistență de după dispariția sa a pierdut din vigoare, din cauza conflictelor intestinale dintre fiul său, Zheng Jing, și fratele lui. Până la izbucnirea rebeliunii „celor trei vasali”, curtea imperială a inițiat în repetate rânduri tratative cu Zheng Jing, fără rezultate însă, deoarece acesta cerea recunoașterea puterii de pe insulă, drept un stat vasal, dar independent, iar împăratul Kangxi nu înțelegea să renunțe la suzeranitatea asupra insulei.

După 1674, Wu Sangui a căutat să-l atragă pe Zheng

³ În anul 1368, conducătorul răscoalii țărănești antimongole, Zhu Yuanzhang, a proclamat întemeierea dinastiei Ming și a stabilit capitala la Nanjing. În anul 1420 împăratul Yongle a mutat capitala la Beijing.

În p. 71: Împăratul, în anii tinereții
Funcționar imperial chinez, recrutat prin concurs

¹ Conform tradiției milenare, fiecare dinastie redacta istoria oficială a dinastiei anterioare.

Jing de partea sa, dar acesta a preferat să acționeze singur pentru lărgirea fiefului său în provinciile Fujian și Guang-dong.

Autoreproșuri, nu amăgiri

După înfrângerea „celor trei vasali”, împăratul Kangxi a pregătit cu pricepere ocuparea insulei. Pe de o parte, a căutat să exploateze orice nemulțumire a populației față de guvernarea familiei Zheng, pe de altă parte, a ordonat pregătirea unei flote impresionante, formate din 300 de corăbii și 25 000 de marinari, bine instruiți. Toată această forță a pus-o sub comanda strălucitului amiral Shi Lang, care servea în armata lui Zheng Chenggong. Toate acțiunile sale în vederea ocupării Taiwanului au fost întâmpinate cu mare rezistență și îndoială de către sfinții lui. Kangxi a continuat însă pregătirile, așteptând momentul prielnic să atace. Și acesta s-a ivit imediat după moartea lui Zheng Jing, când urmașul lui minor și anturajul acestuia au pierdut controlul situației interne. În luna iunie 1683, amiralul Shi Lang a ocupat insula Penghu, avanpostul Taiwanului, iar în luna august Zheng Keshuang a capitulat. Împăratul Kangxi a primit gestul său cu multă generozitate și în loc să-l pedepsească i-a conferit titlul de Gong (echivalent cu prinț), iar supușilor săi le-a oferit posturi după capacitățile fiecăruia. Împăratul Kangxi a rămas în istorie pentru actul său de a încorpora insula Taiwan teritoriului imperiului chinez, incluzând-o în provincia Fujian și împărțind-o apoi într-o prefectură și trei județe.

După aproape un deceniu de război, liniștea s-a lăsat asupra sudului Chinei. S-a instalat o perioadă de stabilitate, bine meritată, atât de împăratul Kangxi, cât și de locuitorii marelui imperiu.

Victoria a relaxat atmosfera și la curtea imperială. Demni-

tarii au prins glas, întrecându-se cu lauda calității tânărului suveran. Pentru a da expresie aprecierilor lor i-au propus de două ori împăratului Kangxi să accepte să i se confere titluri onorifice, care să consemneze importanța celor două momente istorice¹. La refuzul categoric al împăratului, curtenii s-au adresat împărătesei Xiaozhuang, ca ea să-l convingă. Ea i-a spus: „Măria ta trebuie să accepte titlul onorific pentru a da satisfacție bunelor intenții ale supușilor voștri.” Dar Kangxi a rămas neclintit, afirmând: „Consider că în anii de război suferințele poporului au fost incommensurabile. Acum este cazul să trecem la fapte și să nu ne lăsăm amețiți de vorbe goale”. Mai mult chiar, și-a reproșat erori în luarea unor decizii și lipsa de capacitate în administrarea țării, pe care le considera cauza marilor distrugerii din timpul rebeliunii „celor trei vasali”. „Pentru toate suferințele produse, eu singur port răspunderea”, a scris el în răspunsul dat funcționarilor săi zeloși. Numai un tânăr sincer, dornic de fapte mari, dar totodată sigur pe el, și-a putut permite o asemenea apreciere asupra propriei persoane, fără a-și știrbi prestigiul și a-și pierde tronul. ■

(Va urma)

¹ În cazul în care împăratul ar fi acceptat pentru sine acordarea unui titlu onorific, urma ca toți demnitarii de la toate nivelurile să obțină diferite titluri onorifice, însoțite de substanțiale compensații bănești.

**Vă rugăm
să ne scrieți:
ce ați dori
să mai citiți
în 1995
în Magazin istoric?**

BRAZILIA, 1888. „LEGEA DE AUR“

(Urmare din p. 70)

lor străine. Dar, mai ales, pentru că sistemul latifundiar și de monocultură existent în Brazilia, timp de secole, cerea o mână de lucru numeroasă și ieftină. Mult timp, Brazilia a considerat sclavia drept indispensabilă supraviețuirii sale. În sec. XVII se spunea chiar: „Fără Angola, n-ar mai fi negri, iar fără negri, n-ar mai fi Pernambuco”; în veacul următor, olandezul Johan Maurits afirma: „vrem, nu vrem, nimic nu se poate face în Brazilia fără sclavi”, iar la începutul sec. XIX un ministru declara că abolirea sclaviei „ar ruina agricultura, pârghe vitală a existenței poporului brazilian”.

Un motiv al „longevității” a fost și faptul că în această țară sclavia a arătat altfel decât cea din Statele Unite sau din Caraibe. Sclavul domestic făcea parte din familie. Pictorul francez Jean-Baptiste Debret, în delicioasele sale scene de viață braziliană, o înfățișează pe stăpâna casei înconjurată de negrele sale, toate ținând, îmbrăcate aproape la fel de neglijent, în timp ce copiii, negri și albi, se joacă împreună pe rogojină. Sclavul făcea singur cumpărături în oraș și petrecea zile întregi în afara casei stăpânului. Apoi, existau mulți sclavi emancipați, fie datorită forței de muncă și inteligenței lor, ca faimosul Chico Rey, care, în sec. XVIII, devenise proprietarul unei mine de aur, fie datorită frumuseții: colonul portughez nu rezista atracției unei femei cu pielea neagră sau arămie. ■

în românește de
Mihai POPESCU

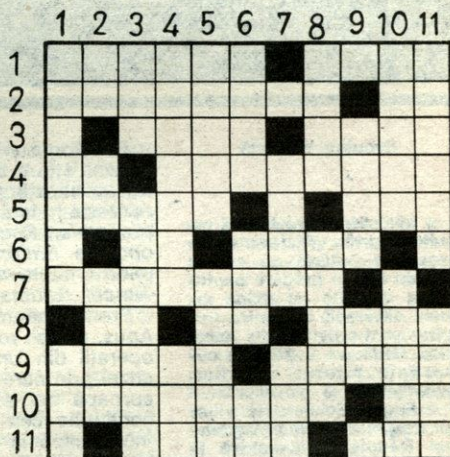

• REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS •

ÎNTELEPCIUNILE ISTORIEI

ORIZONTAL: 1) Istoria este: „culegere de povești... sau un amestec elocvent de narațiuni și de discursuri, după cum istoricul e filozof sau retor” (Anatole France) – Un „... proces verbal al suplicului umanității” (F.R. de Lamennais, filozof și eseist francez). 2) „Luceafărul” literaturii române, în a cărei poezie *O, înțelepciune, ai aripi de ceară!* găsim următoarea definiție a istoriei: „... cu lungile ei ere/Un vis a fost amar-amăgitor (Mihai) – Nucleu de neon! 3) „Istoria umanității este efortul disperat al oamenilor ca să-și realizeze cele mai clarvăzătoare dintre... lor” (Albert Camus; neart., pl.) – După scriitorul german Novalis, istoria este o „... anecdotă”. 4) Element constitutiv al scheletului – Istoric francez, autorul cugetării: „Istoria este oglinda atător vicii, povestea atător greșeli!” (Jules, 1798-1874). 5) „Istoria este... a ceea ce a fost...” (Edmond și Jules de Goncourt; neart.) – Spirit (fig.). 6) În vale! – Cântăreață de muzică populară (Florica). 7) „Istoria este o luptă veșnică între idei și...”, nota scriitorul spaniol E. Castelar, adăugând: „Pentru moment înving cele din urmă, dar durată n-au decât ideile”. 8) Pare! – Suprafață agricolă – Localitate în Filipine. 9) „Tradiția este istoria savantă a lumii, scrisă de neștiutorii de...”, definiție spirituală rămasă de la Tudor Mușatescu – Vechi. 10) Istoria: „împreunarea... omenirii”, definiție „nostalgică” aparținând filozofului german Wilhelm Windelband (nom.) – Tudor Opris. 11) „Ceva mai mult decât un... plagiat”, altă definiție a istoriei, dată de Mihai Ralea – Pahar special pentru bere.

VERTICAL: 1) „Istoria este... generațiilor”, definiție laconică a istoricului francez Gabriel Hanotaux (pl.) – Inteligentă (fig.). 2) „Așa cum mitologia este istoria zeilor, istoria este mitologia...”, scria Lucian Blaga (nom.) – Ușor pe centrul – „Zoologie a... omenesc”, definiție metaforică a istoriei, aparținând scriitorului austriac Franz Grillparzer (nom.). 3) Siglă pentru *Regulamentul internațional al vagoanelor de cale ferată* – După filozoful american Ralph Waldo Emerson, istoria umanității este „luptă dintre... și gândire”. 4) Omul este singurul dintre acestea „pe care natura l-a creat nedesăvârșit în felul său. De aceea, pentru a se desăvârși singur, prin propriile sale puteri, omul a creat istoria” (Lucian Blaga) – Abreviere pentru „tri-nitro-toluen”. 5) Pierdere a cunoștinței

– Plimbări scurte. 6) Nereușită – Lichid care rămâne din lapte la prepararea brânzeturilor – Ioana Radu. 7) Pictor olandez – Rău în Franța. 8) Pentru filozoful și istoricul englez Thomas Carlyle, istoria umanității este „istoria a ceea ce omul a săvârșit pe...”. – Scriitor clasic german, autorul cugetării: „Istoria este vechea garderobă a spiritului omenesc” (Heinrich). 9) Operă comică de compozitorul francez Thys – Zimțat pe centru! 10) Personaj din mitologia greacă, protector al marinarilor – „Istoria este o... de erori”, definiție a moralistului francez Chamfort. 11) „A scrie istorie: un mod de a te debarasa de trecut”, nota acest mare scriitor și gânditor german (Johann Wolfgang) – „Istoria este o comedie sublimă lipsită de...”, tragică în înlăuntrirea sa lăuntrică de viață și de spirit”, cugetare a istoricului și filozofului german Oswald Spengler.

Dicționar: ZAHA, IMUS, RIV, TNT, HAAS, ARN, ALDA, NEREU.

Dorin MĂNZAT

Soluția jocului din numărul trecut:
p. 91: PARCĂLĂBIE (PAR-CA-LA-BI-E)

NOIEMBRIE
1944

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI,

ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

• Ministrul de război dă următorul ordin: „Majestatea Sa regele a hotărât că nu va acorda nici o grațiere pentru crima de atac cu mâna armată săvârșită în contra trupelor unei puteri aliate. Acest înalt Ordin va fi adus la cunoștința tuturor ofițerilor, subofițerilor și ostașilor”.

• Eugen Schileru în *Viitorul despre expoziția Magdalei Rădulescu deschisă la „Căminul Artei”*: „Doamna Magdalena Rădulescu aduce în arta domniei sale puzderia de probleme cu o amploare, cu o gravitate și cu o violență peste care nu se poate trece. Apariție rară într-o artă atât de tânără ca a noastră, ea turbură și cere comentatorului să revină și să precizeze, punând astfel toată suita de probleme pe care noi am încercat să le rezolvăm mai sus. Domnia Sa pune probleme care, ca și vraja lucrărilor sale, nu se pot înlătura”.

• În aplicarea art. 12 al Convenției de armistițiu încheiată de România cu Națiunile Unite la 12 septembrie 1944, se aduce la cunoștința persoanelor care dețin orice obiecte și materiale (precum mașini, autovehicule, obiecte de artă, covoare, plame etc.) luate direct sau primate din teritoriile U.R.S.S. sunt obligate a le declara la Serviciul de captură al armatei, în localul școlii de infanterie, din Dealul Spirii, la Serviciul Informații.

• Până la 1 decembrie, toți

Policromă și tensionată, presa bucureșteană din urmă cu cinci decenii! În a treia lună după 23 august 1944, continuă să apară noi publicații (*Jurnalul de dimineață*, *Scânteia tineretului*, *Oriзон* ș.a.), iar cele „vechi” își consolidează pozițiile: la stânga (*Scânteia*, *România liberă*, *Victoria*, *Luptătorul*, *Libertatea*), în opoziție (*Viitorul*, *Dreptatea*, *Curierul*), între acestea fiind loc pentru multe altele mai mult sau mai puțin neutre (*Universul*, *Timpul*, *Ultima oră*, *Fapta* etc.).

Predominantă sub știrile despre evoluția situației pe frontul din Apus, ostașii români luptând alături de cei sovietici pe teatrele de operații din Ungaria. Se scrie mult, de asemenea, pe marginea crizei prin care trece guvernul Sănătescu. „Ceea ce se petrece de aproape trei săptămâni — notează *Timpul* din 1 noiembrie — constituie cea mai rușinoasă epocă din viața noastră politică. Într-o clipă în care toate energiile și toți oamenii capabili ar fi trebuit să se unească ca într-un efort suprem să reușească a trece peste greutățile incommensurabile ale momentului, se pierd săptămâni și zile în discuții care n-au ca obiect programe sau idei politice, ci numai interese lătralnice”.

În cele din urmă, la 4 noiembrie, regele aprobă o nouă formațiune guvernamentală, prezidată tot de generalul C. Sănătescu, dar avându-l pe dr. Petru Groza (Frontul plugarilor) vicepreședinte și cu următorii miniștri secretari de stat: Lucrețiu Pătrășcanu (comunist) — justiție; Constantin Vișoianu — externe; Gheorghe Pop (țărănist) — culte și arte; Constantin Brătianu (liberal) — producția de război; Nicolae Penescu (țărănist) — interne; Mihail Romniceanu (liberal) — finanțe; Daniel Danieilop (liberal) — sănătate și asistență socială; Aurel Leucăția (țărănist) — economie națională; Ioan Hudiță (țărănist) — agricultură; Ștefan Voitec (social-democrat) — educație națională; Lotar Rădăceanu (social-democrat) — muncă; Gheorghe Nicolau (sindicalist) — asigurări sociale; Gh. Gheorghiu-Dej (comunist) — comunicații; Virgil Solomon (țărănist) — lucrări publice; Gheorghe Fotino (liberal) — cooperatie; Gheorghe Vlădescu-Răcoasa (Uniunea Patrioților) — minorități. „Noul guvern — consemnează *Dreptatea*, organul P.N.T., din 6 noiembrie — nu e chemat să încerce experiențe, ci să ducă la capăt sarcinile actuale ce decurg din situația generală a țării, în urma unui război nedrept, sarcini cărora națiunea întreagă trebuie să le facă față într-un spirit egal de jertfă patriotică.”

* Pentru a ușura lectura, nu-am mai marcat cu puncte de suspensie intreruperile de text la extrasele preluate din ziare și din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original. Conform uzanțelor de atunci, ziarele apăreau antedatate cu o zi. Am păstrat și noi această datare de epocă.

Compoziție
de Magdalena
Rădulescu

Regele Mihai
(stânga)
întreținându-se
cu A.I. Vîșinski
(centru)
și C. Vîșolanu

Guvérnul s-a format, cum scrie Miron Constantinescu în *Scân-teia*, organul P.C.R., din 7 noiembrie, „după luni de luptă dărză a poporului împotriva fostului guvern sabotor, după manifestații uriașe, necunoscute până astăzi în România, după ce masele indignate au arătat că sunt hotărâte să treacă peste capul fostului guvern profascist. Pentru prima dată în istoria României — continuă ziarul comunist — au intrat într-un guvern reprezentanți ai clasei muncitoare, precum neclintitul luptător ceferist Gh. Gheorghiu-Dej și frunțași ai plugărimii române, precum Romulus Zăroni”

■ ată și câteva declarații ale miniștrilor, la instalarea lor, reproduse de ziarul *Curierul*, din 8 și 9 noiembrie.

N. Penescu: „Vom executa condițiile de armistițiu cu toată hotărârea. Voim o sinceră și largă colaborare pe toate țărmurile cu Rusia Sovietică. Așa cum am spus-o și în alte împrejurări, de la această colaborare așteptăm refacerea țării.”

D. Danielopolu: „Medicul rural va căpăta mijloacele de transport și medicamente și toți medicii funcționari vor primi o salarizare decentă. Toate mijloacele de contribuție vor fi folosite de la bogați pentru sărăcime.”

A. Leucufia: „D-nii funcționari vor găsi în mine un șef drept; bun cu cei buni și sever cu cei răi, dacă se vor găsi de aceștia.”

M. Romniceanu: „Este absolut necesar ca atât statul cât și contribuabilul să-și îndeplinească integral datoria, fără de care nu se poate câștiga încrederea atât de necesară bunului mers al finanțelor publice.”

L. Pătrășcanu: „Sunt momente în care oricine dezertează într-un fel sau altul de la comandamentele momentului național trebuie ștampilat și trebuie condamnat ca trădător.”

Lothar Rădăceanu: „Statul, de azi înainte, va fi numai sub arbitriul dintre patroni și salariați, care trebuie să ajungă la rezolvarea problemelor dintre ei pe calea deschisă azi de democrație, pe calea organizațiilor profesionale.”

Ioan Hudiță: „Partidul nostru, ca partid țărănesc, este partizanul cel mai categoric al reformei agrare.”

Ștefan Voitec: „Trebuie să se asigure poporului un învățământ gratuit, de care să poată beneficia toți cetățenii, fără deosebire de clasă socială.”

Gh. Gheorghiu-Dej: „Funcționarilor nu li se vor cere numai corvezi, ci li se va face dreptate, prin acordarea unor salarii decente, astfel ca sentimentul de încredere și demnitate să încalzească pe toți salariații. Vor urma, apoi, locuințe igienice, asigurări de retragere și asistență, în scurt, asigurarea unei vieti omenești.”

Cronică mărunță

cei care dețin ruble și lei sovietici sunt obligați a depune aceste sume spre schimbare. Cursul: 1 rublă — 100 lei și 1 leu sovietic — 5 lei.

● Siguranța Capitalei — se arată într-un comunicat din 11 noiembrie — aplicând dispozițiunile Ministerului de Interne a arestat în cursul nopților trecute pe toți membrii guvernelor de la 1940 până la 23 august 1944.

● Prefectura poliției Capitalei aduce la cunoștință că este interzisă tipărirea, importul, răspândirea sau afișarea hărților cu frontierele României dinainte de 28 iunie 1940, înglobând Bucovina de Nord și Basarabia.

● Academia Română îi sărbătorește la 17 noiembrie pe Mihail Sadoveanu cu prilejul împlinirii a 40 de ani de la apariția primelor sale volume: *Povestiri*, *Dureri înăbusite*, *Soimii* și *Crășma lui Moș Precu*.

● La Ateneul Român se deschide expoziția de pictură și desen „Ardealul văzut de copil”.

● A.I. Vîșinski, prim locțiitor al comisarului pentru Afaceri străine al U.R.S.S., vizitează România. La 11 noiembrie este primit în audiență, la castelul Peleş din Sinaia de regele Mihai.

● Comitetul Societății Scriitorilor Români îi invită să facă parte din Societate pe scriitorii: Maria Banuș, Ury Benador, Geo Bogza, G. Călinescu, Ion Călugăru, Al. Mi-

NOIEMBRIE
1944

O parte
dintre membrii
noului cabinet Sănătescu
după depunerea
jurământului
la 5 noiembrie 1944

Cronică mărunță

ronescu, Miron Radu Paraschivescu, Ion Pas, Al. Rosetti, Tudor Teodorescu-Braniște.

În același timp sunt excluși din SSR: Ion Petrovici, Al. Marcu, Ion Marin Sadoveanu, Romulus Dianu, N. Roșu, G. Gregorian, Virgil Carianopol, Ladmis Andreescu, Gh. A. Acsinteanu, Pan M. Vizirescu, D. Murărașu, Ion Foti, Vasile Militaru, N. Batzară, Gh. Mușur ș.a.

● Ștefan Baciu, în Libertatea, despre actrița Dida Callimachi revenită pe scena Teatrului Național: „Vocația ei a fost lumina rampei și aplauzele imbelșugate care au răsplătit-o pe Domnișoara Iulia, au urmat îmbrăcați pe cei goi, Fräulein Doktor și apoi alte succese în șir. O conștiință pe care o egala un talent rar întâlnit, o pasiune pe care n-o întrecea poate alta. Dida Callimachi n-a jucat teatru, ci a trăit scena, chiar când departe de ea se ofileau sufletește în aduceri aminte și se ilumina în proiecte pentru zile bune, pentru zile ce-au venit”.

● Iuliu Maniu, în Dreptatea din 6 noiembrie: „Stalin n-a fost numai un produs de valoare spirituală superioară al revoluției. El a fost însuși organizatorul ei. Ba mai mult, el este energia nemaiomenită și intruchipătorul talentului extraordinar de organizare care a știut să utilizeze, în favorul națiunii sale, rezultatele revoluției.

Revoluția rusă și grandioasa Uniunii Republicilor So-

La 5 noiembrie este dat publicității un „document” (așa îl intitulează ziarele) înmănat la 2 noiembrie primului-ministru C. Sănătescu, de general-locotenent Vinogradov, locțiitorul președintelui Comisiunii aliate de control în România, și general-maior din divizia de gardă, Vasilev, șeful de stat major al Comisiunii aliate de control.

„Documentul” — un avertisment sever adresat guvernului român — exprimă nemulțumirea sovieticilor pentru „mersul cu totul nesatisfăcător al aplicării Convenției de armistițiu”, autoritățile române fiind învinuite de „lipsa dorinței necesare și a bunăvoinței”.

Enumerând câteva articole (2,5,8,11,12) din Convenția de armistițiu, a căror îndeplinire sovieticii apreciază că încă trenează, „documentul” consideră că acestea „sunt [dovezi] suficiente pentru a se constata prezența sabotajului din partea autorităților românești și inactivitatea guvernului român în chestiunea respectării clauzelor armistițiului.

O asemenea stare de lucruri nu mai poate fi suportată.

Comisia aliată de control CERE [cu majuscule în original — n.n.] ca guvernul român să curme această politică de târâgănare a îndeplinirii obligațiilor luate asupra și prin Convenția de armistițiu de la 12 septembrie și să se apuce în mod serios de asigurarea îndeplinirii rapide și conștiincioase a tuturor clauzelor de armistițiu”.

Avertismentul era mai mult decât transparent. Aliatul de la Răsărit nu intenționa să fie clement cu noul său tovarăș de luptă, chiar dacă și acesta se angrenase cu toate resursele sale în luptele de pe frontul din Apus. Intervenția sovietică avea drept scop și impunerea noii formule guvernamentale, cu dr. Petru Groza vicepreședinte de Consiliu.

„A fost o palmă pe obrazul țării, certificarea neglijării obligațiilor noastre contractuale”, scrie *Academia* (director Radu Câmpeanu, prim redactor Ion Gh. Bulgăr), din 25 noiembrie. „Pentru noi, pentru viitorul țării, încrederea Aliaților ne este strict necesară. Armistițiul — o invitație”, încheie revista citată.

Poate și sub influența acestui „document” sărbătorirea — pentru prima dată, oficial, în România — a zilei de 7 noiembrie aniversarea revoluției bolșevice din 1917 din Rusia capătă proporții propagandistice. Tonul îl dă *Scântea*, care publică un număr festiv de 16 pagini, cu articole referitoare la principalele aspecte ale vieții sovieticilor: *Copilul în Uniunea Sovietică*, de Florica Bagdazar; *Știința în U.R.S.S.* — C.I. Parhon; *7 noiembrie și tineretul* — Al. Drăghici; *Uniunea Sovietică, salvatoarea omenirii* — E. Luca; *Cinematografia sovietică* — Victor Iliu; *Stahanovismul* — Silviu Brucan; *Plugăria în U.R.S.S.* — Mitiță

Fotografie
F.D. Roosevelt
cu dedicație
către D. Gusti

Afară-i toamnă,
frunză vestejită...

Constantinescu; *Puterea industrială a Uniunii Sovietice* — ing. C. Simion etc.

În sala teatrului „Regina Maria”, Frontul Național Democrat (coaliția partidelor și organizațiilor de stânga controlate de P.C.R.) organizează la 6 noiembrie o adunare festivă (al cărei prezidiu de onoare este format din „guvernul sovietic în funte cu mareșalul Stalin, mareșalul Malinovski; guvernul Statelor Unite ale Americii în frunte cu d. Franklin Roosevelt; guvernul Marii Britanii în frunte cu d. Churchill”). A doua zi, la 7 noiembrie, în Piața Victoriei, are loc o mare adunare populară, la care participă cca 300 000 bucureșteni. Conducătorii adunării (fruntași ai P.C.R.) primesc, dintr-un camion, defilarea coloanelor de manifestanți. Entuziasmul este de nestăvilit. Scrie *Scânteia* din 9 noiembrie: „Ca să-și arate dragostea nemărginită pentru luptătorii din fruntea lui, poporul muncitor i-a acoperit cu flori pe care le arunca neconținut asupra camionului. La rândul lor, prietenii conducători ai maselor aruncau flori asupra coloanelor. O fierbinte înfrățire s-a realizat între grupul conducătorilor și coloanele ce înaintau interminabil. O femeie ridicând florile aruncate maselor ce defilau de tov. Ana Pauker, izbucnește în plâns pentru marea dovadă de dragoste ce a primit-o”.

Ziarul *Tribuna poporului* (director G. Călinescu) publică la 16 noiembrie un interviu cu prof. Al. Rosetti, semnat de Eugen Jebeleanu. Iată răspunsul savantului la o întrebare privind „justa orientare a culturii românești în viitor”:

„Justa orientare a culturii noastre va trebui să aibă la bază adevărul. Răul trebuie stărpit în fașe sau, cu alte cuvinte, trebuie început cu începutul. Mă explic — o nouă educație trebuie pornită de la vârsta cea mai fragedă. Reforma sufletească a generațiilor tinere va începe, deci, de la școală și de la cărțile ce se pun în mâna școlarilor.

Să se scrie manuale școlare — părăsindu-se pentru totdeauna sistemul autoslăvirii în detrimentul popoarelor care ne înconjoară. Să se spună adevărul cu privire la formarea poporului român, la caracterele limbii române, la relațiile noastre cu vecinii și așa mai departe.

Dacă noul stat românesc — continuă prof. Rosetti — va fi bazat pe datele științei, atunci putem prevedea încă de pe acum pentru România o epocă de înflorire, așa cum nu a mai cunoscut până acum. Dar pentru aceasta este necesară o serioasă reformă morală: să fim mai buni, mai dreți și mai modești și să nu refuzăm mâna care ni se întinde sincer de Națiunile Unite, care în ziua de astăzi reprezintă idealul de libertate și de civilizație spre care fiecare dintre noi trebuie să tindă.” ■

Rubrică de Ioan LĂCUSTĂ

Cronică, măruntă

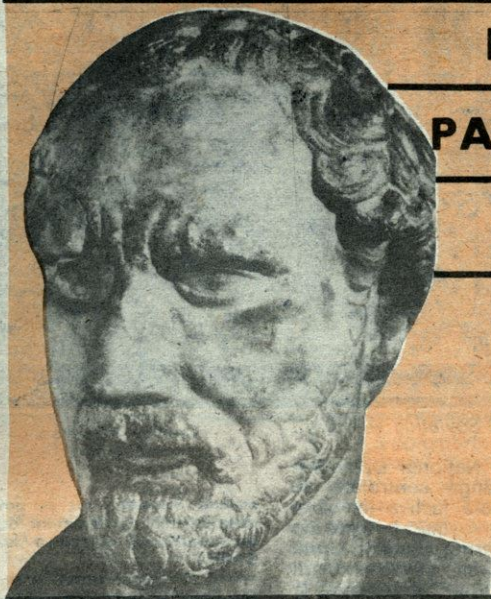
cialiste Sovietice nu se pot despărți nici un moment de personalitatea uriașă a lui Stalin”.

● O raită prin librării și anticariate bucureștene împreună cu G. Mărgărit, în Victoria. Un popas la „Cioflec”: „Cinci elevi de la cinci școli militare au cumpărat cinci romane englezești în versiunea Gurgea. În jur se cereau neîntrerupt legea chirilor, legea „nouă” a chirilor, legea timbrului și albume „educative” pentru un copil de cinci ani. După ce o domnișoară blondă a plătit un „manual pentru bacalaureat” s-a închis librăria”.

● Franklin Delano Roosevelt câștigă alegerile din S.U.A., primind pentru a patra oară mandatul prezidențial.

Ziarul *Semnalul*, din 6 noiembrie, reproduce din *The Bucharest Herald* articolul prof. D. Gusti O audiență la președintele Roosevelt. Aceasta a avut loc în 1939, când D. Gusti s-a aflat la New York ca delegat al României la Expoziția internațională „Lumea de mâine”.

Convorbirea se poartă în jurul problemelor românești. „Era în timpul când se vorbea de un ultimatum ce ni l-ar fi dat Germania, așa cum obișnuia să-l dea tuturor țărilor pe care le dorea cotoprite”. Roosevelt, continuă D. Gusti, „a adăugat că va vorbi despre situația României și cu M.S. Regele Angliei, care era așteptat să viziteze Expoziția de la New York”.

DEMOSTENE — PATRIOTUL CORUPT

CLAUDE MOSSÉ

Se știe că în secolul IV înainte de Christos, Demostene a pronunțat discursuri admirabile, pentru a-i îndemna pe atenieni să-și apere cetatea și democrația. Dar acest mare orator grec a fost la fel de celebru pentru venalitatea sa. Cel puțin așa afirmă reputatul istoric francez Claude Mossé, în revista L'Histoire, într-un articol pe care îl reproducem și noi — într-o formă adaptată și cu subtilitățile redacției noastre.

La 18 ani, în proces

Susținător al democrației, amenințate de forța militară și de politica vicleană a regelui Macedoniei, Filip II, Demostene a rămas modelul patriotului republican. Sursele ce ni-l relevă sunt numeroase, dar contrastante: în primul rând, propriile sale discursuri, ce îl fac să apară drept partizanul incontestabil al independenței patriei. Pe de altă parte, discursurile adversarilor săi, nu întotdeauna menajante. Printre aceștia, în primul rând Eschin, pe care Demostene l-a înfruntat în două procese celebre și care, orator de talent, susținea o politică de așteptare în fața intențiilor agresive macedonene. În sfârșit, o povestire a vieții sale, redactată după vreo 400 ani, de către Plutarh, care a dispus de multe documente pierdute astăzi.

Demostene, rămas orfan de tată la vârsta de șapte ani, s-a remarcat la puțin timp după majorat (în 366 î.d. Chr.) printr-un proces răsunător, intentat unuia dintre

tutorii săi. Îl acuza pe acesta că i-a delapidat moștenirea rămasă de la tatăl său, iar cele trei discursuri pe care le-a pronunțat tânărul cu această ocazie ne dau informații despre mediul lui familial. Tatăl său fusese mare armurier, proprietar al unui atelier cu vreo 30 sclavi. În plus, el primise, drept ipotecă pentru un împrumut, un al doilea atelier cu 20 sclavi. Asemenea multor atenieni bogați, fără a fi direct interesat de afacerile comerciale, Demostene împrumuta bani celor ce practicau comerțul pe mare.

Mama viitorului orator era fata unui anume Gylon, care fusese nevoit să se exileze în urma unui proces, într-unul din orașele grecești din Crimăea (Chersonesus Tauric), de unde Atena importa cea mai mare parte din grâu. Gylon se căsătorise cu o localnică, grecoaică sau numai pe jumătate, în orice caz nu ateniană, iar această căsătorie, din care se născuse mama lui Demostene, nu era legitimă din punctul de vedere al legii ateniene. Mai târziu, adversarii oratorului

n-au scăpat ocazia să-l ironizeze în legătură cu originea „îndoienică” a mamei sale.

Despre copilăria și adolescența lui Demostene nu se știe prea multe. El a câștigat procesul intentat tutorei sale, dar nu și-a putut recupera decât o mică parte din averea cuvenită, câștigându-și existența compunând pledoariile pentru clienții săi, în acțiuni succesoriale sau în afaceri comerciale.

La aceste activități nu a renunțat niciodată, deși l-a atras mai ales viața politică, în care a intrat în anul 355, într-un moment important din istoria Atenei. Orașul tocmai se confruntase cu o revoltă a principalelor cetăți pe care le obligase, cu vreo 30 ani în urmă, să intre într-o Ligă maritimă. Era așa-numitul „Război al aliaților”. Aceste cetăți — Rhodos, Chios și Cos — suportau cu greu contribuțiile financiare cerute de Atena, intervenționismul în afacerile lor interne și instalarea de coloni militari atenieni pe teritoriul lor. În 356, Atena a trebuit să facă față prăbușirii aproape totale a Li-

gii. De aici, criza politică. Nu trebuia oare să se renunțe la impunerea dominației Atenei asupra lumii egeene, să se reducă cheltuielile militare, suportate îndeosebi de cei bogați, să se caute alte surse de venit în locul exploatarea celor 70 cetăți așa-zise „aliate”, dar, de fapt, supuse?

Un dușman ireconciliabil: Filip

Apărătorul acestei politici era atenianul Eubul, căruia Demostene i-a devenit aliat, într-o primă perioadă. Pentru a-și duce la bun sfârșit acțiunea, Eubul dispunea de un atu major. Între 354 și 346, el administrase, fondul spectacolelor (*theorikon*-ul), care primea toate excedentele bugetare ale cetății. Eubul a găsit, se pare, în acest fond mijlocul de a asigura masei de cetățeni săraci destule satisfacții pentru a le câștiga sprijinul. În același timp, el urmărea să diminueze taxele plătite periodic de cei bogați, între care trieraria, cea destinată echipării navelor de luptă (triere), era una dintre cele mai împovăritoare. Astfel o lege propusă de unul din oamenii lui Eubul a avut dublul efect de a crește numărul celor obligați să plătească trieraria și de a ușura sarcina celor bogați. Cățiva ani mai târziu, Demostene, într-unul dintre primele sale discursuri, cerea ca numărul lor să crească de la 1 200 la 2 000.

Demostene se va despărți totuși repede de partidul lui Eubul. În 351, el a compus și a pronunțat prima „filipică” („discurs contra lui Filip”), pe un ton foarte diferit. Nu mai cerea să se evite cheltuielile militare inutile, dimpotrivă, îndemna la pregătiri de război, în fața amenințărilor pe care le reprezentau pentru Atena ambițiile regelui Filip al Macedoniei.

În anul 359, Filip devenise regent, apoi rege al Macedoniei. Acest regat, situat în nordul Greciei, întreținea de mult timp relații cu Atena,

furnizându-i în special lemn pentru construcții navale. Înainte de anul 359, Atena intervenea uneori în Macedonia, iar cetățile grecești de pe coastă erau mai mult sau mai puțin sub controlul său.

Suirea pe tron a lui Filip modificase situația. Regele a început prin a ocupa cetatea Amphipolis, veche colonie ateniană, devenită independentă, dar pe care Atena nu renunțase să o controleze din motive strategice. Apoi a ocupat și alte cetăți de pe coastă, aflate în mod tradițional sub influența Atenei: Pydna, Potideea, Methonea. A pătruns în Tesalia, unde a ocupat cetatea Pagases și a ajuns, în anul 352, la Thermopyle, cu intenția de a interveni în „războiul sacru”, cel dintre tebani și foceni, pentru controlul asupra sanctuarului de la Delphi (*Magazin istoric*, nr. 4/1969, 5/1976). Atenienii — care îi sprijineau pe foceni — au trimis degrabă o expediție la Thermopyle și Filip nu a mai insistat.

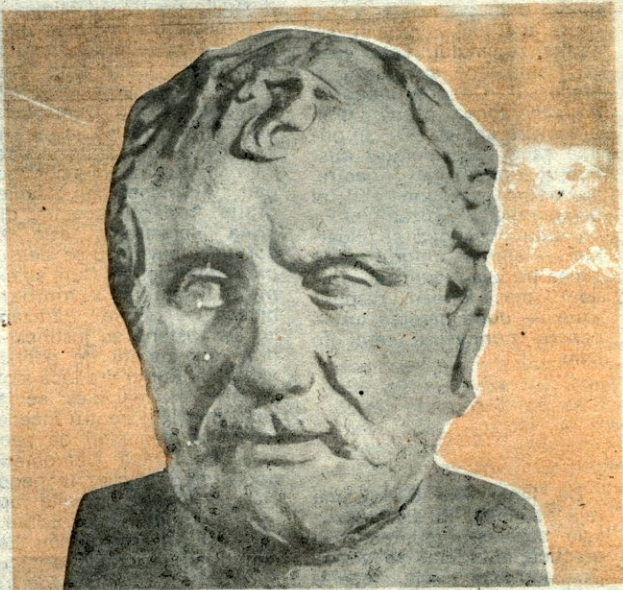
În prima „filipică”, Demos-

tene, pornind de la acest „caz”, i-a îndemnat pe atenieni să preia inițiativa, să se pregătească de război, să nu aștepte deci ca Filip să-și manifeste din nou ambițiile teritoriale. „Ori se va înfricoșa, știindu-vă pregătiți — și o va ști foarte bine, fiindcă sunt aici oameni care îl informează despre ceea ce facem noi, sunt chiar prea mulți — și atunci nu va mai porni la luptă; ori nu va ține seama de pregătirile noastre și va fi luat prin surprindere, deoarece nimic nu va împiedica vasele noastre să poarte război chiar în regatul său”.

Celebrul orator dorea cu ardore ca atenienii să devină conștienți de necesitatea de a-și apăra ei înșiși cetatea, în loc să apeleze la mercenari, a căror întreținere costa scump și de a căror fidelitate se îndoia.

În același discurs, prima „filipică”, Demostene spunea: „Nu-mi vorbiți de 10 mii, de 20 mii de mercenari, de aceste armate pe hârtie; eu vreau una singură, care să fie armata cetății, și voi să ale-

Doi oratori de talent, Demostene (p. 80) și Eschin, și două atitudini diferite față de intențiile agresive ale regelui Filip II al Macedoniei

geți la comanda ei un singur strateg, un războinic; vreau o armată care să-l asculte și să-l urmeze. Și vreau, de asemenea, să i se asigure mijloace de subzistență". El admitea necesitatea recurgerii la mercenari, dar voia ca cel puțin un sfert din armată să fie compus din atenieni.

Tot prima „filipică” aborda și procurarea resurselor indispensabile. Era o urgență ce îl va aduce pe Demostene în situația de a lovi atât în cei bogați, cât și în cei săraci. Pe cei bogați îi obliga să contribuie cu sume mai mari la cheltuielile militare. Astfel, în anul 339, el a reușit să restabilească vechiul sistem al contribuțiilor individuale pentru trierarhie. Cei săraci erau privați de sumele din fondul spectacolelor.

Prima „filipică” anunța o temă ce va deveni obsedantă în discursurile ulterioare ale lui Demostene: Filip avea în Atena partizani care îl informau despre deciziile luate și care erau gata să-i predea cetatea. Pe această temă se va grea o altă: Filip nu era doar dușmanul Atenei și al celorlalte comunități grecești — deci o amenințare pentru libertatea lor —, el era și dușmanul democrației, iar victoria sa ar fi fost victoria adversarilor, regimului. Este ceea ce Demostene subliniază în discursul *Despre afacerile din Chersones*, pronunțat în primăvara anului 341: „În primul rând, considerați-l dușmanul constituției noastre, adversarul ireconciliabil al democrației”. Partizanii lui Filip erau nostalgici ai oligarhiei — afirma oratorul — de aceea trebuia identificat „partidul” macedonean, răspunzător — după părerea lui — pentru „concesiile față de Filip.

Bălbăit și incoerent?

De fapt, deși Demostene reia neîncetat în discursurile sale aceleași argumente, în practică, atitudinea sa față de „macedonean” este departe

de a fi lineară. O întâmplare este revelatoare. În anii 347-348, el se opusese unui om politic din anturajul lui Eubul, un anume Midias, în legătură cu oportunitatea unei expediții militare în Eubee. Peste puțin timp, Demostene fiind coreg, adică însărcinat să subvenționeze un cor cu ocazia serbărilor dionisiace, s-a ivit o dispută între el și Midias, care l-a palmuit în public, la teatru. Ceea ce însemna, prin persoana lui Demostene, ofensarea zeului la căruia îi era consacrată sărbătoarea. Demostene a depus o plângere prealabilă împotriva lui Midias, urmând ca un tribunal să-i fixeze acestuia pedeapsa cuvenită. Dar afacerea nu a mai ajuns în fața vreunui tribunal, deoarece a intervenit un aranjament între cei doi adversari. Practică obișnuită la Atena, dar pe care dușmanii lui Demostene au speculat-o. Oratorul Eschin l-a acuzat că „a vândut pe trei mii de drahme, în același timp, ultragiul suferit și votul de cenzură pronunțat de popor împotriva lui Midias”.

Desigur că nu putem înțelege contrastul dintre tonul discursului pregătit de Demostene contra lui Midias — și publicat fără îndoială, după moartea sa — și actul său de renunțare. Căci este unul dintre discursurile cele mai agresive ale lui Demostene, unul dintre acelea în care el se erijează în apărătorul săracilor, contra atenienilor bogați. Asemenea lui Midias, grație banilor, aceștia din urmă instalaseră peste tot corupția, plasându-se deasupra legilor cetății. Cum se explică această schimbare bruscă de opinie? Partizanii lui Demostene au justificat-o prin considerații de politică generală: Eubul era încă atotputernic și, mai ales, se făceau pregătiri pentru începerea unor negocieri de pace cu Filip. Dacă Demostene dorea să participe la negocieri, el trebuia să evite ruptura cu prietenii lui Eubul.

Ca și adversarul său Eschin, marele orator a făcut parte din două ambasade tri-

mise, în anul 346, să negocieze pacea cu Filip. Cunoaștem desfășurarea acestor solii tocmai din discursurile redactate mai târziu de cei doi oratori. Demostene, fiind cel mai tânăr, a vorbit ultimul. Iată cum descrie scena Eschin: „Toată lumea era numai urechi, așteptându-se la minuni de elocință. Filip însuși și anturajul său — după cum s-a aflat mai târziu — fuseseră informați că Demostene promisese un discurs extraordinar. Dar acest desăvârșit orator a început deodată să se bălbaie și, cu o voce ce lăsa impresia că moare de frică, a înghetab o introducere neclară, apoi, de-abia intrat în cheștiune, a tăcut deodată, s-a intimidat și nu a mai putut relua intervenția. Filip, văzându-l în această stare, l-a îndemnat să-și recapete încrederea în sine, să nu-și închipuie că a suferit un eșec, asemenea unui actor pe scenă; i se dădea răgazul să-și regăsească în liniște firul discursului și să continue așa cum avusese intenția... În ciuda înțelegerii prietenesti manifestate de regele Filip, în acea zi, Demostene nu a reușit să se regăsească. Întrevederea a luat sfârșit, fără ca el să mai poată pronunța un cuvânt”.

Eschin nu se mulțumește doar să-l ridiculizeze pe Demostene. Îi pune în seamă și un comportament incoerent: după întrevedere, el l-ar fi acuzat pe Eschin că a rostit cuvinte ce l-au iritat inutil pe Filip, apoi, a devenit foarte amabil cu el. „Și, în timp ce luam masa de seară împreună, la Larissa, a început să se amuze de el însuși, de încurcătura în care s-a aflat în timpul discursului, spunând că recunoaște în regele Filip omul cel mai minunat, cel mai înzestrat din lume”. Trebuie oare să acceptăm mărturia lui Eschin? Interesant este că în versiunea proprie a negocierilor, Demostene insistă prea puțin asupra primei ambasade. Dar Eschin nu putea inventa totul, de vreme ce mai erau și alți martori...

Începând din anul 346, De-

mostene apare realmente drept apărătorul libertății grecești, așa cum a vrut el să fie. Pacea din anul 346, dintre Macedonia și Atena, cunoscută sub numele de Pacea lui Philocrates, a întărit, de fapt, poziția lui Filip. El a cucerit de la atenieni posesiunile de pe coasta de nord a Mării Egee. Tergiversările, voite sau nu, ale celei de-a doua ambasade, permiseseră regelui să pătrundă în Tracia și să-și subordoneze suveranul ei, aliatul Atenei, apoi să se îndrepte spre Tesalia, unde a prestat jurământul în fața ambasadorilor atenieni. Peste puțin timp, foccenii erau definitiv anihilați și Filip devenea membru în consiliul de administrație al sanctuarului din Delphi. Celor care erau pregătiți, la Atena, să redeschidă ostilitățile, Demostene le recomandă să „nu plece la război contra tuturor și asta cu amăgirea unui avantaj la Delphi”.

Procedând astfel, Demostene nu făcea decât să-și pregătească mai bine revanșa. El își plasa acțiunea pe două planuri: diplomatic și militar. Rezultatele acțiunii sale diplomatice sunt greu de apreciat. El s-a dus personal în Peloponez, apoi la Bizanț și la Teba, pentru a încerca să refacă o coaliție în jurul Atenei. Misiunea sa la Teba s-a dovedit deosebit de delicată, deoarece, de peste 30 ani, Teba era în tabăra adversarilor Atenei și profitase de prilejul de a se alia cu Filip. Se înregistrase însă o răcire treptată a legăturilor-ei cu regele macedonean, de care Demostene a știut să profite. În anul 339, când Filip a ocupat fortăreața Elateea, la porțile Beotiei, deci ale Tebei, tebanii au acceptat propunerile lui Demostene, propuneri pe care adversarii i le-au reproșat mai târziu, fiindcă alianța a fost scump plătită, Atena asumându-și două trimiri din cheltuielile militare.

Paralel cu această acțiune diplomatică, Demostene re-venea obsesiv la necesitatea reorganizării armatei și, așa cum s-a văzut, a alocării tuturor excedentelor bugetare

la fondul cheltuielilor militare. Era oare Atena pregătită să înfrunte forțele macedonene atunci când — ambițiile lui Filip devenind din ce în ce mai evidente în regiunea strămtorilor — războiul a fost declarat oficial, în anul 339? În orice caz, la Cheroneea, în ziua de 22 august 338, Filip a reputat o victorie decisivă asupra forțelor reunite ale Atenei și Tebei. Tradiția susține că Demostene, care se afla printre combatanți, nu a avut în acea zi un comportament strălucit: a fugit, abandonându-și armele. Calomnie sau realitate, e greu de spus. Cert este că bătălia de la Cheroneea a marcat eșecul politicii sale. Cu toate acestea, i s-a încredințat sarcina de a pronunța orația funebă pentru cei morți în război.

Harpal are complici?

Contrar previziunilor lui Demostene, victoria lui Filip nu a pus capăt independenței Atenei și nu a însemnat distrugerea democrației. După încheierea păcii, Atena și-a păstrat dreptul asupra flotei. Ea a trebuit să renunțe la ceea ce mai rămăsese din Liga maritimă și să intre în alianță pe care Filip a constituit-o curând la Corint, având ca obiectiv războiul contra Imperiului persan. Demostene fusese adesea acuzat că ar fi fost stipendiat de regele persilor. Plutarh pretinde că, aflând despre expediția ce se pregătea, regele persilor ar fi convocat satrapii (guvernatorii) provinciilor din Asia Mică să verse anumite sume lui Demostene, pentru a provoca tulburări în Grecia. Se spune că Alexandru cel Mare ar fi găsit mai târziu, la Sardes, scrisorile lui Demostene și lista cu sumele pe care le-ar fi primit. Totuși, se pare că Demostene nu a acționat prea mult în lunile ce au precedat asasinarea lui Filip de către un membru al gărzii sale de corp, în toamna anului 336. Dar vestea morții l-a umplut de bucurie, dacă e să-l credem pe Eschin, care consideră purtarea oratorului

de-a dreptul scandalosă: a apărut îmbrăcat în haine de sărbătoare, cu atât mai odios cu cât tocmai îi murise fiica.

Tot Plutarh scrie că, atunci când tebanii s-au răscolat contra garnizoanei macedonene care le fusese impusă după înfrângerea de la Cheroneea, Demostene le-a procurat arme și a căutat să-i antreneze de partea lor pe atenieni. Totuși, Eschin nu menționează nimic în acest sens; dimpotrivă, după părerea lui, Demostene s-ar fi abținut de la orice acțiune ostilă în primii ani ai domniei lui Alexandru cel Mare, care i-a succedat lui Filip.

De altfel, în momentul răscoalei tebanilor, atenienii au trimis la rege o ambasadă, din care făcea parte și Demostene. Orice s-ar spune, reacția rapidă a lui Alexandru și distrugerea Tebei au pus capăt oricărei veleități de agitație în Grecia. Peste câțiva ani, regele spartan Agis II a încercat să răscole cetățile din Peloponez: Atena s-a ținut departe de această mișcare, care a luat sfârșit repede prin înfrângerea și moartea lui Agis, în anul 330.

Chiar în acel an, 330, s-a desfășurat la Atena procesul „asupra Coroanei”, în care s-au înfruntat pentru ultima dată Eschin și Demostene. La originea afacerii, un anume Ctesiphon, prieten al lui Demostene, propusese încă din anul 336 să i se decerneze acestuia o coroană de aur, în semn de recunoștință pentru serviciile aduse cetății, îndeosebi în calitate de inspector al lucrărilor de refacere a fortificațiilor Atenei, hotărâte după înfrângerea de la Cheroneea. În plus, Demostene contribuise la cheltuieli, printr-o donație de 10 mii de drahme. Eschin a atacat imediat propunerea lui Ctesiphon, pretextând că ea fusese făcută înainte ca Demostene să fi prezentat — conform procedurii obișnuite — o dare de seamă asupra gestiunii sale. Bineînțeles că, procedând astfel, Eschin urmărea să pună în discuție întreaga politică a lui Demostene. Într-adevăr, argumen-

tele decretului propus de Ctesiphon omagiau întreaga sa activitate trecută. Eschin putea considera că momentul era bine ales: plângerea sa fusese depusă la începutul anului 336, atunci când nimeni nu putea contesta eşecul politicii duse de către Demostene. Totuși, procesul nu a ajuns în fața judecătorilor decât peste șase ani. În acel moment, puterea lui Alexandru era la apogeu. Cu toate acestea, judecătorii atenieni au refuzat să-i dea dreptate lui Eschin, care, neobținând nici măcar o cincime din voturile juraților și fiind condamnat să plătească o amendă considerabilă, a preferat să părăsească Atena.

Nu știm nimic despre Demostene în anii imediat următori procesului asupra coroaiei. Omul cel mai influent al cetății era atunci Lycurg, care a dus o politică de restaurație financiară și religioasă. În acea vreme, Alexandru se afla „în fundul Asiei”, în India. El avea la Atena prieteni fideli, iar adversarii Macedoniei — Demostene, Hyperide și Lycurg — se pare că nu se gândeau la revanșă. Până când, în anul 324, a sosit la Atena trezorierul lui Alexandru, Harpal, venit să ceară azil. Acest Harpal comisese — după toate aparențele — unele fraude și, temându-se de mânia regelui, fugise din Babilon, luând cu sine o parte din uriașul tezaur ce îl avusese în păstrare. El recrutase o mică trupă de mercenari, pe care se gândea să o pună la dispoziția atenienilor. Alegerea Atenei nu era întâmplătoare. Harpal promisese aici, cu câțiva ani în urmă, dreptul de cetățean, pentru că trimisese un convoi cu grâu. El putea deci să spera că va fi bine primit. Dar atenienii erau împărțiți în privința atitudinii față de el. La instigarea lui Demostene, ei au refuzat mai întâi să-l asculte. După câțiva timp, însă, Harpal a revenit cu insistență și a reușit să se facă acceptat. Însă cetatea, temându-se de mânia lui Alexandru, care îi cerea extrădarea, a decis să-l aresteze pe Harpal și să

pună la loc sigur — fără îndoială în Parthenon — cei 700 de talanți (4 200 000 de drahme) care mai rămăseseră din banii furați din tezaurul regal. Peste puțin timp, Harpal a reușit să fugă și s-a observat că jumătate din cei 700 de talanți dispăruseră.

Sinucidere din teamă

Se bănuia că acei bani nu s'ar pierduseră și că trezorierul beneficiase de anumite complicități. A fost pronunțat numele lui Demostene. Desemnat să reprezinte cetatea la serbările olimpice, el a cerut, înainte de plecare, ca ancheta să fie încredințată unui tribunal prestigios, Areopagul. Când Demostene s-a întors din Olympia, Areopagul își încheiase ancheta: Demostene era acuzat că a primit 20 talanți. Procesul a avut loc la începutul anului 323. În pledoaria sa, acuzatorul îi reproșa că ar fi rupt prietenia lor de dragul banilor și că ar fi devenit valetul lui Alexandru, „acordându-i onoarea de a fi considerat atât fiul lui Zeus cât și al lui Poseidon, după cum poftea”. Demostene a fost condamnat la o amendă de 50 talanți, pe care nu a putut să-i achite, în ciuda averii sale. Închis, el a fugit, mai întâi la Egina, apoi la Trezena.

S-a întors la Atena după câteva luni, pentru a participa la ultima mișcare provocată de vestea morții lui Alexandru, survenită la Babilon, pe 10 iunie 323. Operațiunile militare au început bine, dar regentul Macedoniei, Antipatros, primind întăriri din Asia, a nimicit armata greacă la Crannon, în anul 322. Atena a trebuit să capituleze. Antipatros a cerut să-i fie predați Hyperide, acuzatorul lui Demostene, și Demostene. Primul a fost trimis la moarte. Demostene a reușit să fugă, dar temându-se să nu fie prins din nou, s-a sinucis în Calauria (Poros, lângă Trezena).

Conform păcii impuse de Antipatros, Atena trebuia să

accepte prezența unei garnizoane macedonene la Pireu. Regimul democratic era înlocuit printr-o constituție cenșitară, care excludea din viața politică mai mult de jumătate din cetățeni. Astfel prezicerile lui Demostene se dovedeau, în cele din urmă, adevărate: victoria macedonenilor însemna sfârșitul libertății grecești și al democrației ateniene.

Această justificare finală a făcut din Demostene apărătorul libertății grecești, conferindu-i dimensiunea istorică. Fără îndoială că Demostene nu a fost, ca om, un model de virtute. În cariera sa politică rămân destule puncte de umbră, pentru a nu accepta imaginea impusă de istoriografie: patriotul integru, care nu s-a abătut vreodată de la linia adoptată încă de la intrarea în viața politică. Este inutil să căutăm justificări pentru pasivitatea sa de după înfrângerea de la Cheronea, pentru acceptarea acordării de onoruri divine lui Alexandru și, mai ales, pentru rolul său în afacerea cu Harpal. Așa cum nu-l puteam absolve de acuzația că a primit bani de la regele persilor. Cu atât mai mult nu este necesar să-l opunem lui Pericle și să facem din el un simbol al declinului democrației. Ori să explicăm gustul său pentru bani prin originea lui socială.

Demostene a fost un om al vremii sale, orator abil, politician confirmat de istorie. El a contribuit la înălțarea propriei sale statui, devenind, prin discursurile sale, un apărător al independenței patriei. Dacă a eșuat, dacă nu a fost întotdeauna la înălțimea misiunii sale, așa cum ne-am fi așteptat, cel puțin ne-a lăsat discursuri admirabile care, dincolo de realitatea faptelor sale, ne vorbesc și astăzi despre prețul libertății.

Istoria ne-a învățat de mult timp că morala și politica nu fac în mod obligatoriu casă bună. Demostene nu a fost un „pur”. Dar faptele i-au dat dreptate. Și acest lucru contează, în cele din urmă. ■

În românește de
Mihai POPESCU

Popas in istoria Iordaniei

„POEZIE ÎN PIATRĂ”

DORA J. HAMBLIN

Fâșia de teren care formează Regatul Hașemit al Iordaniei este astăzi o insulă de calm în Orientul Mijlociu. La fel se prezenta și acum aproape 2 000 ani, când romanii au transformat-o într-un avanpost al imperiului întins din Britania în Maroc, peste nordul Africii, până în Anato-
lia.

La sosirea romanilor, exista aici doar un vast deșert, numit Arabia, câțiva munți abrupti, o re-
țea de cursuri de apă efemere numite wadis când seacă (adică în majoritatea timpului) și un
mic râu care se scurgea din Siria în Marea Galileei și apoi în Marea Moartă, râul Iordan.

Ar putea părea curios faptul că romanii, obișnuiți cum erau cu țărmurile fertile ale Meditera-
nel, s-au instalat aici. Dar aveau motive serioase: ei erau în plină expansiune și, cucerind ceea
ce avea să devină provincia Arabia, puteau să asigure granițele imperiului împotriva incursiunilor
puternicilor parți, ale perșilor, ale nomazilor și reușeau să ocupe avantajele căi comer-
ciale sudice dominate atunci de arabi. Romanii au procedat ca pretutindeni: au fortificat, au
construit drumuri, au descoperit și canalizat surse de apă. Au lăsat în urma lor străzi cu colo-
nade, temple semețe, teatre uriașe în micile orașe așezate în calea lor. „Iordania romană” pe
care au creat-o ei este în prezent recuperată din nisipuri și restaurată datorită eforturilor unui
guvern instruit și a muncii unui grup de arheologi iordanieni și străini¹.

Privind-o nu ai spune că reprezintă o harpie, divinitate răufăcătoare
în mitologia greacă

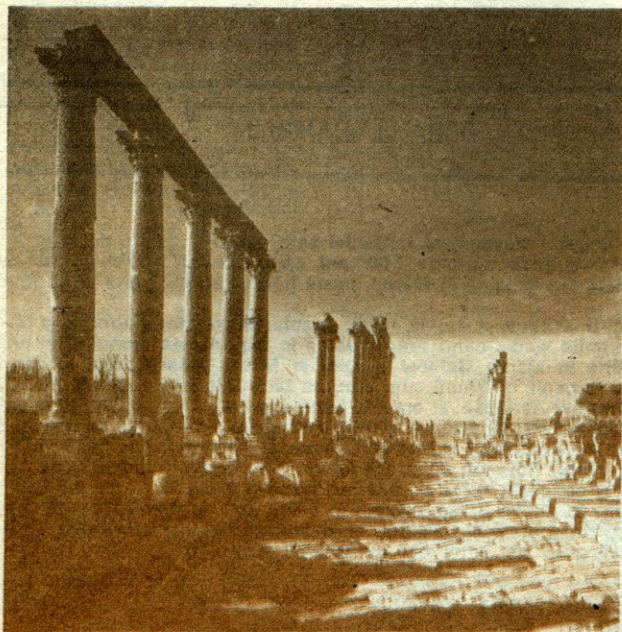

Decapolis — o enigmă a istoriei

Expediția de cucerire a ro-
manilor a fost condusă de
generalul Gnaeus Pompeius
Magnus (104-48 î.e.n.). El
luptase atât de vitejește în Si-
cilia și Africa, încât dobân-
dise un triumf imediat (o pro-
cesune somptuoasă la
Roma) la vârsta de numai 25
ani. Se afirma că era atât de
timid, încât se înroșea când
trebuia să țină o cuvântare și
că era foarte chipeș. Faima
lui ajunsese atât de mare, în-
cât în sec. XVI, când frag-
mente de piatră gravate au
fost scoase la lumină în ora-
șul Pompei, descoperitorii au
crezut că inscripțiile se refe-
reau la general și nu la oraș.

În anul 67 î.e.n. Pompei a
fost trimis contra piratilor din
Cilicia (în sudul Turciei de
azi), care prădau corăbiile cu
grâne. I s-a încredințat co-
manda tuturor navelor ro-
mane și conducerea locuito-
rilor de pe o rază de aproxi-
mativ 80 km de țărmurile Me-

¹ Reproducem acest articol, cu titlul
și subtitlurile redacției Magazin Istoric,
din revista americană Smithsonian.

Coloane corintiene ce străjuiau o stradă, altădată plină de treamăt

diteranei. I-a învins atât de repede pe pirai, încât de la Roma i s-a sugerat să debarce, să profite de lipsa unui conducător și să organizeze întreaga regiune ca pe o provincie romană.

Pompei a cucerit vechiul oraș Damasc la fel de ușor cum îi învinsese pe pirai, a înaintat spre sud în zona din jurul mării Galileei și de acolo în Iudeea, unde a cucerit Ierusalimul. La sosirea lui Pompei nu exista o putere autohtonă, exceptând pe cea a nabateenilor, locuitori ai orașului și foști nomazi care se îmbogățiseră controlând drumurile de caravane ce duceau din India și Arabia Sudică în porturile mediteraneene și de aici în Europa. Din baza lor centrală, în marelui oraș cioplit în piatră numit Petra, roșu ca trandafirul, nabateenii au luptat numai în scopuri defensive și nu pentru cuceriri. În afară de nabateeni mai existau și nomazi.

Pompei a câștigat recunoștința așa-numitului Decapolis, alcătuit din mai multe orașe restaurând statutul lor

de orașe-state independente sub protecția formală a Romei. Deși critici de mai târziu l-au acuzat că „facea paradă asemenea unui monarh elen”, Pompei era popular în orașele pe care le eliberase. Ele și-au datat monetele — și în unele cazuri chiar istoria — din anul 63 î.e.n., anul trecerii sale pe acolo.

Decapolis este una dintre enigmaticele îndrăgite și controversate ale istoricilor și arheologilor. Scriitori romani timpurii și *Biblia* îl menționează, dar nu este clară lista orașelor care îl compuneau și modul lui de organizare, dacă a existat vreunul. Numele însemna „zece orașe” în grecește și mulți oameni de știință sunt de acord că au fost fondate sau parțial populate de soldații macedoneni ai lui Alexandru cel Mare, când acesta a cucerit regiunea, în sec. IV î.e.n. După moartea lui Alexandru, imperiul a fost împărțit între moștenitorii săi, care s-au luptat unul cu celălalt. Decapolis nu a cunoscut pacea până la Pompei.

Nabateenii s-au bucurat de

o relativă libertate mai bine de 100 ani. Traian (98-117) însă a hotărât să consolideze poziția romană prin anexarea celei mai mari părți din teritoriul nabateenilor de la Bosra (Busra) în nord — în Siria de azi — până la Petra și Akaba, la Marea Roșie. Modul precis cum a reușit acest lucru nu este clar. Deși a cucerit teritoriul în 106, nu a anunțat nimic public până în anul 111, când s-au bătut monezi comemorative și fostele posesiuni nabateene au devenit provincia romană Arabia. Semnificativ este faptul că monetele specifică *Arabia adqvista* (achiziționată) și nu *Arabia capta* (capturată).

Traian a fost deosebit de activ. A pus soldații să construiască unul dintre cele mai mari drumuri din Orientul Mijlociu, *Via Nova Traiana*, care șerpuia pe sute de mile de la Akaba la Bosra. O parte a acestuia urma o cale străveche numită Calea regelui, cu origini atât de pierdute în antichitate încât nimeni nu a încercat să ghicească cine a construit-o. Era probabil doar un drum de cămile, dar Traian l-a transformat într-o șosea accesibilă pe orice vreme carelor și oștirilor, pe care a marcat-o cu borne și a legat-o prin drumuri auxiliare de orașele ce se găseau în afara traseului ei principal. Părți din șosea sunt încă vizibile de-a lungul râului Iordan; deosebit de impresionante sunt cele de pe ambele părți ale abruptului Wadis Mudjip, marelui canion al Iordaniei, la aproximativ 64 km de Amman. Acolo, mici arcuri de zidărie pornesc din fiecare parte a pereților prăpăstioși ai wadis-ului, pe care le-au tăiat două milenii de eroziune. Par aproape că plutesc în aer și stai uimit întrebându-te cum proiectanții nu numai că au îndrăznit să conceapă un asemenea drum, dar s-au și încumetat apoi să îl construiască.

Succesorii lui Traian, mai ales Dioclețian (284-305), au înființat pe marginea estică a deșertului tabere, forturi, tur-

nuri de semnalizare pentru a proteja orașele și așezările ce se găseau în partea vestică, mai fertilă. Fortăreața numită acum al Ladjun (numele în-sus este o denaturare a cuvântului latin *legio*, legiune), odinioară sediul Legiunii a IV-a Marte din Roma, este cea mai mare dintre ele. La apogeu, al Ladjun se întindea pe aproape 4 ha și jumătate și includea un complex de baraje și canale de apă ca și terenuri agricole, care aprovizionau o garnizoană de 1 000 până la 2 000 legionari. Arheologii au descoperit și excavat ziduri complicate, porți și *aedes* sau capete cu stindardele legiunii, unde soldații puteau, de asemenea, să își ascundă economiile. Lângă al Ladjun se află un fort al cavaleriei romane numit Kasr Bașir, o impunătoare structură pătrată din piatră atât de perfect păstrată pe dinafară, încât pare un decor pentru un film al Legiunii Străine. Centrul este folosit acum de beduini drept adăpost pentru oi și capre și miroase a bălegar, nu mai mult probabil decât în timpurile romane.

Oraș pe șapte coline

În 1982, arheologii au încercat să comunice unii cu alții, la fel ca romanii — prin fum și oglinzi ziua și prin torțe noaptea — din turnurile de supraveghere ale vechiului *Limes Arabicus* (linia de apărare de sud-est a imperiului). Semnalizarea din timpul zilei a dat rezultate mai slabe, dar noaptea „când vârfurile torțelor erau vizibile de la 10 km, reconstituirea era obsedantă” nota unul dintre ei.

Perioada de aur a Iordaniei romane a început cu Traian, dar provincia a devenit mai înfloritoare sub succesorul său Hadrian, împărat între anii 117-138. El a construit mult, de la zidul roman din Anglia și viitorul castel Sant' Angelo din Roma, până la *Villa Adriana*, care se întinde pe 17,5 km² la Tivoli, în Italia. Hadrian era un romantic, un

personaj înalt, elegant și neli-niștit și a manifestat un interes constant pentru provincia Arabia. El considera Petra atât de evocatoare, încât i-a dat în mod onorific propriul nume. Hadrian a făcut o vizită lungă în orașul Gerasa din Decapolis în iarna anului 129-130 și orașul — găzduind pe împărat și enorma sa suită — s-a simțit pentru un timp centrul Imperiului roman.

Gerasa, numit acum Djerash, este cel mai impresionant dintre vechile orașe ale Iordaniei antice și a fost de fapt printre cele trei mari orașe ale acelei perioade din istoria Orientului Mijlociu, celelalte două fiind Palmyra, în Siria, și Petra. A luat naștere ca o mică așezare grecească, a înflorit după Pompei și a atins culmea în timpul vizitei lui Hadrian, când cetățenii bogați și entuziaști au construit în onoarea lui un arc monumental care există încă.

Excavațiile la Djerash continuă din 1920. Acum, marile temple ale lui Zeus și Artemis sunt restaurate ca și Nympheum (literar „templul nimfelor”, de obicei o structură complicată, plină de flori, statui, fântâni și bazine de apă) și vastul Teatru de sud, unul dintre cele mai impresionante din întreaga lume romană. Există o stradă lungă, dreaptă, cu colonade, ce merge de la nord la sud

și, mai mărește decât toate, o piațetă ovală cu coloane de calcar impletite, amintind de colonada Bernini de la Vatican, dar cu mult mai veche și, mi s-a părut mie, mai impunătoare, mai mare. Să te plimbi printre vechile pietre, să privești sus, la coloanele grațioase înseamnă să încerci o senzație aproape tangibilă de grandoare senină.

După zilele de aur ale lui Hadrian a urmat domnia lui Antoninus Pius (138-161). Acest împărat nu a părăsit decât rareori Roma, dar a manifestat un interes personal față de Philadelphia, Ammanul de azi, și a ordonat să se construiască un teatru vast pentru 6 000 persoane. Orașul intrase în istorie ca Rabbath Ammon, capitala amoniților. A devenit Philadelphia atunci când faraonul egiptean Ptolomeu II Philadelphus a cucerit orașul în anul 284 î.e.n. și i-a dat numele său. Philadelphia le era deosebit de dragă romanilor pentru că era construită, ca și Roma, pe șapte coline. Ei au refăcut zidurile unei cetăți antice și au înălțat pe ea un templu uriaș lui Hercule — templu ale cărui ruine umbresc zona comercială a orașului —, teatrul lui Antoninus Pius, un forum cu coloane și un mic teatru circular acoperit. Până acum 50 ani, Ammanul păstra încă resturi ale arcaadelor romane aruncate peste rău.

Arc ridicat în onoarea lui Hadrian, conceput, probabil, ca parte integrantă a unui nou zid al orașului

Un teatru care îți ia respirația

Timp de 600 ani după Pompei, legiunile romane au păstrat ordinea, iar cetățenii bogați au construit băi și temple, piețe și fântâni, teatre și morminte monumentale. Aici, ca și în alte avanposturi ale imperiului, prezența romană era superioară nu ca număr, ci ca influență. În fruntea administrației erau romani și sub ei activa o ierarhie de magistrați însărcinați cu supravegherea străngerii taxelor, aplicarea legilor, procedurilor judiciare, lucrările publice și așa mai departe. La toate nivelurile, exceptând pe cele superioare, existau magistrați locali care să interpreteze și să explice cutuma locală, să avizeze. Lucrătorii manuali — măturașii, îngrijitorii la băi, ciopliții în piatră, sacagii, paznici de vite — proveneau dintre sclavi sau, din părțile cele mai de jos ale populației indigene. Beduinii nomazi erau în majoritate în afara influenței romane, departe în desert. Dar securitatea lanțului de fortificații militare romane a făcut posibilă o prosperitate economică de care s-au bucurat agricultorii arabi sau alte triburi semitice din vestul fertii.

Zilele începeau în zori și oamenii munceau din greu. Femeile sărace rămăneau acasă pentru a se ocupa de gospodărie și de copii, cele bogate se împodobeau pentru a merge în vizite sau la petreceri. Personajele de vază se duceau în care trase de boi la băile publice unde își treceau timpul bărfind. Pasiunea romanilor pentru apă trebuia să îi fi șocat pe mulți în acest ținut uscat. Pentru distracții existau actori ambulani, biblioteci rudimentare și teatre unde se prezentau piese, muzică, jocuri atletice. Dar mai ales era scena străzii, un amestec de limbi și o abundență de costume. Pentru că aici oamenii vorbeau greacă, latina, arama și dialecte palestiniene semitice. Pielele trebuie să fi fost

o sursă de curiozitate nestărsită, unde valuri de oameni se întâlneau, interpreți și scribi căutau să facă față comerțului cu parfumi și mirodenii, grâne, cămile și capre, pietre prețioase și aur din India sau Arabia sudică și textile din Egipt.

Declinul, care a început odată cu cel al puterii romane, s-a accelerat în sec. VI, în perioada când Constantinopolul devenise capitala Imperiului roman. Arabia, ca provincie romană, s-a dizolvat când arabii s-au unit sub stindardul Islamului.

Dar cutremurele devastatoare și evenimentele politice au făcut, în final, ca învingătorii musulmani să părăsească fostele orașe romane. Nisipul le-a acoperit, terburile au crescut, țăranii săraci au cărat pietrele cioplite pentru a construi colibe. În sec. XII, cruciații, în drum spre Țara Sfântă, au remarcat doar câteva vestigii. La începutul sec. XIX, acest colț de lume, atunci parte a Imperiului otoman, era la fel de necunoscut Europei ca și inima Africii sau pustiiurile Arcticii. Primul european care a explorat ținutul a fost un german, Ulrich Jasper Seetzen, care în 1806 a hotărât să descopere orașele Decapolisului. Gadara a fost primul pe care l-a găsit; știa de el din povestirile antice. Antica Gadara, numită acum Umm Kais, este așezată sus, pe dealuri reci, presărate primăvara cu flori sălbatice. Ea privește în jos spre vest către Marea Galileei (numită acum și lacul Tiberias) și spre nord către înălțimile Golan. Echipa de arheologi germani a început în 1974 săpăturile la Gadara. Lucrătorii au descoperit băi, coloanele înalte ale unui forum roman, o biserică bizantină, circa 50 m de drum cu colonade fine și serii uimitoare de arcade boltite care serpuiesc sub un teatru enorm. „Poezie în piatră” — așa a numit un istoric bolțile minunate sculptate. Ele și teatrul sunt cu atât mai dramatice cu cât au fost construite din bazalt negru vărsat milioane în urmă de vulcanul Dje-

bel Drus, de la granița cu Siria. Indiferent câte teatre romane ai văzut, cel negru din Gadara îți ia respirația. Un rând de bănci minuțios săpate în piatră pentru magistrați se află lângă aria centrală; în centru, sculptată din marmură albă, o zeiță romană fără cap, în contrast izbitor cu tot ce o înconjoară.

La fel de uluitoare, în primul rând din cauza culorii și a remarcabilei durității și rezistențe a bazaltului, este așezarea Umm al Djimjal, în sud-est. Aici, vechea tehnică folosită în regiune de sprijinire cu console a fost îmbunătățită de romani. Până atunci consolele în lungime de aproape 3 m erau arcuite în interior din exteriorul unui zid de sprijin și fixate de partea superioară continuă a zidului. Puteau astfel susține greutatea considerabilă a unui planșeu de piatră, dar camerele erau înguste. Romanii au extins consolele de-a curmezișul unor arcuri interioare pentru a crea camere mai mari. Eficiența noului procedeu este încă vizibilă în resturile caselor cu două sau trei etaje, cu scări aproape intacte după 1500 de ani și mai multe cutremure. Constructorii și locuitorii din Umm al Djimjal erau în majoritate arabi, poate câțiva nabateeni, dar pecetea Romei stă clară pe vastele ruine negre. „Locuitorii unui oraș roman nu trebuiau să fi venit totuși din Italia”, subliniază arheologul canadian de origine olandeză De Vries. Sub stăpânire romană, ei puteau construi, cum au făcut-o aici, rezervoare enorme și rețele de canale, drumuri, o fortăreață și un *praetorium* sau cartier general pentru comandantul local.

Datorită muncii arheologilor, vestigiile vechilor orașe romane pot fi astăzi admirate de oameni din lumea întreagă. ■

Traducere de
Victor ANGHELESCU

ASA VĂ PLACE ISTORIA?

CĂPCĂUNI, CICLOPI, TITANI ȘI GIGANȚI

AGUSTI BACH I GALI

Giganții, titanii și căpcăunii — având o statură enormă și o forță ieșită din comun — au populat povestirile și legendele omenirii din cele mai vechi timpuri. Există mitologii în care se subliniază chiar faptul că primii locuitori ai pământului au fost giganții. Deși în numeroase situații aceste creaturi posedă o conotație malefică, au existat și giganți care au fost de partea oamenilor, ajutându-i și apărându-i.

Giganții apar, în general, înarmați cu o măciucă, ceea ce are o semnificație foarte concretă: sugerează că sunt răutăcioși și trebuie învinși de eroul popular. S-ar putea crede, deci, că giganții ar fi niște ființe sau popoare primitive, care nu știau să se folosească de pietre ori metale și care au fost învinse de către persoane sau popoare cu o cultură superioară. Câteva exemple de giganți mitologici vom prezenta în articolul de față, adaptat din revista spaniolă Historia y vida, nr. 301 (aprilie 1993).

Subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

„Cazurile” Prometeu și Atlas

Mitologiile nordice susțin că într-un trecut îndepărtat toate teritoriile din acea zonă erau acoperite de gheață și zăpadă. Pământurile se numeau Țara Norilor, deoarece clima era rece și nebulozitatea mare. Mult mai spre sud exista Țara de Foc, unde soțul se deschidea lăsând să iasă fum, foc și roci incandescente. Zona era nelocuită, până când, într-o zi, gheața și focul s-au întâlnit, iar din picăturile care au apărut prin topirea gheții, asaltată de foc, s-a născut gigantul Ymir, iar apoi vaca Audumla, cu al cărei lapte s-a hrănit gigantul. Mai târziu, din brațul lui Ymir s-au născut alți giganți și gigante, care au populat lumea.

În tot acest timp, vaca n-a mâncat și n-a băut nimic. O singură dată a simțit că îi este foame și a lins stâncile înghețate. Când a terminat, în prima zi a apărut părul unui om, în ziua următoare capul, iar în a treia zi a apărut omul complet, dându-i-se

numele de Buri, „Cel cu înfățișarea frumoasă”. Una dintre fiicele lui Ymir, Bestia, împreună cu Buri, au fost părinții primilor zei din mitologiile nordice: Odin (care, după cum ne amintim, avea puterea de a se transforma în ceea ce dorea, în afară de pitic sau giganti), Vili și Ve.

Vechea legendă nordică mai povestește că aceste trei divinități au pus capăt puterii tuturor giganților, iar cu corpul lui Ymir au construit lumea: carnea a fost pământul, sângele — apa; părul a devenit arbori și oasele s-au transformat în munți, în timp ce creierii au creat norii. Craniul, legat în cele patru colțuri ale lui de către patru pitici al căror nume era Nord, Sud, Est și Vest, și care înainte fuseseră viermi ce se alimentau cu resturile rămase din Ymir, s-a transformat în cer, iar cu bucăți din Țara de Foc s-au făcut Soarele, Luna și stelele. Apoi a apărut Omenirea.

La rândul lor, vechi legende din actuala Marea Britanie sunt și ele populate de giganti. Se spune că în vechiul Albion, în partea lui septentrională, locuia o feroce rasă de giganti, condusă de Gogmagog, care devasta așezările triburilor sălbatice din zona sudică a insulei. Acest tablou înspăimântător s-a schimbat când și-au făcut apariția doi adevărați eroi: Brutus Troianul și Corineu Troianul. Împreună au luptat și i-au învins pe giganti, iar de atunci vechii albioni s-au numit britani, de la Brutus. Corineu s-a stabilit în partea vestică a Albionului și de aceea acum acest teritoriu se numește Cornwall. Brutus a cruțat viața a doi giganti, pentru a fi gardieni ai palatului său.

Scotienii își au și ei legende lor cu giganti. Se povestește că atunci când primii oameni au sosit pe teritoriul scoțian, acesta era locuit de o rasă de giganti, învinși până la urmă de oameni. În orice caz însă, au existat câteva încrucișări între rase („de aceea — spun scoțienii — suntem atât de înalți și pu-

ternici”).

Mitologia Greciei antice a rezervat și ea un loc important giganților. În antichitate, grecii credeau că la început a existat Chaos (Haosul), înțelegând prin aceasta nu un zeu sau o situație haotică, ci mai curând o esență misterioasă, la care nu se putea ajunge prin mijloace omeneste. De aceea, aceasta era de neînțeles și de neimagina-

Primum zeu a fost Uranus (Cerul — începutul spiritual), care s-a căsătorit cu Gee (Pământul — începutul material). Fiul lui Uranus a fost Cronos (Timpul — de esență spirituală, adică divină). Fiii Geei, deci de esență materială, au fost titanii, ciclopii (giganti cu un singur ochi) și hecatonhili (giganti cu o sută de brațe); în ceea ce-i privește pe titani, ei erau de o mărime imensă, având o forță incredibilă. Câțiva dintre acești titani și-au cucerit un loc de frunte în mitologia greacă, cum este cazul lui Metis, Prometeu sau Atlas.

Autorii greci care au scris despre personajele mitologice au fost numeroși, de aceea versiunile sunt multiple, existând o anumită confuzie în ceea ce privește aceste enorme ființe. Unii susțin că Saturn era un titan, fiul lui Uranus și al Geei. Toți copiii lui îl urau de moarte pe Uranus, fiindcă de îndată ce se nașteau îi silea să trăiască în adâncurile pământului (Tartar), neîngăduindu-le să vadă lumina zilei. Până la urmă, vlăstarele s-au revoltat și i-au răsturnat de la putere pe tatăl lor. Atunci a început domnia lui Cronos sau Saturn care, asemeni unui căpăun din povestirile pentru copii, își mânca fiii (să ne amintim celebrul tablou al lui Goya), până când micuțul Zeus a făcut fel de fel de șmecherii pentru a-și învinge tatăl, la fel cum procedase și acesta cu tatăl său. Războiul lui Zeus și alți zei împotriva titanilor a fost îndelungat și greu, dar în cele din urmă Zeus și ai săi au învins, iar titanii au fost aruncați în Tartar. Cu toate acestea, au

existat unele excepții: „cazul” Prometeu — pe care Zeus l-a iertat pentru perspicacitatea lui, dar care a fost legat în lanțuri pe vecie, iar un corb îi sfășie zilnic ficatul — și Atlas, condamnat să suporte pe umerii lui întreaga greutate a lumii. *

Patronul călătorilor și vocația lui

Ciclopii au construit mărețul palat din Olimp, reședința lui Zeus și a celorlalți zei și zeițe, după victoria olimpienilor asupra titanilor. Ulterior, Gee, zeita Pământului, a creat duzine de giganti pentru a lupta împotriva lui Zeus, când acesta a refuzat să ierte greșelile atribuite titanilor. Acest război, cunoscut ca „gigantomahia”, este foarte bine narat în texte și imagini de către grecii antici. Pentru a ajunge în Olimp, giganti au trebuit să pună muntele Athos deasupra Parnasului, înainte de a putea ataca reședința divină cu stânci uriașe. Unii zei s-au transformat în animale și au fugit în Egipt, dar alții, cum au fost Marte și Atena, au luptat alături de Zeus împotriva giganților. A existat și un om care l-a ajutat pe olimpieni, dar cum acesta era și un erou, nu numai om, a omorât singur mai mulți giganti decât toți zeii la un loc: ne referim, desigur, la Heracles (sau Hercules). Mulți giganti au fost învinși prin viclesugul de a arunca în ei cu imense stânci; câteva dintre aceste stânci mai există și astăzi, devenite insule în Mediterană; Sicilia, de exemplu, l-a îngropat pe gigantul Enceladus, cel mai puternic dintre giganti care au uneltit împotriva lui Zeus. Acesta l-a prăvălit însă în adâncurile muntelui Etna.

Ulterior, Heracles a mai avut ciocniri cu giganti. Una dintre cele douăsprezece munci ale sale a fost aceea de a răpi boii miticului rege giganti Gerion, din antica Iberie. La fel de celebră este lupta dintre Heracles și gi-

ganticul Anteu, care a avut loc pe când eroul grec s-a dus să fure merele de aur din Hesperide (în nord-vestul african: Maroc sau Canare). În această împrejurare, victoria lui Heracles a fost foarte grea, dat fiind că de fiecare dată când îl învingea pe Anteu și acesta cădea înfrânt la pământ, Geea, zeița Pământului, care îl crease, îi conferea forțe noi și gigantul se întorcea la luptă. Legenda povestește că, până la urmă, Heracles l-a suspendat în aer pe Anteu și l-a sufocat. Episodul a fost interpretat în felul următor: poporul, reprezentat de Hercule, s-a luptat cu altul, simbolizat de Anteu, dar de fiecare dată când acesta din urmă părea învins, venea în contact cu pământul său (și cu oamenii săi, pentru a recruta noi soldați) și lupta reîncepea.

Giganții au proliferat în gândirea și artele grecilor antici. Un exemplu foarte cunoscut este relatarea homerică a călătoriilor lui Ulise, Odiseea. Eroul și tovarășii săi sunt capturați de către gigantul antropofag Polifem, al cărui unic ochi este orbit de Ulise.

Continuând istoria gigantiilor, trebuie să cităm episodul biblic al micuțului David luptând împotriva gigantului Goliat: armata israeliană aflându-se în fața dușmanului filistin, mai numeros, micul David l-a provocat la luptă pe cel mai mare campion din rândurile adwerse. Gigantul Goliat a înaintat, dar înainte de a reuși să se apropie în mod periculos de David, acesta și-a armat praștia cu o piatră și a lansat-o țintind împotriva gigantului, pe care l-a trântit la pământ.

Există și o altă poveste, adânc înrădăcinată în tradiția creștină, care pomeneste de un gigant numit Cristofor, ce trăia în Siria. Vocația sa era aceea de a servi un stăpân cărui să nu-i fie frică de nimeni și de nimic. Mai întâi a fost în serviciul regelui din Canaan, până când a descoperit că monarhul avea groază de diavol. Fără să se gândească de două ori, a

plecat și a început să-l servească pe drac, dar până la urmă s-a văzut că acesta tremura numai când se gândea la Cruce. Puțin mai târziu, un sihastru l-a convertit la creștinism; și gigantul Cristofor a hotărât să servească întreaga omenire: s-a instalat alături de un râu abundent, unde nu exista pod sau bărci, și îi ajuta pe călători să treacă râul. Cum era atât de mare și forța sa atât de uriașă, nu avea probleme să treacă dintr-o parte într-alta persoane, animale și încărcături, oricât de grele ar fi fost. Dar într-o zi, pe când traversa râul numai cu un mic copil pe umeri, i s-a părut că ducea întreaga greutate a lumii în spinare și, când a ajuns pe malul celălalt, i-a spus micuțului ce simțise. „Este adevărat — i-a răspuns copilul —, ai dus în spinare lumea și pe Cel ce a făcut-o”. Pentru că s-a dedicat călătoriilor, sfântul Cristofor, patronul călătoriilor, mai este și astăzi prezent în multe mijloace de transport.

Fasolea fermecată

În Galiția, mai exact în Redondela din provincia Pontevedra, dar și în multe alte puncte ale Spaniei și altor țări europene, există seculara tradiție a gigantiilor și căpățânoșilor, figuri de lemn, cartoane și cărpe, ce portrețizează personaje folclorice sau legendare, în general legate de oamenii locului. În Redondela există un gigant numit Cristofor sau „sfântoiul”, de o asemenea mărime și greutate, încât este nevoie de opt oameni ca să-l poată mișca din loc.

Și în Burgos există „giganti”, în timpul sărbătorilor din joia-verde, ca și în Oviedo, Valencia, Santa Cruz de la Palma, Saragoza, Castellón, Palencia, Barcelona, Huesca, Gerona... În foarte multe locuri din Spania continuă să fie vie această curioasă tradiție. Folcloristul catalan Joan Amades a studiat ani îndelungați multe aspecte ale tradițiilor populare,

printre care și pe cele referitoare la giganti, în cântece și romane, în povestiri și narațiuni pentru copii... Volumul său „Ex-Libris” este plin de zâne, pitici, magi și, desigur, giganti.

Pe întregul continent european, ca și în alte puncte ale globului, poveștile populare pentru copii sunt populate de giganti și căpăuani, învinși, până la urmă, de eroul povestirii. Un exemplu reprezentativ — povestea cu fasolea fermecată: un micuț plantează un bob de fasole și în ziua următoare constată că fasolea fermecată a crescut până dincolo de cer. Se urcă pe plantă până la un nor, unde descoperă castelul unui

În p. 89: pictură înfățișând episodul biblic al victoriei lui David asupra lui Goliat

Gigant patagonez, alături de un francez (imagine din sec. XVIII)

gigant, care posedă mai multe comori; micuțul erou fură prețioasele avuții ale gigantului și se întoarce acasă coborând pe plantă, iar când gigantul îl descoperă și-l urmărește, copilul taie planta de la rădăcină, enormul monstru murind în căderea lui din înălțimi.

Căpcăunii, aceste ființe extrem de urâte, de o mare înălțime și o mare ferocitate, proliferază și ei în imaginația populară, mai ales în zonele Europei centrale și în India. În numeroase povestiri populare apar căpcăuni care fură copii pentru a-i îngrășa și a-i mânca. Ei lucrează „în colaborare” cu vrăjitoarele și stăpânesc secrete magice; este foarte greu să-i omori, deoarece sunt invulnerabili, atâta timp cât spiritul lor rămâne la adăpost în vreun colț ascuns și este apărât de animale malefice mai periculoase. Alteori, monstrul pune stăpânire nu pe un micuț, ci pe o tânără frumoasă, pe care o eliberează când eroul o eliberează și îl învinge pe căpcăun. În majoritatea locurilor unde există monumente megalitice, legende le semnaleză pe giganți ca „făuritori” unor asemenea construcții. Este aproape o regulă ca populația din teritoriul ca Bretonia franceză sau din insulele Baleare să nu poată concepe înălțarea unor monumente cum sunt cele megalitice fără intervenția unor ființe gigantice.

La jumătatea drumului între istorie și legendă, se situează cazul indienilor patagonici, locuitorii ai Patagoniei, de pe continentul american. Primii europeni care au ajuns acolo au fost membrii expediției lui Magellan, iar cronicarul său, Pigafetta, îi descrie ca giganți, atât de înalți încât hispanii nu le aveau decât până la brâu. Așa sunt reprezentați în foarte multe gravuri din secolele XVI-XVIII. Într-adevăr, patagonicii sunt indieni de statură înaltă, dar puțini dintre ei depășesc doi metri: poate că motivul pentru care o asemenea legendă se păstrează ar trebui căutat

în faptul că europenii nu au văzut decât pe câțiva dintre indieni, cei care acționau ca emisarii... și care, fără îndoială, erau membrii cei mai corpolenți ai tribului, pentru ca în acest fel să lase impresia că toți patagonicii erau la fel de giganți.

Soldați, paznici, luptători

Deși pe mulți i-ar putea șoca, afirm că oameni și giganci au putut conviețui unii cu alții. În 1935, paleontologul olandez G.H.R. von Königswald a găsit, într-o farmacie chinezească din Hong Kong, un dinte foarte special, care se vindea ca „os de dragon”, la un preț extrem de ridicat, datorită presupuselor lui virtuți afrodisiace. Când Königswald a examinat acel molar superior, a avut impresia că aparține unei maimuțe antropoid, dar era de trei ori mai mare decât cel al unui om actual. Câțiva ani mai târziu, profesorul chinez Woo a intrat în posesia mai multor asemenea dinți. El îi găsisse într-o peșteră situată în sudul teritoriului chinez și îi datase în pleistocenul superior sau mijlociu, adică între un milion și jumătate și o sută de mii de ani în urmă. Creaturile respective măsurau cam trei metri înălțime și au fost botezate de către Königswald Gigantopithecus blakli. De la numele lui Davidson Black, descoperitorul „omului din Pekin”.

Dacă Gigantopithecus a trăit până acum „câteva” sute de mii de ani, el ar fi putut conviețui cu „omul din Pekin”, în unele zone meridionale ale Chinei. Poate că de acolo proveneau mitologicele figuri ale giganților.

Puțin mai la sud, în Himalaya, există legenda înfriorătorului Om al Zăpezilor, sau Yeti, ființă sălbatică, asemănătoare cu o maimuță mare acoperită cu păr, de doi sau trei metri înălțime, judecând după fotografiile în care apar enorme urme de pași pe zăpadă.

O femelă asemănătoare, deși poate nu atât de mare, apare în tradițiile diferitelor triburi indiene din zonele împădurite ale Statelor Unite și Canadei, unde este numită „Big Foot” („Picior Mare”), din cauza mărimei urmelor care se spune că au fost găsite. Și, dacă tot vorbim despre giganți-maimuță femele, să-l amintim și pe King Kong, arhicunoscut datorită spectaculoaselor filme realizate despre el, de altfel personaj fictiv.

Întotdeauna, în toate epocile și locurile au existat persoane care s-au evidențiat prin statura lor. Disfuncții metabolice îi fac să crească mult mai mult decât semenii lor. Uneori sunt etalați în bănciuri, alteori sunt folosiți la munci în care mărimea și forța lor pot fi folositoare: soldați, paznici, luptători. Astfel, regii englezi, începând cu Elisabeta I, au folosit întotdeauna soldați foarte înalți, pentru a le păzi palatul. Tot astfel, armatele rusă și prusacă au avut în rândurile lor soldați-coloși.

Un trib african din Kenia se distinge mai ales prin vâztelea și înălțimea membrilor săi: masai. Alți membri ai rasei negre profită de cei doi metri și chiar peste ai înălțimii lor, pentru a străluci ca jucători de baschet. Uneori, câte un alb sau un chinez atinge o statură notabilă. Un caz special a fost cel al nord-americanului alb Robert Wadlow, mort la vârsta de 22 de ani, când înălțimea lui depășea 2,70 metri.

Alți giganți moderni — deși povestea lor datează de câteva secole — sunt practicanții de sumo, luptă japoneză corp la corp, sport național din Țara Soarelui Răsare. Luptătorii se disting prin enorma lor corpolență, unii dintre ei ajungând la 200 kg și peste. ■

Traducere:
Ana VĂDEANU

ISTORIA ȘI ȘCOALA

UN DOCUMENT RAR:

ALEGERILE DIN 1946

Pasionat de investigații documentare este cititorul (și, de acum, colaboratorul) nostru IONUȚ ȚENE, student în anul V al Facultății de istorie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. D-sa a descoperit în fondurile Arhivelor Statului din Cluj-Napoca (Arhiva de partid a Comitetului județean P.C.R. Cluj, Fond 1, dosar 14, pp. 42-43) un document privind falsificarea de către comuniști a alegerilor din noiembrie 1946 în jud. Someș.

Îl reproducem și noi cu precizarea că inițialele B.P.D. înseamnă Blocul Partidelor Democratice (organism controlat de comuniști) și U.P.M. — Uniunea Populară Maghiară.

„Raport strict confidențial despre județul Someș

Situația reală a rezultatelor alegerilor parlamentare de la 19 XI 1946 din jud. Someș nu o cunoaștem cu exactitate, pentru că în unele locuri voturile nici nu erau numărate, iar în alte locuri din diferite motive tot nu am putut afla situația exactă. Totuși pe baza rezultatelor reale cunoscute din județ, am putut restabili cu exactitate foarte apropiată de realitate cifrele după cum urmează:

Înscriși: 117 704

Votanți: 96 904
(82,33%)

Denumirea	cifra reală	%	Cifra oficială	%
BPD	22 000	22,8	65 807	67,9
UPM	18 000	18,6	14 971	15,4
Maniu	50 000	51,6	10 766	11,1
Brătianu	2 500	2,5	1 146	1,2
Lupu	2 000	1,9	1 779	1,8
Cele trei liste de independenți				
depuse de noi	1 708	1,7	1 708	1,7
Voturi anulate	776	0,9	776	0,9

În general am putut constata că B.P.D.-ul a obținut voturi mai masive în orașul Dej, Gherla și la regiunea minieră Strâmbu Bărit. La Strâmbu chiar și populația maghiară a votat în bună parte lista B.P.D.

În orașe au votat cu B.P.D. majoritatea muncitorilor români, o parte mică a funcționarilor și evreii.

La țară am avut câteva puncte de sprijin mai puternice unde nu s-a dat pământ de loc. În general, unde s-a dat pământ și în multe părți și fără exproprieri, majoritatea țăranilor a votat pentru Maniu.

Populația maghiară atât la orașe cât și la țară, cu mici excepții — au votat cu o disciplină impunătoare pentru U.P.M.

La armată după unele informații verificate circa 55-60% s-a votat pentru Maniu, iar restul de 30-35% pentru B.P.D. și 5-8% pentru U.P.M., femeile — mai ales țărăncile — în majoritatea lor covârșitoare au votat cu P.N.T.-Maniu.

De asemenea, au votat cu Maniu acele categorii de muncitori de la C.F.R. și de la salina Ocna Dej, care nu de mult au venit de la țară, au ceva pământ și sunt încă și astăzi în strânsă legătură cu satul.

O analiză mai amănunțită a evenimentelor petrecute în județul Someș precum și date despre metodele de luptă folosite de reacționari o dau în raportul politic al Județenei de pe luna noiembrie.

Cluj la 4.XII.1946

Semnătura,
(indescifrabilă)
fost instructor al Comitetului
Regional Cluj”

CETATEA DACICĂ DE LA TÂȘAD

Pasionat de arheologie, corespondentul nostru IOAN CĂLIN CHIRU, student în anul II al Facultății de istorie-geografie din cadrul Universității din Oradea, a participat în această vară la campania de săpături arheologice de la cetatea dacică din com. Tășad, jud. Bihor.

Reținem din relatările prietenului nostru: „Pe creștetul dealului de la Tășad, dacii au

ridicat o puternică cetate, care în prezent este cercetată de muzeograful orădeni și de studenții Universității, conduși de dl. prof. dr. Sever Dumitrașcu.

În urma săpăturilor, au fost descoperite monede și podoabe, vase de ceramică etc. care au fost depuse la Muzeul Țării Crișurilor din Oradea.

Cititorul nostru ne semnalează și volumul *Repertoriul arheologic pentru Ardeal*, publicat în 1920 de Iulian Marțian și care prezintă descoperirile făcute în Transilvania până în anul 1909.

LA PARIS, CU REGINA MARIA

Dl. prof. **CONST. PRANGATI**, din Piatra Neamț, ne trimite câteva fragmente din însemnările memorialistice ale profesoarei Olimpia Teodoru Oltea (1882-1969), originară din Roman și care a activat la București și Lugoj. În 1933, ieșind la pensie, s-a retras la mănăstirea Agapia, unde s-a și călugărit.

Din notațiile Olimpiei Teodoru Oltea, reproducem relatarea unei întâlniri cu regina Maria la Paris, în 1921.

„În sala, cu plante, flori și cu drapelele României și Franței, regina ocupa primul fotoliu. În spate, doamnele de onoare, înalți demnitari francezi, ministrul nostru și toată Ambasada României din Paris. În cursul reprezentăției, un grup de înalte doamne oferă suveranei, o minunată jerbă de flori. Mă găseam în apropiere. Regina mă privea des întrebându-mă, oarecum: din ochi, de unde și cum: mă cunoaște. Știam: că protocolul oprește pe oricine a adresa vreun cuvânt unui cap încoronat, înainte de a-i fi vorbit acel suveran. După reprezentatie, mă plec, în reverență cuvenită și-i ofer un mic buchet de orchidee. Mulțumindu-mi grațios, mi se adresează, în românește: «Ai servit undeva, în război? — Da, Majestate. — Unde? — În Palatul Majestății Voastre! Spitalul Regina Maria. — A! exclamă ea, plăcut surprinsă. Cam în ce timp? — În iarna lui 1916-1917, la Iași, îngrijind un ofițer înnebunit pe front. — A, da! Îmi amintesc foarte bine! D-ta ești acea soră care l-a îngrijit, cu un rar devotament, scăpându-l și de la moarte și de la nebunie. — Eu, Măria-Ta!... — Și ce faci, la Paris? — Audiez cursuri, la Sorbona; vizitez muzee, pinacoteci, galerii... — Foarte bine!» Încheie dansa, convorbirea, întinzându-mi mâna și oferindu-mi un trandafir «Marșal», din jerba ei. O altă reverență și regina, cu suita, părăsi sala. În urma ei, aparatul de radio, anunța: «Colonia română este invitată mâine, la ora 17, la Palatul Invalizilor, la recepția dată în onoarea ei de un general, un mare erou al Verdunului.»

300 ANI DE ÎNVĂȚĂMÂNT

ROMÂNESC LA MOISEI

Din mare dragoste pentru istorie, dar și pentru școala în care învață și pentru profesorii săi, **IOAN IVAȘCU**, din clasa a VIII-a B a școlii din Moisei, jud. Maramureș, ne trimite un succint istoric al acestei instituții de învățământ care, la 21 mai 1994, a împlinit 300 ani de existență.

Datele sunt preluate (parte din ele) din lucrarea *Vârstele școlii. 300 de ani, 1694-1994, Moisei, jud. Maramureș*, întocmită de prof. de istorie Vasile Lungu și prof. Ștețcu Toader, directorul școlii.

Iată câteva din reperele istorice, trimise de noul nostru prieten și colaborator.

1600. Zidirea mănăstirii Moisei, sfințită 72 ani mai târziu de mitropolitul Sava Brancovici.

1694, 10 august. Atestarea unei școli în chiliile mănăstirii unde se pregăteau dieci, cantori și docenți (profesori). Școli mănăstirești au mai existat în Maramureș la leud, Bărsana, Cuhea, Budești ș.a.

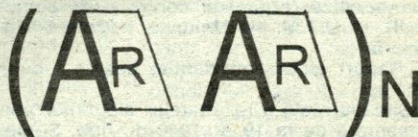
1856. În Moisei se înființează o școală „pentru fiii de poporenii” (deci laică), având profesori, până în 1921, pe Dan Laurențiu, Alexa zis Bulbuc, George Vlanga, Augustin Ivașcu, Gavrilă Rakoczi, Ilie Grad, Comand Andrei (Andor).

În anii 1947-1970, pentru moiseieni s-au ridicat 7 localuri de școală, cu 45 săli de clasă, frecventate de peste 1 600 copii care „învață aici cele mai frumoase cuvinte în dulcea limbă românească”.

Îi felicităm pe elevii și cadrele didactice din Moisei pentru tricenarul școlii lor, iar pe tânărul istoric — elev Ioan Ivașcu, pentru inițiativa de a face cunoscută această aniversare.

OM POLITIC GERMAN

(Monoverb: 5-8)

Gheorghe BRAȘOVEANU

DIALOG CU CITITORII

DR. RADU R. PORTOCALĂ SALVEAZĂ O VIAȚĂ ÎN LAGĂRUL COASTA GALEȘ

DI. MIHAI GOSMAN, din Oradea: În nr. 7/328/1994 al revistei *Magazin istoric*, la paginile 26-27, într-un articol semnat de d-l Claude Nicolau, sunt prezentate câteva date biografice referitoare la omul de știință dr. Radu R. Portocală.

L-am cunoscut pe dr. Radu R. Portocală ca medic și om politic în împrejurări în care oamenii nu-și pot ascunde caracterul și apar dezbrăcați de tot ceea ce este fals, deci în adevărata lor măreție sau nimicnicie.

În 1953, primăvara, mă găseam în lagărul de muncă silnică numit Coasta Gales de pe Canalul Morții. Lucram într-o brigadă de meseriași într-un atelier mecanic de la Nazarcea, în regim de 12 ore. Dr. Radu R. Portocală era medicul brigăzii (ca deținut). În această calitate unii medici s-au comportat ca niște canali care, făcând jocul administrației, contribuiau prin activitatea lor la înrăutățirea nenorocirii pe care o trăiam. Dr. Radu R. Portocală a fost unul dintre aceia care dacă n-avea la dispoziție decât o fașă folosită de „n” ori și trei aspirine, făcea tot ce știința și omul adevărat ce era îl îndemnau pentru a ușura soarta celor mai suferinzi dintre suferinzi. Chiar și numai sfaturile lui aduceau alinare.

În acea primăvară, în aprilie, o apendicită cronică pe care o purtam mai de mult a intrat într-o stare acută. În timp ce lucram în atelier, pe la ora 11, am căzut din picioare ca trăznit. Apendicita era pe cale să perforzeze sau chiar perforase. Dr. Radu R. Portocală a îndrăznit atunci, riscând să fie pedepsit (nu era permis să lupți pentru salvarea vieții unui „bandit”), să intervină pentru mine ca să mă salveze. Astfel, a convins pe șeful escortei (securist) să-i dea posibilitatea să ia legătura telefonică cu infirmeria lagărului. Convins de dr. Radu R. Portocală, șeful escortei i-a permis să vorbească de la telefonul de alarmă cu plutonierul de la infirmeria lagărului. Acum este nevoie de o nouă străduință și anume de a convinge pe plutonierul-infirmer să obțină aprobarea conducerii lagărului pentru internarea mea într-un spital, fiind nevoie de o

operație imediată. Cu greu plutonierul s-a lăsat convins și după vreo două ore a venit cu o mașină la atelierul unde ne aflam. Colegii m-au așezat pe o targă și m-au urcat în mașină, iar plutonierul a dat să plece. Dr. Radu R. Portocală a stăruit și l-a convins pe acesta să urce și el în mașină cu noi sub motivul că aveam nevoie de asistență medicală în acest „voiaj”. În realitate doctorul voia să se convingă că am fost predat undeva unde aveam să fiu operat. Am ajuns la Poarta Albă (cel mai mare lagăr de la Canal) unde era un spital pentru toți deținuții de la Canal și deservit de medici deținuți. Aici, deși am fost întâmpinați de dr. Hartman (a murit acolo) cu care mă cunoșteam din altă împrejurare, cu regret ne-a spus că nu pot fi primit deoarece nu avea nici un loc, bolnavii fiind și câte trei într-un pat. Situația era disperată, dar dr. Radu R. Portocală nu s-a dat bătut nici de astă dată, mai găsind o soluție. Am plecat în „viitorul oras” Poarta Albă unde era un mare spital pentru civilii care lucrau la Canal, dar care avea și o secție (baracă) cu vreo 20 de paturi pentru deținuții politici aduși să-și dea sfârșitul aci. Din această secție n-a ieșit viu decât cel mult unul dintr-o sută de bolnavi. Și aici era mare aglomerație dar personalul civil care deservea secția s-a lăsat convins de dr. Radu R. Portocală că nu trebuia lăsat să moară un tânăr (aveam 22 de ani) pentru „o blestemată de apendicită” și am fost reținut. Am fost imediat operat de ilustrul chirurg dr. Bocancea care nimerise în acest spital fiind mutat disciplinar de la catedra universitară din București pentru că „aveam gura prea mare”. Am fost salvat astfel de la o moarte sigură. Operația și starea postoperatorie au fost foarte grele și de aceea dr. Bocancea m-a reținut în spital 40 de zile. Când m-am reintors în lagăr și m-am reintălnit cu dr. Radu R. Portocală amândoi am avut convingerea că vin de pe lumea cealaltă. Mi-a spus că nu prea mai credea în salvarea mea. Dumnezeu a făcut o minune și minunea s-a numit dr. Radu R. Portocală. Datorită lui sunt și astăzi în viață. Cum, cu ce poți mulțumi cuiva pentru o asemenea minune?

Aflu că dr. Radu R. Portocală a plecat dintre noi. Dumnezeu să-l

odihnească! Asemenea oameni trebuie să rămână în amintirea noastră și a urmașilor noștri, pentru a se ști că în această țară au existat întotdeauna oameni de aur.

Dr. Radu R. Portocală prin tradiția familiei era un liberal cu o conduită politică ireproșabilă; de altfel și tatăl său, mort în închisoarea Sighețului, a fost o mare personalitate liberală. Pentru aceste convingeri democratice unul a pierit în închisoare — tatăl —, iar celălalt — fiul — a înghițit amarul închisorilor și lagărelor ani de zile fără a fi condamnat. Doamne, fă-le cât mai ușoară odihna veșnică!

ISTORIE ÎN DIRECT

În zilele de 9-10 septembrie 1994, Palatul Elisabeta, din București, a găzduit seminarul internațional Jurnaliștii în zone de război și regiuni cu conflicte, organizat de Societatea Română de Radiodifuziune și Internațional Press Institute din Viena.

Alături de ziariștii români, au participat jurnaliști și realizatori de emisiuni radio-TV de la TV2 Odense C, BBC World Service-Londra, Los Angeles Times, Sveriges Television-Stockholm, ARD Studio-Viena, Potchefstroom University-South Africa, ORF-Viena, Netherlands Press Association-Haga precum și dl. Johann P. Fritz președintele I.P.I. și dl. Eugen Preda, directorul general al S.R.R.

Participanții au fost salutați cu titlu personal și din solidaritate de dl. Gheorghe Tinca, ministrul Apărării Naționale.

CERERI ȘI OFERTE

VASILE PETCU, Aleea Armatei, bl. 6, ap. 13, Deva, solicită: nr. 2/1976; 4/1985; 8/1988; 8, 12/1989; 6/1990; 4/1991; oferă: nr. 5, 6, 9/1967; 5, 6, 10/1968; 4/1969; 3, 8/1970; 5/1971; 1,6/1973; 8, 9/1975; 10/1976; 6/1991.

ILIE BERGHEZAN, str. Vrancei, nr. 6, Sibiu, solicită: nr. 6/1993; oferă: nr. 7/1990; 4, 6/1991.

ELENA MĂIANU, str. Puțu cu Plopi, nr. 14, București, solicită: nr. 2/1985; 3/1991.

CONTENTS (Romanian History) I. Agârbiceanu In the Great Romania • P. Cernovodeanu The carrying away of Bukovina (1775) in Unknown Documents (II) • V. Stoica 1939. Notes from Ankara • C. Nicolescu Despina Mița, Neagoe Basarab's Wife • D. Hincu 1920-1938. Austrian Diplomatic Archives about Romania • I. Lăcustă 1946. The Shorthand Records of the Council of Ministers Meeting • G. Răceanu The Exclusion of Ștefan Foriș from the Communist Party • Al. Lascarov-Moldovanu Unknown Recollections about Nicolae Iorga • In Bucharest, 50 Years Ago • Al. Oșca The Romanian Military Archives during WW II.

SOMMAIRE (Histoire roumaine) I. Agârbiceanu Dans la Grande Roumanie • P. Cernovodeanu L'enlèvement de Bucovine (1775) dans des documents inédits (II) • V. Stoica 1939. Notes d'Ankara • C. Nicolescu Despina Mița, l'épouse du voivode Neagoe Basarab • D. Hincu 1920-1938. La Roumanie dans des archives diplomatiques autrichiennes • I. Lăcustă 1946. Les sténogrammes des séances du Conseil • G. Răceanu L'exclusion du parti du leader communiste Ștefan Foriș • Al. Lascarov-Moldovanu Souvenirs inconnus sur Nicolae Iorga • A Bucarest il y a 50 ans • Al. Oșca Les archives militaires roumaines pendant la deuxième guerre mondiale

СОДЕРЖАНИЕ (Румынские истории) И. Агърбичану В Великой Румынии • П. Черноводяну Неопубликованные документы о похищении Буковины (1775) — II • В. Стойка 1939. Записки из Анкары • К. Николеску Деспина Мица, жена воивода Неагое Басараба • Д. Хинку 1920-1938. Румыния в австрийских дипломатических архивах • И. Лăкуста 1946. Стенограммы заседаний Совета Министров • Г. Рăчану Исключение из партии коммунистического лидера Штефана Фориша • Ал. Ласкаров-Молдовану Неизвестные воспоминания о Николае Йорге • Ал. Ошка Румынские военные архивы во второй мировой войне • В Бухаресте, 50 лет назад

INHALT (Rumänische Geschichte) I. Agârbiceanu In Gross-Rumänien • P. Cernovodeanu Bukowinas-Raub (1775) in diplomatische Urkunden (II) • V. Stoica 1939. Aufzeichnungen aus Ankara • C. Nicolescu Despina Mița, die Gemahlin des Voivoden Neagoe Basarab • D. Hincu 1920-1938. Rumänien in den Österreichischen diplomatischen Archiven • I. Lăcustă 1946. Stenogrammen der Sitzungen des Ministerrats • G. Răceanu Der Ausschluss aus der Partei des Kommunistenchefs Ștefan Foriș • Al. Lascarov-Moldovanu Unbekannte Erinnerungen über Nicolae Iorga • In Bukarest, von 50 Jahren • Al. Oșca Die rumänischen Militär-Archiven während des zweiten Weltkrieges

SUMARIO (Historia română) I. Agârbiceanu En la Rumania Grande • P. Cernovodeanu El rapto de Bucovina (1775) en documentos inéditos (II) • V. Stoica 1939. Apuntes de Ankara • C. Nicolescu Despina Mița, la esposa del príncipe Neagoe Basarab • D. Hincu 1920-1938. Rumania en archivos diplomáticos austríacos • I. Lăcustă 1946. Las estenogramas de las reuniones del Consejo de Ministros • G. Răceanu La exclusión del partido del destacado comunista Ștefan Foriș • Al. Lascarov-Moldovanu Recuerdos desconocidos sobre Nicolae Iorga • En Bucarest, hace 50 años • Al. Oșca Los archivos militares rumanos en la Segunda Guerra Mundial

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali de la orașe și de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57

FAX 0040-1-3129432 sau 3129433,

telex : 11995 — Piața Presei Libere, nr. 1

Sector 1, București, România

Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi” — București

BOABE DE GRÂU

ANUL II — N-rul 12

REVISTA DE CULTURĂ

DECEMBRIE 1931

ORASUL BALTIC, SCHELA VE
CHE DE GRÂNE SI DE FRUMUSETE LA
MAREA-CEA MARE A LUI MURCEA
CEL BĂTRAN, DĂ ACEASTĂ
DIPLOMA

DE CETATEAN DE ONOARE
MARELUI CĂRȚURĂȘI OM DE STAT

NICOLAE IORGA

IN AL SAUZECELEA AN DE VIAȚĂ
INCHINATĂ CA NICI O ALTĂ TĂRI
PENTRU CĂT BINE A RĂSFĂRÂNT
SI PANA ASTĂZI ASUPRA LUI
SI ÎI POATE HARĂZI IN VIITOR,
LA O RĂSPÂNTIE DE APE IN CEA
MAI DE MIAZĂZI FIRIDA A
PĂMÂNTULUI ROMÂNESC.

DECEMBRIE 1931

marșal Constantin Măcelaru

Constantin Măcelaru

Constantin Măcelaru

SECRETAR *Constantin Măcelaru*

